

ƏZİZ ƏLİYEV

**QLINIK
ANALIZLƏR**

AZƏRBAYCAN DƏVLƏT-NƏŞRİYYATI

1934

D-r ƏZİZ ƏLİJEV

Az 1934
683

QLINIK ANALIZLƏR

HƏKİM VƏ TƏLƏBƏLƏR YCYN

98420

M.F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitəbxanası

MYLAHƏZƏ.

Doqtor Əziz Əliyevin „Qlinik analizlər“ adlı əsəri, ən coq işlənən laborator myajənelərin (morfoloji və kimyəvi) qısa təsvirini həvidir; kimyəvi analizlərdən başlıca olaraq təsvifi analizlər təsvir olunur. Kitəvcanın təjini tələsə və gənç təvissə laboratorijada ilk addımlarında yardım olmaqdır. Həşmi o qədər vəyuk olmamaqla vəjə, yazılmaş tam və ajdəndir. Kitəvcanın tyrk dilində nəşri olduqca nəfli səjmalıdır.

Professor Q. A. Jeqorov.

Xəstəni myajənə etmək ucyn tətbiq edilən ysulların umum sisteminde laborator tədqiqat ysullarının rolu getdikcə artmadadır. Bunların sajəsində həkim, xəstəni doqrudan-doqruja myajənə və xəstəlijin çərəjanıny myşahədə, etdikdə, qarşısında duran bir coq suallara çavav tара bilir. Xəstəni doqrudan-doqruja myajənə ysullary (*anamnesis, palpatio, percussio* və *auscultatio*) laborator ysullary ilə sьqь bir rəvitədə bulurduqlarından xəstəni myajənə etdikdə bu ysullary bir-birindən ayrımaq hec də doqru dejildir. Təbii hər bir təviv, xəstəliklə dejil, xəstə ilə işi olduqunu hec vaqt unutmamalıdır və buna görə də diaqnozu, vьtyn myajənə ysullary vasitəsilə alьnmьş neticələri bir-birlərilə dutuşdurduqdan sonra qojmalıdır.

Əldə tyrk dilində qlinik miqrosqopijaja və laborator tedqiq ysullaryna əjid hec bir əsər olmadıqьny nəzərdə dutaraq, tədrisə jarьm məqsədilə, qьsa bir şəkildə də olsa qlinik miqrosqopijayın və myhym laborator tedqiqat ysullarının nəşrinə təşəvvьs etdim. Myxtəsər formada nəşr edilmiş bu kitəbda bir taqьm noqsanların olmasь təbiidir, cynky kitəbın heçmini bəyjtmək istəmədiyimdən və əsər, ehtijaça görə təçili bir surətdə nəşr edildiyindən, jalьnyz praqtiqada, qliniqada həm də xəstəxana şərajitində və tibbi min-təqəlerde ən coq lazьm olan ysullary gəstərməklə kifajət etdim. Baqteriolozik və serolozik tədqiqat haqqında hec bir şey sejləmədim. Zənn edirəm ki, əsər, belə bir qьsa formada da tələbələrə tədrisdə, gənc təbiələrə isə öz gündəlik praqtiqalarında fajda gəstərə bilər.

Əziz Əliyev.

15/IX—33 il

Bakь

I FƏSİL

Q A N.

1. Umumi mə'lumat.

Xəstəliklərin coqu hansь bir vasitə ilə olursa-olsun qanda miqdarь və tevsifi dəyişikliklər əmələ gətirdikləri kibi, mystəqil olaraq qanda əmələ gəlmiş ejni dəyişikliklər də orqanizmin bir coq patoloji hallaryna səvəv ola bilirlər. Bundan başqa qan, icərisinə dьşmüş yzvi və qejri yzvi zə-hərləri və bə'zi xəstəliklərdə isə, bu xəstəlikləri tərədən miqroorqanizmləri vьçudun hər bir tərəfinə jayьr. Bunun ucyn bir coq daxili orqanlar xəstəliklərinin doqru diaqnozunda və həmçinin qan xəstəliklərinin mahijjət və etiolozisini myəjjən etmək işində qanьn tədqiq edilməsinin coq bəyjk əhəmiijjəti vardır. Qanь uc çihətdən tədqiq etmək olar; 1) baqterioloji tədqiq, 2) fiziki-kimjəvi tədqiq və 3) qan morfoloji elementlərinin tədqiqi.

Bu kicik və myxtəsər kitəbcada qanьn hər uc çihətdən tədqiq olunmasьndan vəhs etmək mymkyn olmadıqь ucyn, viz jalьnyz qanьn morfoloji elementləri tədqiqindən vəhs edəcəgiz. Bu ən coq jayьlmьş və qəbul edilmiş bir ysuldur. Qanьn morfoloji elementləri tədqiqinin nə qədər əhəmiijjətli olduqu ondan bəllidir ki, bə'zi xəstəliklərin, məsələn, lejkemija, pernitsioz anemija və sajirələrinin təşxisi, jalьnyz qanьn morfoloji çihətdən tədqiqi yzrə qurulur. Qan morfolozisi haqqəndəki mə'lumatьn təşxisi əhəmiijjətindən başqa proqnoz ucyn də əhəmiijjəti vardır. Məsələ: qrupoz pnevmanija, difterija və sajir bu kibi joluqma xəstəliklərdə lejqositozun mevcud olub olmamasь symyk iligi tərəfindən bir reaqsiya, bir əksil-əməl olduqunu gəstərib, symyk iliginin funqsijasьny tə'jin edir, başqa tə'birlə symyk iliginin vəzifəsini kafi və ja qejri kafi də-rəcə ifa etdigini bildirir ki, xəstəligin sonradan nə surətlə davam edəcəgi əksəriijjətlə bundan asьly olur.

2. Qan almaq (gətyrmək) texniqası.

Həzm keffijət ilə əlaqədar olan dəyişikliklər, tədqiqatın nəticəsinə təsir etməmələri üçün myajonə ediləcək qan xəstədən səhər aç qarına alınmalıdır. Qanda parazitləri aşarmaq lazım gəldikdə (*plazmodium malariae*, *filaria sanguinis hominis* və digərləri) qanı günün hər bir saatında almaq olar. Hər dəfə eyni bir nəticə əldə etmək üçün qan da eyni bir jerdən alınmalıdır. Qanı vərmaqlıq uçundan və ya qulaqlıq sığdıqlıq yerindən almaq məsləhətdir. Bəzi avtorlar qanı vərmaqlıqdan alması təvsiyə edirlər. Qanı gətyrmədən əvvəl qan gətyrəcəyək jeri və qan gətyrən alətə spirt və eter ilə yaxşı təmizləməli. Həmdən yaxşı qanı *Franq* iynəsi vasitəsilə gətyrməli (şəkil №1).

Şəkil 1. Franq iynəsi. (şəhəndə) iynəsilə qanı gətyrmək olar.

Şəkil 2. Zenner iynəsi.

Bu iynə olmadıqda *Zenner* iynəsi (şəkil №2) və ya da iti bir lansetdən istifadə etmək olar, bunlar da olmasa onda spirtlə təmizləməli.

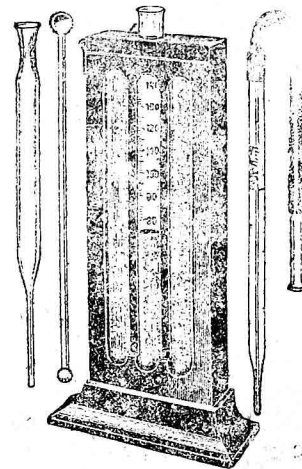
Iynəni, vətərlən jerdən rahatlıqla kafi miqdarda qan sığan qədər vətərməli. Iynəni həddən artıq dərin vətərdə qan artıq sığatdıqda və yaxşı preparat hazırlamaq mümkün olmaz. Qanı qət'ijən vətərlən sığartmamalı, çünki qanı vətərlən sığardığıda limfa jollarından limfa sığıv qana qarışır və bununla da qanın tərkibi dəyişir. Iynəni vətərdən sonra sığıtması qanın birinci damcıları silib atırlar; sonradan vətərlən sığartması iynənin jerdən sığan qan tədqiqat üçün gətyrilyr.

3. Hemoqlobin (Hb) miqdarının təjini.

Hemoqlobin miqdarının təjin etmək üçün bir çox metodlar mövcuddur. Bunlardan qlinika təcrübəsində ən çox qalorimetr metodları, başqa təvirlə, qanın vətərlən qıvətini təjin etmək üzrə əsaslanmış metodlar təvbiq edilir. Bunlardan asan, vətərlən və kafi dərəcə doqru olduquna görə qlinik məqsəd üçün Sali (*Sahli*) hemometrini təvsiyə etmək olar (şəkil №3).

Sahli hemometri lehmlənmiş və içi hematın xlorid məhlulu ilə dolu bir və ya iki borudan və bir dana da 140 a qədər dərəcələrə vətərlənmiş mişvər borudan ibarətdir, bunlar hamısı bir qara taxta futljar içərisinə jərləşdirilmişdir. Futljarın dal divarında syd rəngində şişə vardır. Qanı sormağ üçün isə 20 mm³ dutan qapıljar pipetdən istifadə edilir.

a) *Myajonə ysulu*. Çizgili mişvər borusuna 10 vətərlən qədər desinormal duz turşusu məhlulu təkmlə. Qapıljar pipet vasitəsilə 20 mm³ qan sorulur. Pipetin xarici divarlarından qanı sildikdən sonra pipeti ehtijatla desinormal duz turşusu məhlulu olan mişvər borusuna yfləjirlər. Pipetin uçunu majein tam içinə salmalı və qanı yflədigdən sonra bir necə dəfə eyni turşu məhlulu ilə jəqələməli.

Şəkil 3. Sahli (sali) hemometri.

Qanın turşuda vətərlənmiş üçün məhlulə calxalamalı. Ərinmə nəticəsində qanın hemoqlobinini duz-turşulu hematınə çevrilyr. Qan məhlulu tədricən dərəcə rəng alır. Bir dəqiqədən sonra, bir qədər vətərlən pipet ilə, mişvər boruya, məhlul standart şişə içərisində olan duz turşulu hematın rənginə ujqunlaşana qədər, destilənmiş su ilə vətərlənəli. Su ilə vətərlənəli məhlulu şişə cubuq ilə qarışdırmalı. Qan məhlulunun rəngi standart borudakı qontrol məhlulun rəngilə dyz gəldikdə mişvərdəki majein səvijişi şqalanın hansı vətərlənində olduqı joqlanlyr. Bu vətərlən tədqiq olunan qandakı hemoqlobinin miqdarını fajiz surətində gəstərir. Qontrolların rəngi zamanla olduqca dəjişə bilər (rəngi gedir) bunun üçün ara bir qontrollar joqlamalı və lazım olduqda təshihlər etməli.

4. Rəng gəstəricisinin (*Farbe Index'in-F. I.*) təjini.

Rəng gəstəricisi vasitəsilə hemoqlobinin hər bir eritrositdəki miqdarını təjin edirlər. 100% hemoqlobinli və 1 mm³-də 5.000.000 eritrositi havi qanın hər bir eritrositindəki hemoqlobinin miqdarı vahid hesab olunur, jəni norma üzrə rəng gəstəricisi birə mysavidir. Rəng gəstəri-

çisi vələ hesablanır. Tədqiqatımız hemoqlobin miqdarinin normal hemoqlobin miqdarinə olan nisbəti, tədqiqatımız eritrosit miqdarinin normal eritrosit miqdarinə olan nisbəti kəibidir. Məsələn, xəstənin qanında myajənə etdikdə, dutalım, 1 mm³-qanda 2,000,000 eritrosit və 80% hemoqlobin—Hb—olarsa *Farbe Index'i* (F.I.) təj'in etmək ucun aşağıdakı proporsijany qurmalı:

$$\frac{80}{100} : \frac{2.000.000}{5.000.000} \text{ buradan } F. I. = \frac{80 \cdot 5.000.000}{100 \cdot 2.000.000} = \frac{400}{200} \text{ jə'ni } = 2.$$

Buradan gerynyr ki, F.I. 2-jə mysavidir, jə'ni vahiddən coqdur, vələ vəzijjət pis xasijjətli anemijada olur ki, onda eritrositlər normal eritrositlərdən həçmçə vəjyək və artıq hemoqlobinli olurlar. Bir coq vəşqə xəstəliklərdə o sbradan xloroz və ikinci anemijalarda isə rəng gəstəriçisi — F.I. vahiddən az olur. Məsələn, dutalım ikinci anemijaya jaqalanmış xəstəni myajənə etdikdə qanında 30% hemoqlobin (Hb) taryılmışdır, eritrositlərin miqdari isə ejni xəstədə 1 mm³ da 3.000.000 dır. *Farbe Index'i* təj'in etmək ucun jənə aşağıdakı proporsijany qurmalı:

$$\frac{30}{100} : \frac{3.000.000}{5.000.000} \text{ buradan } F. I. = \frac{30 \cdot 5.000.000}{100 \cdot 3.000.000} = \frac{15}{30} = 0,5$$

jə'ni F. I. burada vahiddən azdır.

Artıq hemoqlobini havi eritrositlər, jə'ni F. I. vahiddən coq olanlar, hiperxrom adlanırlar, hemoqlobini az olan eritrositlər, jə'ni F.I. vahiddən az olanlar isə hipoxrom adlı daşjırlar.

Asanlıq ucun təçrivədə *Farbe Index'i* (F.I.) təj'in etmək məqsədilə tarylan hemoqlobinin miqdarini 1 mm³ qandakı eritrositlər ədədinin 2-jə zərv edilmiş iki birinçi rəqəminə vəlyrlər.

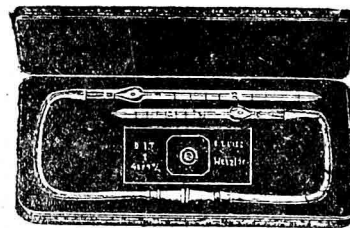
5. Qanın formalı elementlərinin (kyrəçiklərinin) sayılması.

Qan kyrəçiklərini (eritrositlər və lejqositləri) saymaqdan ötry saj qamerası, qarışdırıç məjələr və qan qarışdırıç iki pipet lazımdır (şəkil №4). Kyrəçikləri saymaq ucun qan qarışdırıç lazımdır, sunky onların (eritrositlərin və lejqositlərin) miqdarı olduqca jyksəkdir və bu səvəbdən də qarışdırılmamış qanda onların saymaq qejri mümkün deyil. Pipetlərin birisi eritrositləri, o birisi isə, lejqositləri saymaq ucundur. Bunlar, vəlmələri və soran ucunda dejil, o biri ucunda bir genişliyi havi qarılıjlar pipetdən ibarətdirlər. Soran uçdaki vəlmələr bu qajda ilə gəlir:

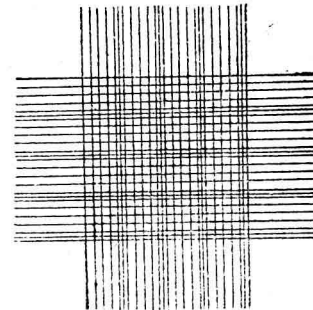
əvvəlcə 0,5; sonra geniş jerdən dərhal juqarıja eritrositlərə məxsus pipetdə (qarışdırıçda) 101 rəqəmi, lejqositlərə məxsus olanında isə, 11 rəqəmi durur. Qarışdırıçla ryan yst, nisbətən qıssa və myştyk ilə nihajətlənən uçu isə, sormaqa məxsus olub rəzin boru ilə əlaqələndirilmişdir.

Son zamanlarda qan kyrəçiklərini saymaq ucun bir necə saj qameraları vardır, amma ən geniş qollanılan, ən sadəsi və ejni zamanda ən rahat *Thoma-Zeiss* qamerası sayılır. *Bürker* qamerası da bundan az rahat olmağın, hal hazırda nisbətən geniş qollanıılır.

a) *Thoma-Zeiss* qamerası (şəkil №4). Bu qamera, qalın şişədən və bunun üzərinə nisbətən kicik və bir qədər nazik, ortasında girdə cuqurluqu olan dörtbucaqlı şişə jaryşdırılmış alətdən ibarətdir. Bu cuqurluqu ortasında bir girdə səfhəçik vardır; bu səfhəçigin kənarları cuqurluqu kənarlarına catmağın, bunun ucun bunlar ilə divar arasında ortalıq səfhəni ihatə edən calavary cuqurluq qalmış olur. Orталыq səfhənin yst səthi, juqarıda gəstərdigimiz dörtbucaqlı şişə səthinə $\frac{1}{10}$ mm cat-

Şəkil 4. *Thoma-Zeiss* qamerası.

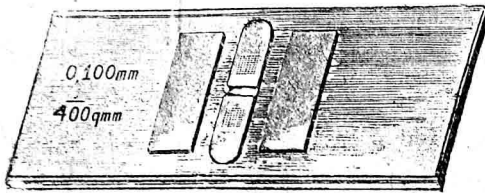

Şəkil 5. *Thoma-Zeiss* setqası.

majır. Demək, dörtbucaqlı şişənin üstünə o biri şişə qojulduqda, girdə şişənin üstündə $\frac{1}{10}$ mm hyndirlykdə jaryq əmələ gələcəkdir ki, bu da saj qamerasının hyndirlygyny gəstərir. Girdə səfhədə miqrosqopik dərçədə xərda tor vardır ki, bu da cizgilərlə miqrosqopik qvadratlara vəlynmüşdür. Bytyn tor, ikişər cizgilər ilə vəlynmüş 16 dənə vəjyək qvadratdan ibarətdir. Hər vəjyək qvadratda cizgilərlə 16 dənə kicik qvadratçylara vəlynyr. (şəkil №5) Hər kicik qvadratçyın qavıqası $\frac{1}{20}$ mm-dir. (şəkil №5) Qanın formalı elementləri (eritrositlər və lejqositlər) bu torun üzərində sayılır. Hər kicik qvadratçyın qavıqası $\frac{1}{20}$ mm varavar olduqundan, səthi $\frac{1}{20} \times \frac{1}{20}$ mm; jə'ni $\frac{1}{400}$ mm² varavar olaçaq-

dır. hyndyrlygy isə juqarıda göstərdiyimiz kibi $\frac{1}{10} mm$. dir; demək hər bir kicik kvadratın həcmi $\frac{1}{400} \times \frac{1}{10} = \frac{1}{4000} mm^3$ varavardır. (şəkil №5). Qan kырәçiklərini sajanda həmin ədədi jadda saqlamalı.

Qan kырәçiklərini—eritrosit və lejqositləri—sajmaqda baş-lajanda qarşdırılmalı qandan bir damçısı torun üstünə qojurlar, sonra təmiz silinmiş qalın ertük şişəni pinset ilə gətirib javaş-javaş dert vıçaqlı şişə üzərinə qojurlar. Dıqqət etməq lazımdır ki, damçy coq vöyjk olmasın

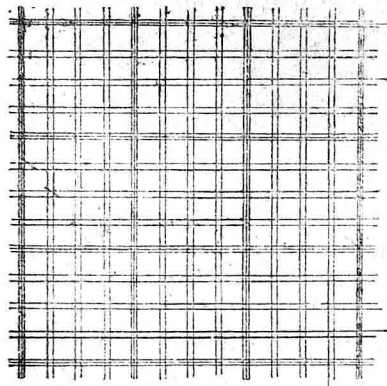

Şəkil 6. Bürker qamerası.

və ja torda hava qavarçqlar qal-masın. Sonra ertük şişəni Njuton halqalar əmələ gələnə kibi, vək basmalı. Bu hal-qaların əmələ gəl-məsi ertük şişənin

alt səthi ilə ortalyq səthinin arasındakı məsafənin doqru-dan da $\frac{1}{10} mm$ -a varavar olduqunu göstərir.

ə) **Bürker qamerası** (şəkil №6). Qalın əşja şişəsi üzə-rinə uc şişə səfhəçigi jaryşdırılmalıdır. Bunların ikisi dız-vıçaqlı olub qamerasın ertən ertük şişəsi ucun dajaq vəzifəsini daş-ırlar, ucunçy səfhəçik uzun, nisbətən nazik, uçları girdələnmiş, eni-nə qanal ilə iki hissəyə ajrılmış və iki birin-çilərin arasında jerləş-mişdir. Mərkəzi səfhə-çigin hər iki jarysında torlar vardır. (şəkil №7)

Şəkil 7. Bürker setqası.

Bürker qamerası nın əsas xususijjəti bun-dan ibarətdir ki, bu qa-mera **Thoma-Zeiss**'in 9 qamerasına mısavidir və bu qamera hər iki tərəfdən asıq olduqundan əvvəlçə ertük şişəsini qojub dajaq səfhəçiklərə vək basaraq **Njuton** halqalar alınsın, bundan sonra qame-

raja qan doldurulur. **Bürker** qamerası ucər cizgilər ilə doqquz vöyjk kvadrata völynmüşdür. Hər vöyjk kvadrat da öz nevbaşında 16 kicik kvadrata völynür.

ç) **Qarşdırılmalı məhlullar**. Qan qarşdırılmaqda maxsus məje'lər eritrosit və lejqositlər ucun ajr-ajrılır. Eritrosit-ləri sajmaq ucun onları vytynylkədə saqlayan məje' gət-yrylyr. Bunun ucun jəmək duzunun fiziol. zi məhlulu gət-yrylyr, vəzən də buna bir necə damçy metil violet iləvə edilir **Hayem** məjeini işlətmək daha jaxşdır, çünki erit-rositləri daha gözəl myhafizə edir və özy də xarab olma-ıyr. **Hayem** məjeinin tərkibi belədir:

Rp:	Hydrarg. bichlorat	0,5
	Natri Sulf	5,0
	Natri Chlorat	1,0
	Aq. destill. ad	200,0

Lejqositləri sajmaq ucun eritrositləri pozan lejqositlə-ri isə myhafizə edən məje' gətirməq lazımdır. Bunun ucun $\frac{1}{3}$ % -li sirkə turşusu məhlulu gətirilyr. Bu məhlula gension violet iləvə olunarsa lejqositlərin nıvələri ajdın vöjanmış olar.

d) **Qırılmalı və aq qan kырәçiklərinin sajılma texniqası**. Barmaq və ja qulaq ucuna ijnə vатығыр (qan təziq-siz sьqmaladıdır). Sonra qan eritrositlərə maxsus qarş-dırılmalı 0,5 völməyə qədər sorurlar. Dərhal qarşdırıl-mış ucunu qarşdırılmalı məje salıb ertijət ilə 101 völmə-yə qədər sorurlar. Sonra 2—3 dəqiqə icərisində məxlutu qarşdırılmalı icindəki şişə kырәçik vasitəsilə məhkəm calxalayırlar. İlk damçylar, jalyıv qarşdırılmalı məje'dən ibarət olduqlarından yfləjiv sьqarılır, sonrakı damçy-lardan isə eritrositləri sajmaq ucun istifadə etmək olar. **Thoma-zeiss**-in saj qamerasını gətirdiykdə qarşdırıl-mışdan bir damçy məxlut qamerasın dibinə qojub ertük şi-şəçigi ilə ertərək, **Njuton** halqalar əmələ gələnədək va-sırlar. Sonra saj qamerasını miqrosqop altına kecirərək sajmaqda başlajırlar.

Eritrositləri hec olmazsa vş vöyjk kvadratlarda, jə'ni 80 kicik kvadratlarda sajmalı. Saj sьşdırılmaq ucun və ejni eritrositi iki dəfə sajmaq məqsədilə, hər qvad-ratın juqarısında, solunda və ortasında olan eritrositləri sajmaq məsləhət gərylyr. 5 vöyjk, jə'ni 80 kicik kvadrat-lardakı eritrositlər sajıldıqdən sonra, vələ haq hesab edirlər: dutalım 5 vöyjk kvadratda 400 eritrosit sajıl-

məssa, onda hər veyk kvadratda eritrositlərin miqdarı $\frac{400}{5}$, hər bir kicik kvadratda isə 16 dəfə az, jə'ni $\frac{400}{5 \cdot 16}$ vavarar olaçaqdır. Hər kicik kvadratın qabırqası juqarıda göstərdigimiz kivi, $\frac{1}{20}$ mm olduqundan sahəsi $\frac{1}{20} \times \frac{1}{20} = \frac{1}{400}$ mm² olaçaqdır, hyndyrliyi isə $\frac{1}{10}$ mm olduqundan həcmi $\frac{1}{400} \times \frac{1}{10} = \frac{1}{4000}$ mm³ olmalıdır. Juqarıda göstərildi ki, hər bir kicik kvadratda, jə'ni $\frac{1}{4000}$ mm³-da $\frac{400}{5 \cdot 16}$ eritrosit sayılmalıdır, onda 1 mm³-da 4000 dəfə coq, jə'ni $\frac{400 \cdot 4000}{5 \cdot 16}$ olmalıdır. Eritrositlərə məxsus qarışdırıqda qan 200 dəfə qarışdırılmalı nəzərdə tutaraq, tam xalis qanda eritrositlər 200 dəfə coq olmalıdır, jə'ni $\frac{400 \cdot 4000 \cdot 200}{5 \cdot 16} = \frac{400 \cdot 4000 \cdot 200}{80} = 4.000.000$. Demək, hər bir qub milimetr qanda (1 mm³) 4.000.000 eritrosit vardır. Texniki olaraq **Maq-hesab** vələ ararqlar: hər bir veyk kvadrata düşən eritrositlərin miqdarı 50.000-ə zərər edirlər.

Lejqositləri saymaq ucun də qan eritrositlər ucun getyrdygy kivi getirilir. Lejqositlərə məxsus qarışdırıq ilə 0.5 völməyə qədər qan getyrdykdən sonra 11-ə kivi qarışdırıq məje ilə qarışdırılır. Eritrositləri saymaq ucun sejlədigimiz vytyq qajdalar nəzərdə tutaraq *Thoma-Zeiss* qamerasına bir damçy aqıdırılır; lejqositləri vytyq veyk kvadratlarda və ara cizgilər üzərində sayırlar. Dutałym ki, vytyq veyk kvadratlarda 50 lejqosit sayılmalıdır. *Thoma-Zeiss* qamerasında ara cizgilərlə virlikdə 400 kicik kvadratçy olduqundan, hər bir kicik kvadratçy $\frac{50}{400}$ lejqosit

düşəcəkdir; 1 mm³-da isə, $\frac{50 \cdot 4000}{400}$ olaçaqdır. Qan, qarışdırıqda 20-dəfə qarışdırıldıqından, demək, tam xalis qanda lejqositlərin miqdarı 20-dəfə coq, jə'ni: $\frac{50 \cdot 4000 \cdot 20}{400} = 10.000$ olaçaqdır. Nəticədə 1 mm³ qanda 10.000 lejqosit tarmış olaçaq. Praqtiki olaraq vytyq veyk kvadratlarda olan lejqositlərin miqdarı 200-ə zərər etməli.

e) **Qırmız və aq qan kyərəçikləri miqdarının artması**. 1 mm³ qanda eritrositlərin miqdarı norma üzrə orta olaraq 4.000.000—5.000.000 dir. Eritrositlərin miqdarindəki təmajyl həm onların artıqlıq (*polycythaemia*)

həm də azlıq (*olygocythaemia*) tərəfə ola bilər. *Polycythaemia*'ja nisbətən az təsadyf olunur; bu coq vaqt əsas qan tərədiçi yzvdə anatomik dəyişiklər və symyk iligi funksiyasının şiddətlənməsi nəticəsi olaraq mejdana çyqar. Bundan başqa eritrositlər miqdarinin coqalması nisbi bir hadisə olaraq ishallar vaqtında qanın qəlizlənməsi nəticəsində və yrək qsurlarında istisqa (odem) tərəməsinədən əmələ gəlir.

Həjatda eritrositlərin azalması hadisələrinə olduqca tez-tez təsadyf olunur. Jaralanmaq, vavasil, uşaqlyqdan qan aqma və eritrositlərin yzvi və qejri yzvi hemolitik zəhərlər ilə, qan parazitlərlə (malarija, lejqmanija), vaqterialar toqsinləri ilə pozulması nəticəsində eritrositlərin miqdarı azalır. Etioloji momentin zərərilliyindən və eritrositlərin azalmasından aslıy olaraq symyk iliginin funksiyası şiddətlənə bildigi kivi toqumasının da artıy vitməsi və symyklər diafizləri sarı iliginin qırmızı ilijə cevrilməsi müşahədə oluna bilər. Eritrositlər miqdarinin ciddi azalması xysusijətlə pis xasijətli azqanlıqda və symyk iliginin vəladi hipoplaziyasında müşahədə olunur. Bu kivi xəstəliklərdə eritrositlərin miqdarı 1 mm³-da bir necə jyz minə qədər jənə bilər.

Lejqositlərin miqdarı 1 mm³-da 5000—8000 olur. Lejqositlərin miqdarı ən az aq qanına olur. Qyda qəbulundan aslıy olmağaraq lejqositlərin miqdarı fizioloji səvərlərdən də bir coq dəyişikliklərə uqrajr. Lejqositlərin bir qədər azalması hipolejqositoz (*hypoleucocytosis*), bir coq azalması isə lejqopenia (*leucopenia*) adlıy almışdır. Hipolejqositoz və lejqopenia patoloji ittifaqlarda qan jatalaqında, malarijada, pis xasijətli və aplastik azqanlıqda, miliar tuberquljozda, Banti xəstəliyində və qejrədə müşahədə olunur. Lejqositlərin coqalması lejqositoz (*leucocytosis*) adlanır. Lejqositoz patoloji bir hadisə olaraq symyk iliginin qısqıqlanması nəticəsində bir coq joluqma xəstəliklərdə (qrupoz pnejmomja, qyzy jel, məxmərək, cicək, difterija, qajytma jatalaq) və irinli proseslərdə müşahədə olunur.

Belə ittifaqlarda lejqositlərin miqdarı 1 mm³ qanda 20—30 minə qədər çatır. Lejqemijada isə lejqositlərin miqdarı on minlərdən jyz minlərə qədər artır (çədval № 1 şəkil № 4-ə vaq).

6. Təzə qan preparatının hazırlanması və myajənəsi.

a) **Hazırlama texniqası.** Aхыг zamanlarda təzə qan preparatından az-az istifadə olunur, amma buna вақта-жарақ гестərmək lazımdыг ki, və'zi vaqt qанын təzə ha-зырланмыş preparatının myajənəsi olduqça qıymətli diaq-ностик нəтицələr verir.

Təzə qan preparatın hazırlamaq usyn təmiz, piyden sərvəst ertyk və əşja şişələri olmalıдыг. Ijnə vатырлан jerdən сыған qan damçысына ertyk şişənin alt səthi ilə, eh-tijatla, doqunaraq şişə qan damçысы ilə varavar əşja şişə-si üzərinə kecirilir. Damçы əşja və ertyk şişələri arasında mytəçanis jəyilməлідыг. Qan damçысы нə соқ вөйк, нə də соқ кикик olmalıдыг. Myajənə uzun zaman syrəçəксə, preparat qurumamaq usyn, ertyk şişəsinin kənarlarına vazelin syrtyrlər. Təzə damçыда eritrositlərin manat sytun-çuqu hysulunu, bunların və'zi morfolozi xususijətlərini, rənglərinin çiddiligini myşahədə etməklə, lej qositlər miq-darinə də təxminən qıymət vermək olar.

b) **Təzə preparatda qанын miqrosqopik şəkli.** Juqarıda гестəridigi kivi normada eritrositlər ertyk şişəsilə əşja şi-şə arasında manat sytunçuqlарына toplaşыrlar və jalыңыз və'ziləri ajr-ajr dururlar. Patoloji hallarda isə belə ol-majыг.

Bөйк adamın normal qанында eritrositlər nyvəsiz, gir-də, sarы rəngli, disqvari, diametri 7,0—7,5 miqrondan iba-rət hüçejrələrdir (Çədvəl № 1 şəkil № 1-ə vaq).

Qejri normal olaraq, eritrositlərin həm өlçyləri, həm də şəkilləri nisbətən dəjişilə bilər. Patoloji ittifaqlarda qanda olduqça кикик, diametrləri 3, 4, 5, 6, miqrona qədər eritrositlərə (miqrositlər) təsadyf olunduqu kivi, olduqça вөйкlərinə də (diametrləri 12—15 miqrona varan) maqrosit, meqalositlər də myşahədə olunur. Qanda, normal өlçyly eritrositlər—normositlər—ilə birlikdə olduqça вөйк me-qalositlər və olduqça кикик miqrositlər də olduqu təq-dirdə qанын belə halb *anisocytosis* (anizositoz) adынь almыş olur. (Çədvəl № 1 şəkil № 2-ə vaq).

Patoloji hallarda eritrositlərin şəkilləri də olduqça myx-təlif ola bilər. Girdə şəkilli eritrositlər ilə birlikdə, qolba-varы, armьdvarы və qejri şəkillər də olunur. Belə eritro-sitlər pojkilosit adlanыrlar; qанын bu patoloji halb isə

poikilocytosis (*pojgilositoz*) adынь almыşдыг. (Çədvəl № 1 şəkil № 2-ə vaq). Belə hallar myxtəlif dərəçəli və myxtəlif səvəvlərdən tərənmiş azqanlıыqlarda myşahədə olunur. Eritrositlərin rəngləri də dəjişə bilər. Bir соқ patoloji hallar-da qanda hemoqlobinləri az ja соқ azalmыş, solmuş eritrosit-lərə də təsadyf olunur. (Çədvəl № 1 şəkil № 2-ə vaq).

Nyvəli eritrositlər-eritroblastlar—normada symyk iligin-də olurlar. Patoloji hallarda isə qan tərəməsinin ақыг ро-зульталарында bunlar ymumi qan devranына də kecə bi-lərlər. Eritroblastların өlçyləri adi eritrositlər өlçysyndən вөйк olmaz isə, normoblast adlanыrlar. (Çədvəl № 2 şə-kil № 1-ə vaq) Belə nyvəli eritrositlər ilə birlikdə кикик өl-çyly eritroblastlar (miqroblastlar) və вөйк өlçyly eritro-blastlar (meqaloblastlar) da ola bilər. (Çədvəl № 2 şəkil № 2-ə vaq).

Meqaloblastlar, аplastik azqanlıықдан ажылага, pe-riferik qanda şiddətli dərəçəli az qanlıықда mejdana сы-qarlar (eritrositlərin hemolitik zəhərlərlə pozulması) o zaman symyk iligi meqaloblastik degenerasja halында olur. Belə hal pis xasijətli anemiadan doqur.

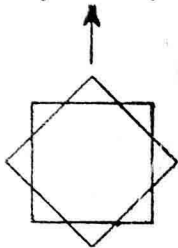
Təzə qan preparatların myajənə etdikdə eritrositlərlə lej qositlərin biri-birinə olan nisbətini də nəzərdə dutma-lyдыг. Normal qanda miqrosqop altында hər gөrgy sahə-sində 2-4 və və'zən bundan da az ақ qan kyрəçikləri-lejqo-sitlər gөrynyг. (Çədvəl № 1 şəkil № 1-ə. vaq). Lej-qositlərin miqdari соқалдықда—lej qositozlarda-ақ qan ky-rəçiklərinin miqdari hər gөrgy sahəsində 5—10-a cata bi-lər; lej qosimijada isə demək olar ki, butyn gөrgy sahəsi lej-qositlər ilə dolmuş olur. (Çədvəl № 1 şəkil 4-ə vaq). Miqrosqop altында təzə preparatda lej qositlər, rəng-siz, şəffaf, eritrositdən вөйк çisimçiklər kivi gөrynyг. da-nəçikligi və bir ja bir necə nyvəjə malik olur. (Çədvəl № 1 şəkil № 1-ə vaq).

7. Quru, vojanмыş qan preparatlarının hazırlanma və myajənəsi.

Qan şəkilini qə't'i tə'jin etmək usyn quru və vojanмыş preparatların myajənə etmək lazımdыг.

a) **Qan jaxmasıнын hazırlanması.** Qan jaxmalarын hazırlamaq usyn bir necə təmiz və piyi efilə алынмыş əşja və ertyk şişələri lazımdыг. Daha inçə myajənələr usyn jaxmalarы аңақ ertyk şişələri üzərinə hāзырлаыrlar (şə-

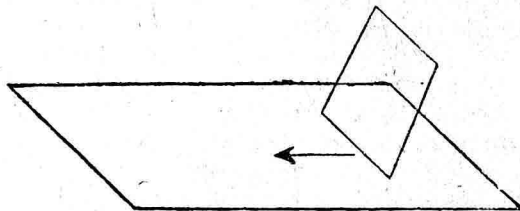
kil № 8). İjnəni vətərdəyqdan sonra cəqtməş qanəñ birinçil damcəşəñ syrtyv gətyryrlər, sonrakə damcəşəñ ertək şişəsinin üzərinə alaraq ehtijət ilə o biri ertək şişəsi ystynə qojurlar. Ərtək şişələrini əl ilə dejil xysusi pinsetlər vasitəsilə gətyryrlər. Qan hər iki ertək şişələri arasənda nazik qatilə mytəçanis jəjəlyr; sonra ehtijət ilə, təzjiq etmədən, hər-ikisinə hərəkət verərək syrtyrlər. Biribirindən syrtylyv ajrəlməş ertək şişələri tez qurujurlar. Ərtək şişələri üzərinde jəxmalar hazərləmaq ucyn myəjjən adət lazəmdyr. Coq vəjuk damcəş coq qaləñ qan qatə verər ki, bu da miqrosqopik myajənə ucyn olduqca əlverişli dejildir. Jəxmalarə əşja şişələri üzərinde hazərləmaq asandyr. Bunun ucyn tarəş əşja şişəsi və ja ertək şişəsinin kənarilə ijnə jərindən cəqtməş qan damcəşəna doqunarəq, təxminən 40°—50° vuçaq altənda digər əşja şişəsi üzərinə qojurlar. Ançaq qan damcəşə, hər iki şişənin təşkil etdigi iti vuçaq tərəfində olmalədyr (şəkil № 9). Damcəş dərhal şişənin kənarilə jəjəlyr. Ehtijət ilə,

Şəkil 8.

Qan jəxməsəñ hazərləməndə ertək şişələrini vəziyyəti

myajənə ucyn olduqca əlverişli dejildir. Jəxmalarə əşja şişələri üzərinde hazərləmaq asandyr. Bunun ucyn tarəş əşja şişəsi və ja ertək şişəsinin kənarilə ijnə jərindən cəqtməş qan damcəşəna doqunarəq, təxminən 40°—50° vuçaq altənda digər əşja şişəsi üzərinə qojurlar. Ançaq qan damcəşə, hər iki şişənin təşkil etdigi iti vuçaq tərəfində olmalədyr (şəkil № 9). Damcəş dərhal şişənin kənarilə jəjəlyr. Ehtijət ilə,

Şəkil 9.

Qan jəxməsəñ hazərləməndə əşja və ertək şişələrini vəziyyəti.

təzjiqsiz, jonulmuş əşja və ja ertək şişəsini o biri şişənin o biri ucu istiqamətilə jəridirlər. Myəjjən adət təqdirində mytəçanis nazik qan jəxməsə alınmış olur. Bu surətlə hazərlənməş qan jəxmalarəñ havada qurudub, sonra təsbit edirlər.

в) **Qan jəxməsəñ təsbiti.** Preparatın təsbiti qan jəxməsəñ şişə üzərinde məhkəmlətməg ucyndyr. Təsbit isti ja məhkəmləndirici məjə'lərlə edilir. Qanəñ formalə elementlərinin morfolozisini əjrənək ucyn qan jəxmalarəñ məhkəmlədiçi məjə'lərilə vərkitmək daha jəşədyr. Vəzən qan preparatəñ həm təsbitini həm də vojanməşəñ ejni zamanda edirlər. BİR coq kimjəvi təsbit ysullarə vədyr ki, bunlardan əşaqədakylarə gəstərəçəjik.

Metil alqohol ilə təsbit. Mykəmməl qurumuş qan jəxməsəñ metil-alqohol ilə bir qavəñ icinə 3 dəqiqəligə qojurlar. Qavəñ aqzəñ ertərlər. Qan jəxməsəñ Petri finçəñna qojmaq olar. Üzərinə uc dəqiqəligə metil alqohol təkys, qapaqilə ertərlər.

Nikiforov ysulu. Qan jəxməsəñ 20—30 dəqiqəyə mytləq alqohol ilə əfir məxlutuna qojurlar. (Alqohol əlbəttə mytləq olmalədyr).

96°-li spirt ilə təsbit. Qan jəxməsəñ 20—30 dəqiqəligə 96°-li spirt ilə doqru bir qava qojurlar.

Aseton ilə təsbit. Jəxməsəñ, icində aseton olan bir qava 5 dəqiqəligə qojmaq olar.

с) **Qan preparatləryñ vojanməşə.** Qan preparatləryñ vojanməg ucyn bir coq ysullar vədyr ki, onlardan əşaqədakylarə gəstərilik:

г) **Gimza (Giemsa) yzrə vojanmə.** Qurudulmuş və təsbit edilmiş qan jəxməsəñ üzərinə qarəşdyrylməş Gimza vojanməşə təkrylər (hər 1— $\frac{1}{2}$ damcəş Gimza vojanməşəna 1 sm³ neytralə destillat su gətyryyir) və jərim saat myddətində vojanərlər, sonra vojanməşə aqədyv, preparatə destillat-su ilə jujub havada qurudurlar. Eritrositlər qərməş rəngə vojanəlyr, neytrofilərin nyvələri — vənəfşə rənginə, bazofilərin danəçikləri — aqə rəngə vojanəlyr, vənəfşə rənginə calyr; eozinofilərin danəçikləri — tynd qərməş rəngə, neytrofilərin danəçikləri — vənəfşə rənginə, limfositlərin protoplazməşə gəj rəngə, azurofil danəçiklik — qərməş rəngə, monositlərin də protoplazməşə — tysty rənginə vojanəlyr. (Çədvəl № 1, şəkil № 3-ə baq).

Pappenhejm yzrə vojanmə. Qurudulmuş və təsbit edilmiş, qan jəxməsəna 3 dəqiqə zərfində *May Grünwald* vojanməşə təkrylər. 3 dəqiqədən sonra *May-Grünwald* vojanməşə aqətməjəraq 1 dəqiqəligə bir o qədər destillat sujundan təkrylər, şişəni jəngyl-jəngyl tərpadərək qarəşdyryrlar, sonra bunlaryñ haməşəñ aqədyv və su ilə jaqalajaraq jəxməsəñ üzərinə qarəşdyrylməş Gimza vojanməşəndan (1— $\frac{1}{2}$ damcəş Gimza vojanməşəna 1 sm³ destillat suju) 15—20 dəqiqəligə təkrylər. Sonra vojanməşə aqədyv, preparatə destillat suju ilə jaqalajəv, havada qurudurlar.

Manson yzrə vojamə. Bu vojamə coq vaqt malarija plazmodisi myajənəsində qan preparatı hazırlajanda işlənilir. Qavaqça təsvit edilmiş qan jaqmasınn yzərinə 1 dəqiqəliğə aşaqıdakı resept yzrə hazırlanmış *Borax-methylenblau* təkrylər.

Rp. Methylenblau. . . 2,0

Borax 0,5

Aq. destillat. . 100,0

Preparatı mat jaşıl rəng alana kivi su ilə jujurlar. Eritrositlər jaşıl rəngə vojanır, lejquositlərin nıvələri—avb, malarija plazmodiləri—avb, plazmodilərin piqmenti isə—sarı ja darsınn rəngə vojanır.

8. Qalın damcınn hazırlanma və vojanması.

Periferik qanda malarija plazmodilərindən az olduqu təqdirdə və vojanmış qan jaxmalarında arajıv tarpaq cətin olduqda, qalın damcı hazırlajıv myajənə etmək daha əlverişlidir. Qalın damcı hazırlanmasınn texniqası və vojanması asandır. Təmiz və pijdən sərvəst əşja şişəsi yzərinə bir damcı qan getyryrlər (şişəni ijnənin vətədqı jərə doqundurmaqda da olar). Lanset və ijnənin ucu ilə damcınn bir qədər vöjydyrlər (10 qəpikliğə qədər), bir necə saat, daha jaxşısıv bir gyn zərfində jaxşı qurudurlar. Sonra təsvit edilməmiş preparat ystynə 10 damcı Gimza məhlulundan təkrylər (1 damla Gimza vojası 1sm^3 destil. sujuna) 2—3 dəqiqədən sonra hemoliz hysulə gəlir ki, bu da jaşıljaşmış sarı hemoqlobin tystysynyn qalın damcıdan ajrııv voja ilə qarışmasındandır; bundan sonra vojanıv aqıdıv bir dəf'ə də 30—45 dəqiqəlijə, juqarıda gəstərdigimiz kivi hazırlanmış təzə Gimza vojasından 10 damcı təkrylər. Sonra vojanıv aqıdıvlar, preparatı, ehtıjatla horizontal vəzıjətdə destillat su ilə jujaraq, vertiqal vəzıjətdə də havada qurudurlar.

9. Qan levhəçiklərinin—trombositlərin—sajılması.

Trombositlər qanın laxtalanmasında olduqca vöjyk rol oynajrlar. Bunlar, girdə oval, ijarıv şəkilində olub, əclyləri 2—3 miqrona qədərdir. (Çədvəl № 1 şəkil № 3-ə baq), Normada trombositlərin miqdari 1mm^3 qanda 250.000—300.000, dir. Patoloji hallarda trombositlərin miqdari ja arta bilər (trombositoz-trombocytosis) xloroz, ikinci anemjalar, xərcənk, mijeloid lejkemija və qejrlərində və

ja azala bilər (trombopenija-trombopenia) pernisiöz anemijada, malarijada, *Morbus maculosus Werlhofii* və qejrinədə. Hal-hazırda trombositləri sajmaq ysyn ən qəzəl ysul *Fonio*-run ysuludur. Qan vərmaqda getyryrlər. Ijnəni vətərmaqdan qavaq ijnə jərini lazımnıca spirt və efirle təmizləjib, sonra oraja 14% maqnezium sulfatdan (trombositlərin bir-birinə jarışmasına mane olur) 1 damcı aqıdırlar və maqnezium sulfat məhlulu yzərində ijnəni vətərirlər. Sıqmış qan damcınn reaktiv ilə qarışır. Sonra bu məxlutdan əşja şişəsi yzərində jaxma qajrıv, bir necə saat zərfində quruduqdan sonra, 3 dəqiqə icində metil alqohol ilə təsvit edərək, adi Gimza ysulilə vojujurlar. Miqrosqop altında 1000 dənə eritrosit və bunlara paralel burada təsədyf olunan trombositlərin miqdarınn sajrlar; sonra 1mm^3 qandan nə qədər trombosit olduqunu hesablayrlar. Dıtalm ki, xəstənin 1mm^3 qanında 4.000.000 eritrosit tapılmışdır, trombositləri sajanda isə hər 1000 eritrositə 5 trombosit düşmüşdür, onda trombositlərin miqdarınn X ilə gəstərsək, belə proporsija dyzəltmək olar:

$$\frac{x}{5} = \frac{4.000.000}{1000}, \text{ buradan}$$

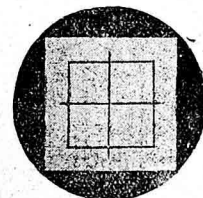
$$x = \frac{4.000.000 \cdot 5}{1000} = 200.000; \text{ jəni}$$

bu xəstənin 1mm^3 qanında da trombositlərin miqdarı 200.000 dır.

Miqrosqop altında eritrosit və trombositləri sajmaq asan olmaq ysyn Erlix oquljarınn işlətmək jaxşıdır ki, bunda bytyn gergı sahəsi horizontal və vertiqal xəttilə 4 kvadrata völynır. Erlix oquljarı olmaında gergı sahəsi ni vaşqa bir şejlə azaltmalı (şəkil № 10).

10. Retikulositlərin sajılması.

Normal qanda hər 1000 eritrositə, demək olar ki, həmişə bir-iki elə eritrositlə təsədyf olunur ki, bunlarda miqrosqop altında (*Birillant-Gresyl blau* ilə vojanıvqdan sonra,) danəçikli saplardan ibarət avb tor gerynyr. Bunlar substansiya qranulofilamentozə və ja retikulo filamentozə adınn almışlar. (Çədvəl № 2, şəkil № 6-ə baq). *Retikulositlər* symyk ilijinin regenerasiyasından asıv olub, eritrositlərin gənçilik, tamamilə jetişməmək əlamətlərindən

Şəkil 10.
Erlix oquljarı.

dəndyrlər. Anemijalarda və eyni surətlə də Rentgen şya-
lary və qvars lampasy tə'sirindən retikulositlərin miqdarı
coq vaqt olduqca jyksək olur.

Retikulositləri tapmaq və saymaq ucyn ən sadə və
asan ysul aşarqdadakədyr. Jaxşy təmizlənmiş və pijdən
sərvəst əşja şişəsi vzerinə bir damşy *Brillant Cresyl-blau*-
un 1% -li alqohol məhlulundan təkərək, şişə üzərində
bundan jaxma hərhləyrlər. Boia dərhal qurur. Sonra
bu şişədə qan jaxması hərhləyrlər, şişəni dərhal (nə qə-
dər tez olsa bir o qədər jaxşydyr ki, voja qurumasyn) 10
dəqiqəliğə nəm bir qaməranın içinə salırlar (nəm qamera
Petri fiñçanından da ola bilər—onda fiñçanın dibinə s-
lanmış syzgəç kaqşy qojurlar), 10 dəqiqədən sonra pre-
paraty *Petri* fiñçanından sьqarəv, qurudurlar və miqros-
qor altına qojub, vaqyrlar. Miqrosqor altında retikulosit-
ləri trombositlər sayıbdyq kivi sayırlar: 1000 eritrosit sa-
jy, bunların necəsi retikulosit olduqunu çejd edirlər.
1 mm³ qanda eritrositlərin miqdarı bildikdə *1 mm³* da
retikulositlərin də miqdarı təj'in etmək olar.

11 Eritrositlərin (qyrməz qan kyreçiklərinin) normal və patoloji morfolozisi.

Təzə qan preparatydy myzakərə etdikdə göstəridigi
kivi normal qan qyrməz qan kyreçikləri (eritrositlər)
normasitlər, nyvəsiz, girdə, diametrləri 7,0—9,5 miqron,
disqvarə hüçeyrələdyr. Bunlar ançaq turş vojalər ilə qy-
rməz rəngə vojanırlar. Eritrositdə vojanan jalnyz hemoq-
lovindyr, stromasy isə voja almajy. (Çədvəl № 1, şəkil
№ 3-ə vaq).

Normadan təmajyl eritrositlərin həm ölçyləri, şəkilləri
dəjşdigi kivi nyvəli eritrositlər də mejdana sьqar.

Bir coq patoloji hallarda qyrməz qan kyreçiklərinin
ölcsy nihajət dərəçə dəjşə bilər. Qanda miqrositlər maq-
ro meqalositlər mejdana sьqar. Belə hal anizositoz ady-
nə almışdyr. (Çədvəl № 1, şəkil № 2 jə vaq). Doqrudur.
bir qədər anizositoz (həm kiciklik, həm vöjyklyk tərəfə
myxtəlif ölçy) hər bir normal qanda vardy. Anizositoz
dedikdə isə eritrositlərin ölçsy çiddi kicik, jə vöjyk ol-
duqu nəzərə alınır. Qyrməz qan kyreçikləri—eritrositlər
normal eritrositlərin dyzgyn girdə şəkilləri əvəzinə, vaşqə
myxtəlif şəkillərdə—armədy, cəki daşy və qejri şəkilləri
ala bilərlər. Belə eritrositlərə juqarəda dedigmiz kivi poj-

kilositlər dejilir. (Çədvəl № 2, şəkil № 10 vaq). Bu ha-
lən özy isə pojkilositoz adlanır. Burasyn nəzərdə dut-
malə ki, eritrositlərin belə dəjşmiş şəkilləri—pojkilositlər,
normal qanda da preparat xarəv hərhləndyqda da əmələ
gələ bilər. Anemija hallarında eritrositlərin hemoqlovini
azalır—hipoxromija əmələ gəlir, belə olanda miqrosqor
altında eritrositlər, vilaxassə mərkəzi hissələri avazıjy.
(Çədvəl № 2, şəkil № 11-ə vaq). Bundan vaşqə qanda, turş
voja ilə vojanan normal eritrositlərdən vaşqə qyrməz
voja ilə vərəvər qələvi voja də qəbul edən eritrositlərə tə-
sadyf olunur. Bunlar *polixromatofil* adlanırlar. (Çədvəl № 2,
şəkil № 5-ə vaq). Belə hal aqy anemija, xysusi olaraq,
anaemia pernicioza da myşahədə olunur. Qanın regenera-
siasy hadisələrilə kecən xəstəliklərdə, qanda avy danəçik-
ləri havi eritrositlər—bazofil nəqtəli eritrositlər də gərsənə
bilər. (Çədvəl № 2, şəkil № 7 jə vaq). Bu danəçikligi, di-
rilikdə *Brillant-Cresyl-blau* ilə vojadə qda tərə bildigimiz
tor danəçikli substansija ilə qarşydyrmamalə. Bazofil da-
nəçiklik *Manson* yzrə da vojadə qda jaxşy vojanı.

Qanın şiddətli regenerasiasyna əlamət olaraq, perife-
rik qanda *Zoli (Howell-Jolly)* çisimləri tarylır. *Zoli* çisim-
ləri, girdə çisimlər olub coq vaqt tək-tək və az vaqt
ikişər eritrositlərin mərkəzində jə mərkəzin jəqnybdynda
jərləşərək intensiv nyvə vojasyna vojanırlar. (Çədvəl № 2,
şəkil № 3-ə vaq). Anemijalarda vəzən eritrositlərdə *Ga-*
ssot (Çəvət) halqalarına da təsadyf olunur, bunlar jə
halqə və jə (8) şəklində olurlar. (Çədvəl № 2, şəkil № 4-ə
vaq). Eritrositlər normada periferik qanda nyvəsizdyr-
lər, nyvəli eritrositlər ançaq symyk iliginə olur. Patoloji
hallarda isə qanın regenerasija prosesi surətlənəndə, eri-
trositlər nyvələrini itirməyə vaqt tapmajy, embrional hal-
da periferik qanda mejdana sьqarlar. Belə hal symyk
iligi qeşyqlanmasıyn qejri adi surətlənməsində, lejçə-
mija və sarqoma da symyk iliginin özyn xəstəlməsi
səvəbindən də mejdana sьqə bilər. Bu göstəridigimiz hal-
larda coq vaqt periferik qanda ölçy etibarilə normal
eritrositlə—normasitlə vərəvər normoblast tapmaq olur;
meqaloblastlar (12 və bundan juqarə miqron) az-az təsadyf
olunur. Miqrosqor altında normoblastların geniş çiddi
qyrməz rəngə vojanmış protoplazmalarə və nisbətən
kicik tynd vənəşə rənginə vojanmış nyvələri olur.
(Çədvəl № 2, şəkil № 1-ə vaq). Meqaloblastların nyvələri

bir qədər asbq və strukturaları nazik olur. (Çədvəl № 2, şəkil № 2-ə bəq).

12. Aq qan kyrəçiklərinin normal və patoloji morfolozisi.

Jeni vojamə ysullarına istinadən 5 qəsm muxtəlif aq qan kyrəçikləri ajırmaq olar.

Qanda normada:

1) Bazofillər (Bas.)	0,5—1%	təşkil edirlər.
2) Eozinofillər (Eos.)	2—4%	" "
3) Nejtrofillər (N)	65—75%	" "
4) Limfositlər (L)	20—25%	" "
5) Monositlər (Mon.)	4—6%	" "

1. Bazofillər. Bazofillər 8—10 miq on əlydə, polimorf nyvə hüceyrələrdən ibarətdirlər. Protoplazmalarında coqlu iri əsas vojalar ilə tynd vənəfşə rənginə vojanan danəçiklik vardır. (Çədvəl № 3, şəkil № 7-ə bəq). Bazofillərin artması—bazofilja-lejkemik mijelozda və vəzi başqa xəstəliklərdə müşahədə olunur. Bazofillərin azalması isə cətin təjin edilə bilindiyindən əhəmiyyəti həziz dejildir.

2. Eozinofillər Eozinofil lejqositlər nejtrofillərdən bir qədər veykydyr, protoplazmalarında isə tynd qərməz rəngə vojanan iri eozinofil danəçikligi həvidir. Nyvəsi coq vaqt biri-birilə kəpryçyk ilə vəqlənmiş iki seqmentdən ibarətdyr. (Çədvəl № 3, şəkil № 8-ə bəq). Qanda eozinofillərin coqalması—eozinofilja-bronxial astmada, qurt xəstəliklərində (*helminthiasis*) lejkemik mijelozda, vəzi dəri xəstəliklərində və joluqma xəstəliklərinin saqalma devrində müşahədə olunur. Eozinofillərin azalması isə—eozinopenija kəsgin joluqma xəstəliklərin birinci devrində və pərnisioz anemijada təsədyf olunur.

3. Nejtrofillər. Nejtrofillərin veykylygy 9—12 miqondur. Protoplazmaları asbq cəhrəji rəngdə olub, nejtrol vojalar ilə vənəfşə rənginə vojanan xərda danəçikligi həvidir. Nejtrofil lejqositləri Şilling: a) S-seqmentli (dəjmiş), b) st—cubıq nyvəli və c) Jun-gənc nejtrofil lejqositlərə veyr.

Seqmentli nejtrofil lejqositlərdən normada qanda 61—62% olur, cubıq nyvəliyərdən 3—5%; gənc nejtrofil lejqositlər isə normada qanda ja hec olmajr, olsa da 1%-dən juqarə sьqmajr.

a) **Seqmentli nejtrofillər.** Seqmentli nejtrofillərin nyvəsi, biri birilə kəpriciklərlə vəqlənmiş bir necə (2—5)

seqmentdən ibarətdir. Nyvəsində nyvəçiklər olmajr. (Çədvəl № 3, şəkil № 6-ja bəq). Bunlar aməvnağ hərəkətlərə və faqositoz iqtidarına malikdirlər.

b) **Cubıq nyvəli nejtrofillər.** Cubıq nyvəli nejtrofillərin nyvəsinin seqmentləri olmajr, əjilmiş lent və ja nal şəklində olur. (Çədvəl № 3, şəkil № 5-ə bəq). Cubıq nyvəli nejtrofillərin regenerativ və degenerativ şəkilləri olur.

c) **Gənc nejtrofillər.** Gənc nejtrofillər sucuqvağ və ja lovnağ, nisbətən az coq vojanan nyvə ilə xarəqterizə edilir. Bunların danəçikligi o qədər ajdın olmajr. (Çədvəl № 3, şəkil № 4-ə bəq). Qanda bunların artması sьmyk iliginin şiddətli fəalijətini gəstərir.

4. Limfositlər. Limfositlərin əlysy 6—12 miqrona qərdədyr; iri və xərda limfositlər şəklində vulunurlar. Xərda limfositlər iri limfositlərdən coq olur. Limfositlərin bir danə veyky, girdə, əsas vojalar ilə ciddi vojanmış nyvələri olur. Nyvə ilə protoplazma arasında perinuqlear zona vardır. Protoplazmaları vazofil olub gəj rəngə vojanır, coq-vaqt protoplazmalarında azurofil danəçiklik olur. (Çədvəl № 3, şəkil № 10-a bəq). Qanda limfositlərin coqalması (limfositoz) lejkemik və alejkemik limfadenozlarda, —malarijada, vəzi joluqma xəstəliklərdən sonra saqalma devrində, Bozedov xəstəliyində, qarın jatalaqlığında, diabetdə və qejridə müşahədə olunur. Limfositlərin azalması isə—limfopenija-limfatik toqumanın pozulmasında (limfoqranulomatoz, limfosarqomatoz), xlorozda, joluqma xəstəliklərin əvvəllərində və qejridə müşahədə olunur.

5. Monositlər. Monositlər normal qanda ən iri lejqositlərdir. Bunların əlysy 12—20 miqondur. Monositlərin protoplazmaları geniş və tysty-gəj rəngə vojanmış olur. Gimza yzrə vjadəqda protoplazmada azurofil danəçiklik gərmək olar. Nyvələri girdə və ja qejri dyzgyn kənarları olur. Monositin perinuqlear zonası olmajr. Monositlərin coqlarının protoplazmasında xərda, azurofil qərməz mtraq, vənəvşəvi danəçiklik olur. (Çədvəl № 3, şəkil № 9-a bəq). Monositlərin coqalması—monositoz malarijada, *endocarditis lenta* da, lejkemik monositozda, lejšmaniozda, limfoqranulomatozda, limfosarqomatozda və qejridə müşahədə olunur. Monositlərin azalması isə pərnisioz anemijada, lejkemik limfadenozda, joluqma xəstəliklərin ilk devrində və qejridə müşahədə olunur.

Aq qan kyrəciklərinin patoloji dəyişikliyi təkcə biri-birinə olan nisbətlərinə görə deyildir. Bəzi patoloji hallarda periferik qana leyqositlərin gənc, yetişməmiş formaları mieloblastlar, promielositlər, mielositlər daxil olur.

Mieloblastlar. Mieloblastlar qranulositlərin və ya əsil leyqositlərin ulu vərəsədir. Bojları 12–20 miqrondur, nüvələrinin strukturası təbii ilə nazik olur. Mieloblastların nüvələri girdə ya oval şəkildə olub, 2 dən 5-ə qədər nüvəciki havidir. Protoplazmaları bazofil olub, nüvəni mütəəssis ihatə edər. Protoplazmanın azurofil danəçikliyi joqdur. (Çədvəl № 3, şəkil № 1-ə bax). Perinuqlear zonası da joqdur. Normada qanda mieloblast olmayır. Bunlar periferik qana kəskin və xronik mielozlarda və sairə də meydana çıxırlar.

Promielositlər. Promielositlər, mieloblastların mielositlərə keçid formalarıdır. Protoplazmalarında yetişməmiş xərtdə azurofil danəçikliyi vardır. (Çədvəl № 3, şəkil № 2-ə bax).

Mielositlər-Mi. Mielositlərin vöyüklüyü 15–20 miqrondur. Mielositlərin nüvəsi girdə ya lobvar şəkildə olub, nüvəcikləri joqdur. Protoplazmalarında nejtrofil, bazofil və eozinofil danəçiklik olur. Protoplazma turş bojalar ilə bojanır. (Çədvəl № 3, şəkil № 3-ə bax). Qanda, aqır leyqositozlarda və mieloid leykemiyada müşahədə olunur.

13. Plazmotik hüceyrələr — *Türk'in* qeybqlanma hüceyrələri.

Plazmotik hüceyrələr *Türk'in* qeybqlanma hüceyrələri, patoloji və ancaq periferik qanda coq vaqt təsadüf olunan hüceyrələrdən ibarətdirlər ki, bunların protoplazmaları ciddi bazofil, danəçiksiz olub, egsentrik durmuş və tünd vənəfşə rənginə bojanmış nüvəsi vardır. Protoplazması ciddi bazofil olub, tünd av rəngə bojanır, icində də vənə vaqulları olur. (Çədvəl № 3, şəkil № 11-ə bax). periferik qanda kəskin joluqma xəstəliklərində (səpmə jatalaqda, cicəkdə) və leykemik mijelozlarda olur.

14. Leyqositar formula.

Leyqositlər miqdarının təmajuily ilə vərəvər, bunların ajır-ajır şəkili arasında olan prosent münasibətinin jəni leyqositar formulanın dəyişikliyi müşahədə olunur. Leyqositar formula vəş elementin: bazofilin, eozinofil-

rin, nejtrofillərin limitasi və monositlərin biri-birlərinə olan münasibətlərindən ibarətdir. Normada müxtəlif leyqosit nevlərinin (şəkillərinin) biri-birinə olan prosent nisbəti, jəni leyqositar formula, belədir:

Bas.	Eos.	N.				L.	Mon.
		Mi.	Jun.	St.	S.		
0,5–1,0	2–4	0	0–1	3–5	61–62	20–25	4–6

Bu cədvəldən gəryndygy kimi, mijelositlərin gənc və cubuq nüvəliəri, seqmentli nejtrofillərə olan nisbəti, jəni normal regenerasiya indeksi $\frac{1}{15}$ dır. Bu rəqəm vələ alınıb: nejtrofillər icərisində gənc şəkillərin *Mi*, *Jun*, *St*, prosent miqdarını gəstərən rəqəmləri toplaıv jekununu *S*-lərin prosent miqdarını gəstərən rəqəmə vöylər.

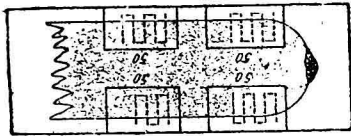
$$\frac{Mi + Jun + St}{S}$$

Gənc nejtrofil *Mi*, *Jun*, *St*, miqdarının artması, jəni jyksək regenerasiya indeksini Arnet və Şilling *sola tərpaniş* adlandırmışlar; qoça nejtrofil şəkillərinin artmasına isə *saqa tərpaniş* adını vermişlər. Qoça nejtrofil şəkillərinə coq seqmentli 5 və bundan coq seqmentli nejtrofillər aiddir.

Qanda nejtrofillər miqdarının coqalması jəni bir qədər *sola*, tərpanişli nejtrofilija əlvərişli çərəjan edən kəskin infeksiyalarda appendisit, angina və qejridə müşahədə olunur. *Sola* nisbətən coq tərpanişli nejtrofilija isə irinli appendisitlərdə, sepsisdə, tuberquljozun eqsudativ deqompensativ şəkillərində və qejridə olur. Nejtropenija, jəni saqa tərpanişli nejtrofillər miqdarının azalması pis xasijətli az qanlıqda, ankilostomozda, sqorbutda, malarijada və qejridə müşahədə olur.

Leyqositar formulanın miqrosqop altında bojanmış preparatda leyqositləri saımaq vasitəsilə təjmin edilər. Leyqositlərin müxtəlif şəkillərinin biri-birinə olan nisbəti haqqında az ja coq doqru məlumat əldə etmək üçün 200 leyqosit saımalı və ajır-ajır leyqositlərin alınmış rəqəmlərini 2 jə völməli. Şilling yzrə jaxmanın 4 kənar hissələrində *Mean tr* ysulu ilə leyqositləri 11-çi şəkildə gəstəril-

digi kibi saşylar. Preparatın kənarından başlajaraq, yaxmaja 3—4 gərgy sahəsinə dərinə 50 lejqosit saşylana qədər gedirlər. Bundan sonra miqrosqop altına yaxma kənarınlı o biri hissəsini alırlar və bu surətlə preparatın o biri kənarından da 2 hissəsində də 50-şər hamıss isə 4 jerdə 200 lejqosit saşylar. Saşylıqca tapylan lejqositləri qejd edirlər.

Şəkil 11. Meandr ysulı.

15. Malaria plazmodijaların qanda aranılması.

Bizim Azərbaycanda intişar tapmış içtimal xəstəliklər sırasında malaria birinci yer tutduğundan bu xəstəliyi

öz vaxtında tanımaq, bunun şəkillərini təyin etmək malaria ilə mübarizə aparanlar üçün məşvuridir. Malariaın qət'i diaqnozu qanlı miqrosqopik müayinəsinə istinadən qojulur. Malaria da dəişiklər həm qırmızı, həm də aq qanda olur. Malaria plazmodiləri eritrositləri pozur, malariaın toqsını də symyk iliginə səqəntı kibi təsir edir. Burada biz malaria plazmodilərinin jalınlıq diaqnostiqası yzərində duraçaqlız.

Malaria parazitlərinin inkişaf siqlinin ətraflı və müfəssəl tədqiqinə və malaria xəstələrin qlinik müayinələri nəticələrinə istinadən yc əsas malaria şəkil qəbul edilmişdir.

1. *Malaria tertiana* (yc gynlyk ıssıtma)—Amili—*Plasmodium vivax*.

2. *Malaria quartana* (dört gynlyk ıssıtma)—Amili—*Plasmodium malariae quartanae*.

3. *Malaria tropica* (tropik malaria)—Amili—*Plasmodium imnaculatum*.

1. *Plasmodium vivax*: Miqroorqanizmin tam inkişaf siqli 48 saat icərsində hysula gəlir. ıssıtmanın ən niha-jət jyksək dərəçəsində bu parazitlər qırmızı qan kyre-çiklərinin icində, Gimza yzrə avımlıraq rəngdə, az ja coq eqssentirik vəziyyətdə, xırda həlqə şəklində olur. Həlqənin qalınlıq hər jerdə varavar dejidir. Ən nəzik hissəsində qırmızı voja, a vojanan nəqtəvar qalınlıq vardır. Həl-qənin diametri təxminən eritrositin altıdan birinə varavar. Parazit vəjydykçə qırmızı kyreçikdə həlqə əvə-zində aməvər kəmpyk əmələ gəlir ki, bu də vıtyın erit-

rostin icini dutan kibi olub eritrositdən, parazit devirə-sində jalınlıq dar qajma qalınlıq olur. Bu vaxt eritrositin də həçmi vəjymış və rəngi qacmış olur. Joluqmuş erit-rostitlərin coqusunda kərpici qırmızı danəçiklər şəklində xırda, mytəçanis toz olur (*Schuffner* tozu) parazit icində az ja coq qədərdə piqment toplanır. Bu parazit qejri çinsi inkişaf siqlidir. Bununla vələ xəstənin qanında ıssıtmanın müxtəlif devirlərində çinsi fərdlərdə (qarnet) my-şahədə olunur. Yc gynlyk ıssıtma parazitləri (*plasmodium vivax*) qamətlərinin voju normal qırmızı qan kyreçigin-dən 2 dəfə coqdur, bunlarda piqment vıtyın protoplazma icərsində səpələnmişdir və gənc fərdlərdə vəlynmə əla-mətləri joqdur. (Çədvəl № 4, şəkil № 3-ə vaq).

2. *Plasmodium malariae quartanae*. *Plasmodium malariae quartanae* vıtyın inkişaf siqlini 3 gyn, jəni 72 saat icində kecirir, bu da yc gynlyk ıssıtma paraziti kibi ejni inkişaf ysulunu kecirir. Həlqələr tertiana həlqələrinə oqşajır; əvvəl eritrositdə qırmızı noqtəli avı həlqə əmə-lə gəlir ki, bu da coq vaxt sonra lenta şəklini alır. Mala-rija dutulmuş eritrositin həçmi vəjymır. (Çədvəl № 4, şə-kil № 4-ə vaq).

3. *Plasmodium imnaculatum*. Tropik malaria para-ziti, yc və dərt gynlyk ıssıtma parazitlərdən kicikdir, inkişafın başlanıqçısında bu da 1—2 xromatin nyvəli həl-qəçik şəklində olur. Bə'zən ejni eritrositdə bir necə həlqə olur. Eritrositin voju artmajır. Tropik malaria parazitinin qamətləri (çinsi şəkilləri) ajpara şəkilə olurlar. Bu ajpa-raların uzunluq eritrositin diametrlərindən iki dəfə vəjyk olur. Ajparanın ortasında piqment kəsikləri olur. (Çədvəl № 4, şəkil № 5-ə vaq).

II—FƏSİL

BƏLQƏM.

1. Ümumi mə'lumat.

Əksyrmək və xajqırmaq vastəsilə tənəffys jollarından xariçə səqarylan maddələrin hamıyna vəlqəm dejilir. Bəlqəm tərkibçə bu maddələrdən ibarətdir: nəfəs jollarında əmələ gələn myxtəlif patoloji məhsulatlardan, qonşu orqanlardan nəfəs jollarına düşən myxtəlif patoloji məhsulatlardan, aqız boşluqı və udlaqdan kecdigi zaman vəlqəmə qarışan myxtəlif qıyda maddələrindən və nəfəslə icəri aldyqymız hava vasitəsilə nəfəs jollarına daxil olan bir coq miqrosorqanizmlərdən. Nəfəs vorusu və aq çijərlərdə hər hansı bir xəstəliğin mevçudijjəti zənn olunursa, mytləq vəlqəmi myajənə və tədqiq etməli.

Bəlqəmin tədqiqi yc çyr ola bilər: maqrosqopik, miqrosqopik və kimjəvi.

Xəstəxana və qlinikaların gündəlik təcrivələrində vəlqəmin kimjəvi tədqiqi bir o qədər də tətbiq edilməyiv başlıca olaraq maqrosqopik və miqrosqopik tədqiq ysulları işlənilir. Coq zaman vəlqəmin jalınyz bir tək maqrosqopik tədqiqi nəfəs jolları və aq çijərlərin əsas xəstəliyinin xarakterini ajdənləşdyr.

2. Bəlqəmin maqrosqopik myajənəsi.

Bəlqəmi adi gözle—maqrosqopik ysulla tədqiq etdikdə bu cihətlərə diqqət etməli:

a) **Bəlqəmin gündəlik miqdarı.** Bəzən vəlqəmin gündəlik miqdarı bir necə aqız xajqırmaqdan ibarət olur. vəzi xəstəliklərdə isə bir geçə-gyndyzdə ifraz edilən vəlqəmin miqdarı bir litr və bəlkə də bundan artıq olur (bronxoeqtaziyada, plevra boşluqundan irin-cirkin aq çijərlərə kecməsində, aq çijərlərdə qaverna olduqu hallarda və sair bu kimi xəstəliklərdə).

b) **Bəlqəmin iji.** Təzə xajqırılmıy vəlqəmin adətə iji olmaıyr, lakin bununla bərabər vəzi xəstəliklərdə təzə xajqırılmıy vəlqəmin də coq pis iji olur, məsələn, aq çijərlər qanqrenasında, çyryjən bronxitdə.

c) **Bəlqəmin qonsistensiyası.** Bəlqəm yc çyr ola bilir: səlikli vəlqəm, səlikli-cirkli vəlqəm və xalis cirkli vəlqəm: bu hallarda hər birisi nəfəs jolları və aq çijərlərin myajənə xəstəliklərini təjyin edir.

d) **Bəlqəmin rəngi:** vəlqəm adətə şəffaf və aq rəngdə olur. Kəmyr mə'dənlərində işləjən şəxslərin vəlqəmi qara, ultramarin (boja) zavodlarında işləjənlərinki avı və ilax rəngdə olur.

Bundan başqa nəfəs jollarından, aq çijərlərdən, mə'də və jəmək vorusundan vəlqəmə qan qarışa bilir. Qanın vəlqəmə qarışması onu qıymız rəngli edir. Bəlqəmin al qan rəngdə olması jaralı tuberqulozda qan damarlarının jərtılmasından, aq çijərlərdə qanın durmasından, hemorragik infarqtdan və coq şiddətli anemiyadan əmələ gələ bilir. Bəlqəmin pas rəngdə olması, vəlqəmə durmuş qanın qarışmasından iləri gəlir. Bu çyr vəlqəm aq çijərlərin qrupoz iltihabında da olur. Ümumi sarılaşa olan xəstələrdə vəlqəmin rəngi sarı olur. Aq çijərlərdə pis xassəli şişlərdən (qanser və sarqoma) olduqda vəlqəmə qarışan qanın rəngi qıymızmtıl-moruq rəngində olur.

3. Bəlqəmin miqrosqopik myajənəsi.

Bəlqəmi adi gözle myajənə etdikdən sonra onun miqrosqopik tədqiqinə kecməli. Bəlqəm elementlərini miqrosqop altında tədqiq etmək lyzumu geryldykde təzə preparatlar hazırlajıv miqrosqop altında vaxırlar. Bəlqəmdə miqrosorqanizmləri tarıv vaxımaq ycyn quru və vojanmıy preparatlar hazırlamaq lazımdır.

Bəlqəmin tədqiq edilməsi ycyn alınması haqqında bir necə kəlmə sejləjəlim. Bəlqəmi təmiz və şəffaf bir şişə qava toplajıv yzərini bir qapaqla örtməli. Jəməkdən sonra aqız boşluqunda qalmıy qıyda maddələrinin vəlqəmə qarışmaması ycyn xajqırmaqdan qavaq aqız jaqalamalı.

a) **Təzə vəlqəm preparatının hazırlanma və myajənəsi.** Bir ədəd təmiz əjja şişəsi getyryv, yzərinə vəlqəmin şybhəli jerindən (cirkli, qanlı) bir damıy qojmalıv, bunun

ystyny ertyçy şişə ilə ertyv, qabaqça az vəjydən objektiv (quru sistem) və sonra da coq vəjydən objektiv ilə miqrosqop altında baqmal.

1. Təzə vəlqəm preparatların təxminən hamısında miqrosqop altında aq qan kырәçikləri gөrmәk mümkyn olur; bunlar adәtә kicik, jumru və ja jastь hücejrәlәр şәklində olurlar; bunların nüvәləri bir və ja bir necә olmaqla varavar protoplazmalarь da kicik danәçikli olur. Bә'zi hallarda aq qan kырәçikləri danәçikli detrit әmәlә gәtirirlәр ki, o halda bunlarь nüvәlərindən tanьmaq olur. (Çәdvәl № 5, şәkil № 1-a, a', a" vaq.)

2. Bәlqәмә qan qarьşmьş olursa miqrosqop altında qьrmьzь qan kырәçiklerini gөrmәk olur; bunlar adәtә bir-бирinin ystynә toplanьv, sarь rәngdә manat sytunçikləri әmәlә gәtirәrәk әzlәri dә nüvәsiz girdә levhә şәklində olurlar. (Çәdvәl № 5, şәkil № 1-b vaq.) Qan nәfәs jollarьnda uzun myddәt durduqu hallarda qьrmьzь qan kырәçiklərindən piqment xariç olur; o halda bu kырәçiklәр coq cәtin secilә bilән birәр halqa *Blutschatten* şәklini alьrlar.

3. Təzә vəlqәм preparatlarında miqrosqop altında hәqiqi sәs vaqlarьndan və aqьz voşluqundan qormuş jastь epitelini bronxlardan ajьrlmьş kipriçikli—silindrvarь epitelini və alveola epitelisini gөrmәk olar. Alveola epitelisi ellips şәklində olan vəjyk hücejrәlәrdән ibarәt olub bir dәнә uzunsov və iri danәçikli nüvәjә malik olurlar. Bu hücejrәlәрin protoplazmasь inçә danәçikli olub coq zaman icindә pij danәçikləri və kәmyr, dәmir və sajirәdән әmәlә gәlmış qara və ja qonur qәhvәji rәngdә piqment hissәçikləri bulunur. Bә'zән bu hücejrәlәр tamamilә pij damçylarьna denyrlәр (Çәdvәl № 5, şәkil № 1 və 2-jә vaq.) Bir coq myәlliflәрin rә'jinә gөрә alveola epitelisinin vəlqәmdә bulunmasь хәstәdә aq çijәр tuberquljozunun varьqьnә isbat edән bir әlamәtdir; bununla varavar alveola epitelisinә bir coq sajir хәstәliklәrdә dәxi тәsadyf edilir (bronxitdә emfizemдә, *vitium cordis* (yrәk тәnaqusu) хәstәligi nәтиçәsindә kicik qan dәvrәnәndә qanьn durmasьnda).

4. Jalьnьz *vitium cordis* хәstәligindә və xьsusilә sol vena dәliginin daralmasьnda (*stenosis ostii venosi sinistri*) vəlqәmdә тәsadyf edilән yrәk qьsurluqu (*vitium cordis*) hücejrәlәri xьsusi diqqәtә lajiqdirlәр. Bu hücejrәlәр aq çijәrlәр epitelijasьnьn hücejrәlәri olub icindә danәçikli.

sarь-qьrmьzь və ja dutqun sarь rәngdә piqment bulunur. (Çәdvәl № 5, şәkil № 1-m vaq.)

5. Aq çijәrlәrdә tuberquljoz, avsses və qarqьrena bulunduqu zaman aq çijәrlәрin toqumalarь daqьylьr. Bu halda təzә vəlqәм preparatında miqrosqop altında coq zaman elastiki liflәр gөrmәk olur. Elastiki liflәр bir coq qol-budaqlara ajьrlan inçә saplardan ibarәt olub ymumi gөrynyşlәri (qonturlarь) ajьbьn və coq zaman da ikişәр olur, vә'zән isә birәр-birәр və ja dәstә kivi aq çijәр alveolarь şәkilində olur. (Çәdvәl № 5, şәkil № 3-ә vaq.) Bunlarь nәvati liflәrdән ajьrmaq lazьmdьr. Nәvati liflәр daha joqunçә, qava olub coq zaman birәр-birәр jerlәşmiş olurlar. Bәlqәmdә elastiki liflәri tapmaq ycyn *Bizzozero* ysulundan istifadә etmәk jaxşьdьr, Bundan ötry 1—2 хәрәk qаşьqь miqdarьnda vəlqәmin ystynә ejni miqdarda 10% qalium-hidroqsid (KOH) mәhlulu ilavә edirlәр. Bunlarьn hər iksini bir şişә qava tәkyv calqalajьrlar, sonra bunu spirt lampasь yzәrindә vəlqәм tamamilә әrijinçәjә qәdәр qajnadьrlar. Bundan sonra bunun hamьsnьn sentrifuqa mixvәrinә tәkyv daha jaxşь olmaq ycyn, ystynә 5—6 damçь 10% spirtli eozin mәhlulu ilavә edirlәр; 2—3 dәqiqә әzindә bunu sentrifuqada dolandьrlar, sentrifuqa olmadьqь tәqdirdә isә bunu divi dar bir mixvәrә tәkyv, divә cөkmәk ycyn bir geçә gyndьz әzindә vuraqьrlar. Burada ejni zamanda hәм cөkynty әmәlә gәlir və hәmdә elastiki liflәр parlaq narьnçь-qьrmьzь rәngә vojanьrlar; bunun yst qatdaky maje qьsmьnь atьv cөkyntysyndән bir damçь alьrlar; damçьnә әşja şişәsi ystynә qojub yzәrini ertyçьv şişә ilə ertyv miqrosqopla vaqьrlar.

6. Aq çijәrlәrdә avsses və qarqьrena olduqu zaman təzә vəlqәм preparatında miqrosqopla vaqьqdә aq çijәrlәр toqumasьnьn qьrьqlarьnь jumaq halьnda gөrmәk olur; bunlar, alveola quruluşlu olub, icindә kylli miqdarda qara rәngdә danәçikli aq çijәр piqmenti bulunur. (Çәdvәl № 5, şәkil № 2-jә vaq.)

7. Bә'zi хәstәliklәrdә (aq çijәrlәrә su gәlmә, qripoz pnevmonija və sajirәdә) və xьsusuilә bronxlar astmas nda хәstәlәрin vəlqәminә miqrosqopla vaqьqdә, hәlәzunvari qьvьrlmьş inçә saplar gөrmәk olar ki, bunlarьn tam ortasьnda joqunçә və parlaq bir sap bulunur: buna *Curschmann* hәlәzuni dejilir. *Curschmann* hәlәzuni uzununa darьtlmьş və öz uzunlama mehvәri әtrafьnda bir coq dә-

fə vurulmuş səlikli-cirkli bələqəm parcalarından ibarət olduqu zənn edilir. (Çədvəl №5, şəkil №4-ə bəq).

8. Bronxlar astmasında bələqəmdə *Charcot-Leyden* qristalları tapmaq olur. Bunlar miqrosqop altında rəngsiz-şəffaf və uçları iti birər oqtaedr şəkilində gərynyrlər. (Çədvəl №5, şəkil №4-ə bəq). Boqqucu əksyrək başlanan kivi həjərylməş təzə bələqəmdə bu qristalları tapmaq vəzən mymkyn olmağarsa, onda bələqəm ertəyç şışə altında 24—48 saat ərzində qaldıqdan sonra bu qristallardan kylli miqdarda əmələ dəlır.

9. Aq çijərlərdə exinoqoqq olduqda xəstələrin bələqəmində exinoqoqqun qarmaqlarını və onun divarlarını parcalarını gərmək olur. Exinoqoqq qovucu divarlarını parcaları miqrosqop altında paralel qatlar şəkilində bilindigi kivi exinoqoqq qarmaqları da əzlərinə məxsus qaraqter gərynyşlərindən bilinir. (Çədvəl №5, şəkil №5-ə bəq).

Bəzi xəstəliklərdə, xəstələrin bələqəmində hematoidin, xolesterin, leysin və pij turşuları qristalları, kif gəvələkləri və miqroorqanizmlər sarsinlər, cıvıqcuqlar, qoqqıar gəryndygy kivi aq çijərlər aqtinomiqozunda da aqtinomiqoz danəçikləri gərynyr. Aqtinomiqoz danəçiklərinin quruluşları belədir: danəçiklərin icində qalıb sər şəvəkələri kicik danəçiklər şəkilində səpilməşdir, ətrafında isə surah və baş jumru sançaq şəkilində isimçiklər olur ki, bunlar qolonjanın ortasından cəqər və ja dixotomik şəkilə qol-budaqlanaraq və vəzən də cıvıqcuq və surahcəqlərə ajrylan çisimlər bulunur. (Çədvəl №5, şəkil №6-ja bəq).

8) **Quru və vojanməş bələqəm preparatının hazırlanma və myajənəsi.**

1. **Hazırlanma və təsbıt.** Bələqəmdə hər bir patoqen miqroorqanizmləri arajəv bulmaq ucyn quru və vojanməş preparatlar hazırlamaq lazımdır. Bunun ucyn iki ədəd əşja şışəsi aləv, birisinin ucynə odda qızdırılməş pinset ilə sançaq baş vəykylygyndə bir parça bələqəm qojurlar, bu bələqəmin ucynə o biri əşja şışəsini qojub bu iki şışə arasənda bələqəmi əzib syrtyrlər; sonra ejni surətlə jənə də şışələri bir birinə syrtyrlər, hər iki şışənin üzərində myntəzəm bir bələqəm qatı əmələ gələnə qədər bu əməlijatı təkrar edirlər: sonra bu şışələri havada jaxşəca qurudurlar; bundan sonra bunları bələqəm syrtyly tərəfi juqar olaraq, spirt lampasının alav ucynə parat alavın ucynə həddindən artəq saqlanarsa onda şışənin ucynə syrtylməş bələqəm qatı janəv kəmyrə dənər. Əgər həddindən az saqlanarsa onda təsbıtləmə kafi dərəçədə olmağəv preparatı sonrakı əməlijatda bələqəm qatı şışənin ucynəndən jujulub tamamilə gəder. Təsbıtləmə bitdikdən sonra, preparat vojanmaq ucyn hazırlanməş hesab olunur. Bələqəm preparatında hansı bir patoqen miqroorqanizmin tapılması ilə ələqədar olaraq bələqəm preparatlarını myxtəlif surətdə vojayrlar.

2. **Tuberquljoz basillərini tapmaq ucyn quru bələqəm preparatlarının vojanma və myajənəsi.** Tuberquljoz basillərini tapmaq ucyn bələqəm preparatlarının vojanması bir coq ysullarla ola bilir. Bu ysulları ən jaxşəv *Ziehl-Neelsen* ysuludur ki, o da bundan ibarətdir: təsbıt edilmiş quru bələqəm preparatını gətyryv ucynə bir parca syzgəç kaqəzə qojurlar, bunun ucynə fuqsinin qarbol məhlulundan ibarət olan *Ziehl* vojayə təkrylər (*Ziehl* vojayə = 1 qram fuqsini (turş olmasın) 10 qram 95°-li alqoholda əridib, bunu 100 qram 5%-li qarbol turşusu məhlulu ucynə təkrylər), sonra preparatı spirt lampası alavın ucynə preparatdan buq cəqana qədər gəzdirirlər; bundan sonra pinset vasitəsilə syzgəç kaqəzini preparatın ucynəndən cəqardırlar, vojanın artəqını preparatın ucynəndən təkrylər. preparatı su ilə jujurlar ($\frac{1}{2}$ —1 dəqiqə sujun altında saqlayrlar); ondan sonra $\frac{1}{2}$ —1 dəqiqə ərzində 25%-li kykyrt turşusunun məhlulu vasitəsilə preparatın rəngini alırlar. Bu əməlijatdan sonra tuberquljoz vaqterijalarından başqa preparatın hamısını rəngi qacır—rəngsizlənir; tuberquljoz vaqterijalar isə qəyməz rəngə vojanməş qalırlar. Kykyrt turşusunun məhlulu uzun myddət təsir edərsə tuberquljoz vaqterijalar da rəngsizlənərlər. Bələqəm preparatlarının rəngini almaq istədikdə bunu həmişə nəzərdə dutmaləv. Preparatın rəngini aləqdan sonra, onu bir də su ilə jujub, ilavə olaraq bir dəqiqə ərzində metilen avşının məşbu məhlulu ilə vojayrlar. 1 dəqiqədən sonra metilen avşın preparatın ucynəndən təkrylər, preparatı jənə də su ilə jujub qurutduqdan sonra immer-sija sistemilə miqrosqop altında vaqırlar. Preparatın ymumi avş vojayənda qəyməz rəngə vojanməş inçə tuberquljoz vaqterijalar adətə coq ajdın gərynyv asanlıqla tapıla bilir. (Çədvəl №6, şəkil №1-ə bəq). Bəzi hallarda bələqəmdə tuberquljoz vaqterijalar coq cəzi miqdarda

olur, onda tuberculjoz baqterijalarǵnı juqarǵda şerh edilən ysul vasitėsilə hazırlanmış preparatda tapmaq coq cətin olur, çünki preparatı hazırlamaq ucun coq çyzi miqdarda (jalıbnız bir damçy) vələqm alınmışdy, bu bir damçy vələqmdə tuberculjoz baqterijalarǵ olmaıa bilır, halbu ki, bu vələqmdən bir az coq alınsa idi, onda vələkə də tuberculjoz baqterijalarǵ bu preparatda tapıla bilər idi. Buna əsaslanaraq *Uhlenhut*-un zənginləşdirmə ysulı işlənir. *Uhlenhut*-un ysulunda vələqm antiformin vasitėsilə təzələnir, antiformin isə xlorun əhəngi, soda və natrium hidroqsid məxlutundan ibarətdir. Antiformin, vələqmın icində olan kyərəçikləri və turşuja myqavəməti olan baqterijalardan başqa hamı baqterijalarǵ coq tez bir zamanda əridir. Tədqiq etmək istənilən vələqmdən bir qədər (5—10 *qub santim.*) alınlar, vələqmın qonsisfensiyasına görə onun ystynə özy qədər və ja ondan iki qat artıq 25%-li antiformin ilavə edirlər. Bunu jaxşyca calqalajrlar və ərimə tez olsun deıe 37°C və ja 56°C hərərdədə termostata qojurlar. Tam ərimə adətən 37°C-də 1½—2 saatdan sonra; 56° C-də isə ½ saatdan sonra əmələ gəlir. Vələqm əridikdən sonra onu 10—15 dəqiqə ərzində sentrifuqada cökdyryrlər, cöküntynyn ystyndən maje qısmıbn təkrylər, cöküntynyn ystynə destillat suju təkərək jənə də sentrifuqada cökdyryrlər (bu, cöküntyny qələvidən juıub təmizləmək ucındyr). Cöküntydən adi qajda yzrə preparat hazırlajıv *Ziehl-Neelsen* ysulı ilə vojajrlar. Doqtor Qozlov bu ysulı daha da asanlaşdırmışdy. 5—10 *qub sant.* vələqmın ystynə ejni miqdarda xalis antiformin təkry və qavıbn aqzıbn tıqac ilə tıqadıqdan sonra tam ərimə əmələ gelənə qədər jaxşyca (3—5 dəqiqə) calqalajır, sonra bunun ystynə antiforminin 10 nisvi qədər destillat suju təkry; jənə də calqalajır, daha sonra bunun ystynə (mysavi miqdarda gətyrlmys) aseton və eter məxlutu təkry (məxlutun miqdary destillat sujunun miqdaryna vərəvər olmalıdyr). Həsıl olan məxlutu jənə də calqalajıv bir qədər dincə qojurlar. Bir necə dəqiqədən sonra maje'də yz qat əmələ gəlir: yst qat eter və aşaqı qat aseton ilə antiforminin məxlutundan ibarətdir; orta qat isə aq halqa şəklinde sulu məhlul olub icində tuberculjoz baqterijalarǵ bulunur. Eteri coq ysulluça pipetqa vasitėsilə sovurub atırlar, orta qatdan platin halqa və ja pinset vasitėsilə la-

zımi miqdarda gətyryv adi qajda ilə preparat hazırlajrlar. Preparatlarǵ jənə də *Ziehl-Neelsen* ysulı yzrə vojajrlar.

Son zamanlarda dosent Qornetov (Bakı) tərəfindən tuberculjoz baqterijalarǵnı kəşf etmək ucun vələqmdən quru preparatlar hazırlajıv vojamaqdan ötry jeni bir ysul təklif etmişdir ki, bu da vələqmdən qalın damçylar hazırlanmaqdan ibarətdir. Bu ysul ilə vələqmdən bir damçy deıil, bir az artıq gətyrmək lazımdır. Jənə də iki əşja şışəsi alınlar. Əşja şışəsinin birinin ystynə, qatı vələqm isə, diametri 3—5 *mm* mysavi olan bir jer dutaçaq qədər vələqm qojurlar, vələqm duru isə, diametri 10 *mm* mysavi olan bir jer dutaçaq qədər vələqm qojurlar, bunun ystynə təxminən özy qədər və ja ondan bir az coq miqdarda reaktiv ilavə edirlər ki, bu da 95°-li spirt və 10 %-amonıaqıbn mysavi miqdary məxlutundan ibarətdir. O biri şışənin uçu ilə dajirəvi hərəkdələr japaraq reaktivlə vələqmı bir-birinə qarışdıryrlar. Qarışdıryıqdan sonra, jajılmajan, qatı bir məxlut əmələ gəlirsə, onda bunun ystynə bir az da reaktiv ilavə edirlər. Sonra bunu mytəçanis homogen bir kytlə əmələ gelənə qədər qarışdıryrlar. Daha sonra preparatı ja havada, ja qurudan şqafda və ja da termostatda 90°-dən artıq olmajan bir temperaturada qurudurlar. Preparat quruduqdan sonra adi *Ziehl-Neelsen* ysulilə vojajrlar. Bu ysulda adi sırtynmələrdəkindən artıq miqdarda vələqm gətyryldygy ucun burada tuberculjoz baqterijalarǵnı da toplanması asanlıqla başa gəlir.

Tuberculjoz baqterijalarǵnı tapmaq ucun işlənən bytyn vojama yullarǵnıbn tətbiqi alqohol və turşularıbn ilavə edilməsindən bu baqterijalarıbn öz rənglərini itirməmək qabilijjetinə malik olmaları yzrə əsaslanmışdy. Bəsit orqanizmlərdən coq azı bu qabilijjetə malikdirlər: patoqen miqrovlardan çyzam (lepra) baqterijası; qejri patoqen miqrovlardan smeçma baqterijası (tənasyıl orqanlarǵndan alınan sırtmələrdə) və myxtəlif nəvatlardan — peıindən, jaqdan syddən və sajir bu kişilərdən alınıv saf qultura halında çyçərdilmiş bir orup saprofit basillər—buna görə də, bunlar tuberculjoz baqterijalarǵndan fərq etmək cətin olur. Çyzam baqterijası vələqmdə coq nadir təsadyf edə bilır. Smeçma baqterijası, sidigin cöküntysyndə tuberculjoz baqterijalarǵnı aradıqda, onlarla qarışyq dyşə bilır. Lakin bunu unutmamalıdyr ki, smeçma baqterijası jalı-

nyz turşulara myqavəmət göstərmək qabilijətində olub mytləq alqohol tə'sirindən asanlıqla öz rəngini itirir, myx-təlif nəvatlarda, syddə və jaqda olan saprofit vaqterijalar qrupu isə insan vələqəmində qət'ijjən təsadyf etməjir. Miq-rosqopla vaqbdəqda xəstələrin vələqəmində tuberquljoz vaq-terijaların gərynməməsi, bu xəstələrin aq çijərlərində tuberquljoz xəstəliyinin olmaması gəstərməz; bu vaq-terijaların vələqəmdə gərynməsi isə xəstənin aq çijərlərində tuberquljoz xəstəliyinin mevcud olmasını bir daha qət'i isbat edir

3. Frenkel diploqoqların tapmaq ucun quru vələqəm preparatlarının vojanma və myajənəsi. Aq çijərlərdə qrupoz iltihabın təşxis və təfriq edilməsi coq zaman bir o qədər də cətin olmajr. Coq zaman xəstənin subjeqtiv şikajətləri də ymumi myajənənin nətiçələri və qaraqteri vələqəmin mevcud olması aq çijərlərdə qrupoz iltihabın təşxis edil-məsinə (diaqnozuna) imkan verir. Xəstənin myajənəsinin subjeqtiv və obyektiv nətiçələri bir o qədər də ajdın ol-madəq və vələqəmdə də qareqter olan pas rəngi olmadə-qə ittifaqlarda qət'i bir diaqnoz qojmaq mymkyn olmajr. Bu kivi şybhəli ittifaqların hamısında xəstənin vələqəmində Frenkel diploqoqların tədqiq edilib bulunması dyzgyn və doqru bir diaqnozun əldə edilməsinə imkan verir. Frenkel diploqoqların kəşfi tarixi və aq çijərlər qrupoz iltihab etiolozisində bunların nə qədər əhəmiyyətə malik olduqlar yzərində dəjanmajaraq xəstələrin vələqəmin-də Frenkel diploqoqların hansı ysulilə tapılmasına kecalim. Frenkel diploqoqların vojanması onların Oqram—mysvət olduqlar yzərində əsaslanmışdır. Frenkel diploqoqların tədqiq etmək ucun quru və təsvit edilmiş bir vələqəm preparatı gətyrirlər, bu preparatın ystynə gen-taian-violetin anilin suju məhlulunu, qəzdirmaqsızın 2 də-qiqə ərzində qalmaq şərtilə təkyrlər; sonra bunun ystynə də Lyqol məhlulu təkyv $\frac{1}{2}$ —1 dəqiqə gəzləjirlər, bundan sonra preparatın mytləq alqoholda (95°) 1 dəqiqə ərzində rəngini alırlar, sonra preparatı suda juyub 1% li eozin məhlulu ilə 1 dəqiqə ərzində və ja Ziehl fuqsinin 1:10 nisvətli məhlulunda bir nəcə saniyə ərzində ilavə olaraq vojajrlar. Preparatı juyub qurtardəqdan sonra immersija sistemi vasitəsilə miqrosqopda vaqrlar. Gensian-violetin anilis sujunda məhlulunu bu qajda ilə hazırlajrlar:

100 sm³ suja 5 sm³ anilin jaqə təkyv javaşca calqalajrlar, bunu jaş kaqbdən syzyv keciridkdən sonra tamiz filtratın ystynə gensian-violetin məşbu, spirt məhlulundan 11 sm³ ilavə edirlər. Məhlul jalınz bir sutqa qaldəqdan sonra işlənə bilər. Boja bir qədər də davamlı olmajr tez xarab olduqu ucun onu hər 3—4 gyndan bir jenidən ha-zırlamalı. Preparat rənginin tez alınması ucun mytləq alqohol əvəzinə asetonun spirtde 10—20%-li məhlulunu işlətmək olar; bu, 20—30 saniyə ərzində öz tə'sirini gəst-ərir.

Lyqol məhlulunun tərkibi belədir:

KP. Iod	—	1,0
Qalium iodid	—	2,0
Su	—	300,0.

Frenkel diploqoqlar bir qapsulaja vuyunmuş halda bulunurlar; bu qapsulalar preparatın ymumi cəhraci fo-nunda acəq-mavi gəryndykləri halda diploqoqların əzləri isə tynd-mavi gərynyrlər. (Çədvəl №6, şəkil №2-jə vaq).

AĞIZ, UDLAQ və BURUN BOŞLUQLARIN İFRAZATI.

1. Ümumi məlumat.

Ağız udlaq və burun boşluqların ifrazatının mikroskopik myajenasi vəzən vəyik diaqnostik əhəmiyyətə həziz bulunur. Ağız, burun və udlaq boşluqların ifrazatından təzə gətirilmiş preparatlarda mikroskopda bir coq morfolozi elementlərlə (jastı epiteli, lejzositlərlə) barabar coq miqdarda mikroorqanizmlər dəxi gərmək mümkündür, burada bulunan mikroorqanizmlər qoqlar, basillər (cəplər), spirill və ilax-dən ibarətdir. (Çədvəl № 6, şəkil 3-ə baq). Bunlardan vəziləri saprofit olaraq, patogen dejildir, digərləri əksinə olaraq, patogen olduqlarından ümumi orqanizmin ağız xəstəliyə dutulmasına vəis ola bilirlər. Patogen olan mikroorqanizmlərdən bu aşağıdakıların qejd edəlim:

2. Soor (*Oidium albicans*). *Oidium albicans* coquq və vəyiklərin ağızında xronik ağqladıc xəstəliklərdə (vərəm, qanser və sajirə) inkişaf etməyə vəşləyir. Ağız boşluğunda aq rəngdə tək levhəciklər gərylyr, sonra unların gətirikçə myxtəlif formada hysula gətirə bildikləri ertyk butyn ağız boşluğunu ertyr və qyda vorusu vasitəsilə mədəyə qədər jayla bilir. *Oidium albicans* gəvələkcigi mikroskopda xysusi bir mənzərə gəstərir. Bunlar lejzositlər və epiteljol hüceyrələrin arasında şaxələnən və qejri-müntəzəm qollara malik uzun bir şəkildə bulunurlar. Gəvələkcigi təşkil edən bu saplardan başqa—vəzi jerlərdə 1—2 dənəsi olan yumurta şəkildə daqınyq cisimçiklər gərylə bilir. (Çədvəl № 6, şəkil 4-ə baq).

Mikroskopla myajənədə bir damç suda və ja qliserində əşja şişəsi üzərinə jerləşdirilir.

3. Difteriya basili. Difteriya olmasında şvbə olandır da bu xəstəliyi tezcə təşxis etmək ucyn vadamçqların üzərindən və burundan alınmış ertəgin tədqiq edilməsi coq myhyndyr. Bu məqsədlə pamvuc tampon və ja pla-

tin mətil ilə bir qədər ertək alınır, bu ertəkdən əşja şişələrinə syrtylyv jaxma hazırlanır. Preparatlar spirt lampası alavından ehmalça kecirilməklə təsbit edilir və bojanırlar. Bojamaya gədikdə, bunu da *Cram* ysulilə *Löffler* mavisindən, *Ru*—mavisindən və *Neiser* ysulundan istifadə edilir. *Neiser* ysulunu gəstərəlim: qurudulmuş və təsbit edilmiş preparat üzərində $1\frac{1}{2}$ —2 dəqiqə myddətində metilen mavisini məhlulu təkilyr (1 qr mavi 20 sm³ spirdə əridilərək üzərinə 950 sm³ destillat su, 50 sm³ da buzlu sirkə turşusu iləvə edilir. Sonra voja jujulur, preparat suda jəqalanır və bir nəcə sanijə myddətində iləvə olaraq ja *bismark braun* məhlulu (1 qr bismark braun vojası 500 sm³ qajnar destillat suda əridilir) və ja xrizoidin məhlulu ilə (1 qr xrizoidin qajnamaq üzrə olan 300 sm³ destillat suda) əridilir.

Preparat hazırlamaqla barabar daxilində laxtalanmış qan serumu və ja başqa mikroorqanizmlərin inkişafına mane olan *Löffler* serumu bulunan mixvərlərdə qultur jettişdirilir. Alınmış ertəkdən preparatlar hazırlanır və bu preparatlar iləridə sejlədigimiz ysul üzrə bojanırlar.

Mikroskopla baqıdyqda difteriya basillərinin sarı rəngə bojanmış olduqları və bu basillərin hər bir uçundan bir qajda olaraq birer dənə gərylyr, lakin bu dənələr vəzən coq da ola bilər. (Çədvəl № 6, şəkil 5-ə baq).

4. Vensan (*Vincent*) basili. Bu basillər tərəfindən tərədimiş jaral—ertəkli angina, qliniq formağa difterijaya coq vənzəjir (əsnək sahəsinin hər jerinin ertəklə ertylməsi və temperaturanın bir qədər jyksəlməsi). Buna gərə də, əsnəkdə hysula gələn ertəkdə *Vincent* basillərinin olub-olmaması ucyn bu ertəgi tədqiq etmənin coq vəyik bir diaqnostik əhəmiyyəti vardır. *Vincent* basillərini almaq ucyn ertəkdən hazırlanmış preparatlar ja gimza üzrə və ja *Pappenhelm* ysulilə bojanırlar (qan preparatların bojanmasına baq). *Cram* və *Neiser* rənglərilə bojanırlar. Mikroskopla baqıdyqda, bu basillər uçları viz, ortası şişkin, xejli uzun ij şəkildə cəp kivi gərynyrlər. (Çədvəl № 6, şəkil 6-ja baq).

IV—FƏSİL

MƏ'DƏ ŞİRƏSİ.

1. Ümumi mə'lumat.

Mə'də şirəsinin tərkibi orqanizmə daxil edilmiş qədanın tərkibindən, qədanın mə'dədə bulunduğu myddətdən və bir də mə'dədə mevcud olan patoloji proseslərin qarəqterindən asılıdır. Mə'də şirəsi—mə'dənin myxtəlif qəbəmlərinin ifrazatı və udulub mə'dədə dəjişilmiş tyfryk məhlulundan ibarətdir. Mə'dədə gedən həzmin mexanizm və kimjəvi tərkibinin tədqiq edilməsi, mə'də xəstəliyinin doqru təşxis edilməsi işində vəjyk bir əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də mə'dədə bir xəstəlik ehtimal edilirsə mə'dədəki həzm keffijjətinin kimjəvi tərkibi və mexanizminin tədqiqinə mytləq iqdəm etməli.

Mə'dədəki həzm keffijjətinin tərkibini təj'in etmək ucyn xəstəyə səhər aç qarına myəjjən nymunə jeməgi verilir ki, bunun da, mə'də musqulaturası normal surətdə fəalijjətdə bulunduğu şərtilə mə'dədə qaldıqy myddəti vəllidir. Xəstəyə nymunə jeməgi verdikdən sonra mə'də məhtəvijatın mə'dədən *duodenum'a*, kecdigini myşahədə edirlər. Qədanın mə'dədə qaldıqy myddətə görə mə'də musqulaturasının zəifləmə (atonija) dərəçəsi təj'in edilir. Qarın mə'dəyə myvafiq nahijəsini myajənə (palpatasiya və perqussiya) etmək vasitəsilə də mə'dədəki həzm keffijjəti haqqında myəjjən mə'lumat hasil etmək olur.

2. Mə'də şirəsini cəqarmaq ysulu.

Mə'də şirəsi ja aç qarına və ja xəstəyə Evald nymunə jeməgi (50,0 qram aq cərək qavbqsız və 250,0

qram şəkərsiz cəj) verdikdən 40—45 dəqiqə sonra qəln rezin *Nelaton* zəndu vasitəsilə cəqarılır. Mə'də seqresiyası yzərində uzun myddət davam edən myşahədələr aparmaq ucyn mə'dəyə nazik rezin bir zənd jeridilir.

Mə'də məhtəvijatın nazik zənd vasitəsilə altı myajənə etmək işində ən coq qəbul olunmuş yc metod vardır:

a) Leporskinin metodu.

b) Zimnitskinin metodu.

c) Qatcın (kofein) qəhvə altısı.

a) **Leporskinin metodu.** Bu metod ilə myajənə aparmaq ucyn:

1. 200 sm³ kələm sujudan ibarət, təzə nymunə qəhvə altısı hazırlanılır (bir baş kələmət məşnəndən kecirilir; əldə edilən maddə tənzif parçasından syzyiyv səqılır, məje qajnadılır, kəpyjy toplanıb atılır, məje təkrar tənzifdən syzyilyr).

2. Mə'də məhtəvijatı Reqord şpirisi vasitəsilə tamamilə cəqarılır və hazırlanmış 200,0 sm³ kələm sujudun hamısı birdən mə'dəyə jeridilir.

3. Xəstə uzanmış vəzijjətdə olur və typrçəjini udması tapşılır.

4. 10 dəqiqədən sonra Reqord şpirisi vasitəsilə 10 sm³ miqdarında birinçi nymunəvi paj gətyrylyr.

5. Qəhvə altı verildikdən 25 dəqiqə sonra mə'də məhtəvijatı tamamilə xariçə cəkilyr (məhtəvijat xariçə asan cəqmadıqy zaman, xəstəni janları yzərinə cəvirmək lazımdır).

6. Qəhvə altı verildikdən 40 dəqiqə sonra bytyn mə'də şirəsi xariçə cəqarılır; şirə ifrazı jənə də davam edirsə, bu hədisə hər on vəş dəqiqədən təkrar olunur.

7. Hər paj miqdarça ajrı-ajrı əlylyr; mə'də məhtəvijatında olan selik, əd, qan təj'in edilib, mysbət işarəsilə (+) qejd olunur. Syzylmyş mə'də şirəsinin sərbəst duz turşusu (HCl), ümumi turşuluqu və şirədə pepsin olması təj'in edilir.

Qejd etmə sistemi təxmini olaraq belədir:

Myajənə vaqtları	Alınmış miqdar	Sərbəst HCl miqdarı	Yumurtşuluqun miqdarı	Selisin miqdarı	Səfran (ədyp) miqdarı	Qan	Pepsin
Aç qarına	120	40	46	+++	+	++	-
Qəhvə altından 10 dəqiqə sonra	10	0	14	++	-	-	-
Qəhvə altından 25 dəqiqə sonra	200	64	82	++	-	-	-
Qəhvə altından 40 dəqiqə sonra	75	64	80	+++	+	-	-
Qəhvə altından 55 dəqiqə sonra	38	84	102	+++	+++	-	-
Qəhvə altından 1 saat 10 dəqiqə sonra	70	62	74	++	-	+	-
Qəhvə altından 1 saat 25 dəqiqə sonra	40	34	48	+	++	++	-
Qəhvə altından 1 saat 40 dəqiqə sonra	65	24	38	+++	+	+	-
Qəhvə altından 2 saat 10 dəqiqə sonra	15	16	26	+	-	-	-
Qəhvə altından 2 saat 25 dəqiqə sonra	0	0	0	-	-	-	-

8) **Zimnitskinin metodu.** Bu metod, mədə hüceyrələrinin funksional halı əjrənək prinsipi əsasında yzərində qurulmuşdur. Nymunə qəhvə altı 400 sm³ isti ət sujundan ibarət olub iki dəfədə verilir (hər dəfədə 200 sm³) (hazırlanması 400 qram jaqsız ət, bir litr sudə bişirilir).

Myajənə aparmaq qajdas:

1. Aç qarına nazik zond vasitəsilə mədə boşaldılır.
2. Ət sujundan 200 sm³ icirilir. Zond, mədədən sığarılmağ myajənənin axarına qədər orada saqlanılır.
3. Qəhvə altı verildikdən 15, 30, 45 dəqiqə sonra Reqd şprisi vasitəsilə, hər dəfədə 10—15 sm³ mədə məhtəviyatı sığarılır.
4. 1 saat sonra, mədə məhtəviyatı tamamilə cəkilir və jerdə qalan 200 sm³ ət suju icirilir.
5. Qəhvə altı ikinji 200 sm³ nu verdikdən 15—30—45 dəqiqə sonra təkrar 10—15 sm³ mədə məhtəviyatı cəkilir.

6. İkinji qəhvə altı verildikdən 1 saat sonra vutyn mədə məhtəviyatı cəkilir və zond da sığarılır (myajənə davam edən zaman xəstə oturur və tyurçajini udmağ xariçə vurağr).

Alınmış mədə məhtəviyatında sərbəst HCl-un və ymumi turşuluğun olması aranılr. Belə ki:

Birinji saat icərisində alınan sərbəst duz turşusu və ymumi turşuluğun jəkunı ikinji saat icərisində alınan sərbəst duz turşusu və ymumi turşuluğunun jəkunundan nə qədər artıq olub-olmamasına əsaslanaraq Zimnitski mədə şirəsi funksional pozğunluğunu 5 tipə vəlməji təklif edir:

1. Astenik tip. İl qəhvə altından sonra ymumi turşuluğun miqdarı, birinji qəhvə altına gərə az olur.
2. İnert tip. İl qəhvə altından sonra ymumi turşuluğun miqdarı birinji qəhvə altına nisbətən coğ olur.
3. İzo-seqretor tip. I—İl qəhvə altından sonra ymumi turşuluğun arasında təfəvüt olmağr.
4. Torpor—mədə hüceyrələri qəçəqa tamamilə əksi-əməl gəstərməjirlər.
5. Normal tip. İl qəhvə altından sonra ymumi turşuluğun miqdarı, birinji qəhvə altına nisbətən bir az artıq olur.

Zimnitski metodu ilə myajənə aparmaq ycy nymunəvi qejd etmə sxemi:

alınma vaqtları	N		Astenik		İnert		İzoseqr		Torpor	
	Sərbəst HCl	Yumurtşuluq	Sərbəst HCl	Yumurtşuluq	Sərbəst HCl	Yumurtşuluq	Sərbəst HCl	Yumurtşuluq	Sərbəst HCl	Yumurtşuluq
Mədə məhtəviyatı										
Birinji qəhvə altı										
15 dəqiqədən sonra	12	28	0	38	10	24	2	18	0	10
30 "	40	50	40	64	32	48	18	30	0	8
45 "	24	38	38	56	40	54	30	44	0	6
60 "	16	26	36	64	36	50	26	40	0	4
Jəkun	92	142	114	222	118	176	76	132	0	28
İkinji qəhvə altı										
15 dəqiqədən sonra	0	20	0	42	18	30	6	22	0	12
30 "	52	62	38	48	42	60	12	28	0	8
45 "	36	50	22	34	54	32	38	46	0	8
60 "	20	30	20	40	60	92	20	34	0	6
Jəkun	108	162	80	164	174	214	76	130	0	34

ç) **Qlatc metodu** (qofeln qəhvə altısb). Bu myajənə metodu bundan ibarətdir:

1. Açıq qarına butyn mə'də məhtəviyatı nazik zond vasitəsilə tamamilə sığarılır. Bu əməliyyat hər 10 dəqiqədən bir üç dəfə təkrar olunur.

2. Bundan sonra, həman zond vasitəsilə, bir az qəzdəyilmiş, nymunə qofein qəhvə altısb mə'dəyə təkilyr və myqajəsə ucyn şişə qəvən divində qəhvə altıbdan bir az saqlanılır (qəhvə altı belə hazırlanır. 300,0 sm³ aqdetill icərisində 0,2 qr *Coffeini puri* əridilir—sonra bunun üzərinə 4—5 damçy metil mavisinin 0,5% məhlulu ilavə olunur).

3. 10 dəqiqədən sonra, mə'də məhtəviyatından 10 sm³ sığarılır və gəy rəng zail olunca qədər hər 10 dəqiqədə bunu təkrar edirlər.

4. Sonra 1 saat icərisində hər 10 dəqiqədə bir mə'də məhtəviyatı qurtarıncaya qədər sığarılır. Butyn alınmış pajlarda Leporskinin və Zimnitskinin metodlarında aparılacaq kivi ajrı-ajrı maqrosqorik, miqrosqorik və kimjəvi myajənələr aparılır.

3. Mə'də şirəsinin maqrosqorik myajənəsi.

Mə'də şirəsinin maqrosqorik surətdə tədqiq etdikdə bu cihətlərə diqqət etməli:

a) **Umumi miqdar.** Mə'dədən sığarılmalı şirənin umumi miqdarı, orqanizmə daxil edilən nymunə jəməgindən coq artıq olursa o vaqt bu ja mə'dədə atonija olduqundan asılı olur (atonija nətiçəsinə nymunə naharından qavaq jejilmiş qıdada vaqırsaqlara kecməjiv mə'dədə qalır) və jaxud şirənin həddən artıq ifraz edilməsindən (*hypersecretio*) iləri gəlir.

ə) **Mə'də şirəsinin rəngi.** İnsanın mə'də şirəsi rəngsiz olub coq zaman şəffaf və və'zən də vulanbq olur. Mə'dədən sığarılmalı şirəyə əd qarışmış olursa, şirənin rəngi jaşıl təhər olur, qan qarışdıqda qırmızı təhər bir rəng alır. Qarışmış qanın miqdarı, coq olub əzy də mə'dədə bir qədər qalmış olursa, mə'də şirəsinin rəngi qəhvə horrası rəngində olur. Mə'də şirəsinə kylli miqdarda irin-cirk qarışmış olursa, şirə öz şəffaflıqını itirər və irin-cirki hətta adi gəzlə də gərylə bilər. Mə'də şirəsində olan seligin miqdarına da diqqət etməli; seligin kylli miqdarda bulunması mə'dədə qatar olduqunu göstərir.

c) **Mə'də şirəsinin qoqusu.** Normal mə'də şirəsi adətən turş-təhər bir ij verir. Mə'dədə qəşqərtma prosesləri olduqda mə'də şirəsi açılmalı bir ij verir ki, bu da qəşqərtma turşularının—jaq və sirkə turşularının mevcud olduqunu göstərir. Urema hadisələrində mə'də şirəsi amonjaq qoqusu verir. Zylal maddələrinin cyrymə proseslərində mə'də şirəsi cyrynty iyi verir.

d) **Mə'də şirəsinin reaqsiyası.** Normal mə'də şirəsi turş reaqsiyalı olur ki, bunun səvəbi mə'də şirəsində duz turşusunun mevcud olmasıdır. Patoloji hallarda mə'də şirəsinin turşuluğu arta bilər (*hyperaciditas*) azala bilər (*hypoaciditas*) və hətta tamamilə joq ola bilər (*anaciditas*). Mə'də şirəsinin reaqsiyası avı laqmus kaqız vasitəsilə təjini edilir. Avı laqmus kaqız turş reaqsiyadan qırmızılaşır. Mə'də şirəsinin turş reaqsiyalı olduqunu vəlli etdikdən sonra bu turş reaqsiyanın, səvəbi turşuların və jaxud turş duzların (xysusilə turş fosfatların) mevcudiyətində əlaqədar olduqunu ajdınlaşdırmalı. Mə'də şirəsinin turşuluquna sərvəst turşuların səvəv olduqunu vəlli edildikdən sonra, reaqsiyanın sərvəst duz turşusundan və ja qəşqərtma turşularından (syd, jaq və sirkə turşularından) mejdana gəldiyini təjini etməlidir. Mə'də şirəsinin reaqsiyasını təjini etmək ucyn ən jaxşısı ibtidadan Qonqo kaqızından istifadə etməkdir. Qırmızı Qonqo kaqız sərvəst turşuların—duz turşusu və qəşqərtma turşuları (syd, jaq və sirkə turşuları) mevcudiyətindən gəjərir (mavi rəngə dənyr). Jaq və sirkə turşularının qoqlarından bilmək olur, syd turşusunu isə Qonqo kaqızından eter vasitəsilə asanca sığarmaq olur; syd turşusundan gəjərmiş Qonqo kaqız, icində eter olan bir qava salınarsa jənə də qəzarır, duz turşusundan gəjərmiş Qonqo kaqız aldyq rəngi eterdə itirməjir.

4. Mə'də şirəsinin Kimjəvi myajənəsi.

a) **Sərvəst duz turşusunun (HCl) təjini.** Ginzburq reaqsiyası. Bu reaqsiyanı əmələ gətirmək ucyn cini bir qava 2—3 damçy mə'də şirəsi təklyv bunun ystynə Ginzburq reaktivindən (*Vanilini* 1,0 *Floroglucini* 4,0, *Spirit Vini* 95°—30,0) 2 damçy ilavə edirlər. Sonra bunu alav ystə dutub qəzdəyrlər. Mə'də şirəsində sərvəst duz turşusu olursa qəvən icində qırmızı bir voja hasil olur.

ə) **Syd turşusunun təjini.** Uffelmann reaqsiyası. Bir mixvərə qarbol turşusunun 1%-li məhlulundan 20,0 sm³,

təkyv ystynə bir damçy *liq. ferri sesquichlorati* ilavə edirlər. Bu surətlə hasil olmuş məhlulu, acıq ametist rəngi əmələ gəlincəyə qədər destilənmiş su ilə qarışdırırlar. Bu məhlulun ystynə tədqiqlə olunaçaq mə'də şirəsindən damçy-damçy təkyrlər. Burada syd turşusu bulunursa vyləyl sarı rəngdə voja hasil olur.

c) **Mə'də məhtəviyatında turşuların miqdarça tə'jini.** Turşuların miqdarının tə'jininə iqdəm etmədən qabaq əldə edilmiş mə'də şirəsini syzğəç kağızından syzmək lazımdır. Qan reaqsiyasından başqa vutyn kimjevi reaqsiyalary filtrat ilə təcribə etməli.

Turşuların miqdarça tə'jini: a) ymumi turşuluğun miqdarı, b) sərbəst duz turşusunun və c) məvut duz turşusunun miqdarı tə'jin etməkdən ibarətdir.

1) **Ymumi turşuluğun miqdarça tə'jini.** Mə'də şirəsi turşuluğunun miqdarça tə'jini ucyn natrium hidroqsidin desinormal məhlulu vasitəsilə titre edilir. Titre bu qajda yzrə olunur: bir kimjevi qədəhə 5—10 sm^3 mə'də şirəsi filtratından təkyv ystynə indiqator sifətilə bir damçy *fenolftalein'in* 1% spirt məhlulundan ilavə edirlər. Qədəhi bir parca aq kağızın ystynə qojub vuyretdə bulunan natrium hidroqsidini desinormal məhlulundan maje, itməyən qırmızı rəng alıncaya qədər damçy-damçy təkyrlər (məhlul qarışdırıldıqda albdəy qırmızı rəngi tirməlidir). Mə'də şirəsinin turşuluq dərəcəsi—100 sm^3 mə'də şirəsi filtratının nejrallaşması ucyn sərf edilmiş natrium hidroqsidin desinormal məhlulunun qub santimetroların gəstərən ədədlə ifadə olunur. Buna görə də 5 sm^3 mə'də şirəsinin nejrallaşmasına sərf edilmiş natrium hidroqsid desinormal məhlulunun miqdarı 20-jə zərər etməli. Filtre etmək ucyn 10 sm^3 mə'də şirəsi getyrylmiş olursa onda desinormal məhlulun miqdarı 10-a zərər etməlidir. Həzmin ən qyvətli bir zamanında mə'də məhtəviyatının turşuluq dərəcəsi saqlam insanda 50—60 rəqəmləri arasında olur.

Mə'də şirəsi turşuluq dərəcəsinin artması (*hyperaciditas*) mə'dədə turşu qatar xəstəliyində, mə'dədə girdə jarada, sekretor nevrozda və bir də *gastrosuccrrohae* deyjən bir halda myşahədə edilir. Bu sonuncu mə'də şirəsinin həddən artıq ifraz edilməsində ibarətdir. Mə'də şirəsi turşuluğunun azlığı (*hypociditas*) aqır anemi-

yas olan xəstələrdə, xronik mə'də qatarında və uzun müddət davam edən xəstəlik cəkiş zəifləmiş insanlarda gerynyr.

Duz turşusunun joqluğu (*achlorhydria*) juqarəda gəstərilmiş xəstəliklərin şiddətləndiyi ittifaqlarda və mə'dədə *carcinoma* bulunduğu hallarda təsadyf edilir.

2) **Sərbəst duz turşusunun miqdarça tə'jini.** Duz turşusu mə'də məhtəviyatında iki halda: sərbəst turşu və baqlı turşu hallarında bulunur. Baqlı turşu zylal maddələrlə zəif kimjevi birləşmə şəklində olur. Sərbəst duz turşusunun miqdarı tə'jin etmək ucyn myəyən miqdarda (5—10 sm^3) mə'də şirəsini ejni surətlə natrium-hidroqsidin desinormal məhlulu vasitəsilə titre edirlər. Burada indiqator sifətilə dimetilamidoazobenzol-un 1/2%-li spirt məhlulu işlənilir. Reaqsiyanın axır məjein sarı rəngə ceyrilməsindən bilinir. Reaqsiyanın nəticəsini qırmızı Qonqo kağız vasitəsilə də bilmək olur; kağızın rəngi dəyişməməlidir. Sərbəst duz turşusunun miqdarı da mə'də məhtəviyatının ymumi turşuluğunun miqdarı kimi tə'jin edilir. Sərbəst duz turşusunun miqdarı normal olaraq 30—40 rəqəmlə ifadə olunur.

3) **Baqlı duz turşusunun miqdarça tə'jini.** Baqlı duz turşusu da natrium-hidroqsidin desinormal məhlulu ilə titre etmək vasitəsilə tə'jin edilir, ancaq burada indiqator sifətilə alizarinsulfasidin 1%-li sulu məhlulunu işlətmək lazımdır. Reaqsiyanın nəticəsi sarı rəngdə maje olan mə'də məhtəviyatının vənəfşə rəngə kecməsilə bilinir. Baqlı duz turşusundan başqa vutyn turşu reaqsiyanı verən maddələr nejrallaşdırılmayınca alizarin turşu reaqsiyanı verir.

Alizarin ilə titre edib hasil olan turşuluğu ymumi turşuluqdan cəyqəydan sonra baqlı duz turşusunun miqdarı əldə edilir.

Dutalm ki, mə'də məhtəviyatının ymumi turşuluğunu tə'jin etdikdə 60 ədədi alınmışdır; alizarin ilavə etməklə titre edildikdə isə 40 hasil edilmişdir. O halda baqlı duz turşusunun miqdarı 60—40=20 olur.

5. Fermentlərin tə'jini.

Pepsin və ximozin fermentinin mə'də məhtəviyatında tə'jini, bunların zylal maddələrinə xysusi bir tə'sir gəstərmələrinə əsaslanmışdır. Mə'də məhtəviyatında sərbəst

duz turşusu mevcud olduqu ittifaqlarda bu fermentləri orada aqtarmağa lizum joqdur, cunky bu kivi ittifaqlarda onlar mə'də məhtəviyatında mevcud olurlar. Mə'də məhtəviyatında duz turşusu bulunmadıqı ittifaqlarda pepsinin burada mevcud olub-olmadıqı müəjjən edilməlidir. Pepsinin mevcud olub-olmadıqı təj'in etmək ucyn işlənilən usul bundan ibarətdir: filtirdən kecirilmiş mə'də məhtəviyatı duz turşusu vasitəsilə normal turşuluq qədər turşulandırlar; sonra bunun icinə qajnatmaq vasitəsilə pıxtalanmış bir parca zylal maddəsi qojurlar və $t=37$ dərəcə olan termostatda bir saat ərzində saqlanırlar. Mə'də məhtəviyatının icində pepsin bulunursa, o zaman zylal maddəsi burada həzm olunur. Ximozin fermentinin təj'ini onun neytral məhlulda sydyn qazeinini pıxtalandırmaq qabiliyyətinə malik olduquna əsaslanmışdır. Ximozin fermentinin varlığı belə təj'in edilir: 5 sm^3 sydyn ystynə, qavaqçadan neytrallaşdırılmış mə'də şirəsindən 3—4 damcı təkuv $t=37$ dərəcə olan termostatın icinə qojurlar. Mə'də şirəsinin icində ximozin fermenti mevcud olursa, onda 10 dəqiqədən sonra syd pıxtalaşır.

Mə'də şirəsinin icində qan və əd bulunduqu yvəhlənərsə onda qanın təj'ini ucyn *Weber-Van-Deen* reaksiyası, ədyn və ja əd pigmentlərinin təj'ini ucyn də *Gmelin* və *Rosin* reaksiyası təcridə edilməlidir.

6. Mə'də şirəsinin miqrosqopik myajənəsi.

Mə'də məhtəviyatının miqrosqopik tədqiqi bəyjk bir əhəmiyyətə malik deylsə də, vəzən qiymətli nəticələr verir. Mə'də şirəsinin miqrosqopla tədqiq etmək ucyn mə'dədən səqarılmış şirədən əşja şirəsinin ystynə bir damcı təkuv ertücy şişə ilə ertürlər. Buna qavaqça az bəyjdən və sonra da coq bəyjdən obyektiv ilə miqrosqop altında baxırlar. Bəzən ertücy şişənin altında bir damcı *Lugol* məhlulu buraqmaq lazımdır. Bəzi hallarda və başlıca olaraq istidai miqroorganizmləri və xysusən sarsini arajvə bulmaq istədikdə myxtəlif anilin vöjaları ilə vöjanmış quru preparatlar hazırlamaq lazımdır.

Mə'də şirəsindən hazırlanmış təzə preparata miqrosqopla baxdıqda bunlar gərmək olur:

1) **aqıydan və burun-udlaq boşluqundan ajrılmış jastı epitelı, mə'dədən ajrılmış silindrvary epitelı.** (Çədvəl №10, şəkil №1-ə bax).

2) **Myxtəlif şəkil və bəyjklykdə olan nəvat hyəcrləri.** Bunlar, əzlərinə məxsus xarakter quruluşları ilə asanlıqla bilinirlər. (Çədvəl №10, şəkil №1 d-ə bax).

3) **Myxtəlif şəkilli və myxtəlif bəyjklykdə bir coq qatlı kырəklər şəklində olan qraxmal danəçikləri.** Bunlar joda qarşı müəjjən bir reaksiya əmələ gətirirlər (lijqol məhlulunun ilavə edilməsindən mavi vöja əmələ gəlir); çədvəl №10; şəkil №1 e bax. Mə'də şirəsində qraxmal danəçiklərinin kylli miqdarda bulunması mə'də şirəsinin həddindən artıq ifraz olunması (*hypersecretio*) və turşuluğun artması (*hyperaciditas*) göstərə bilir.

4) **Əzələ lifləri** miqrosqopda, onlara məxsus eninə cizgilərlə bilinir. Bəzən bu cizgilər zəif gərynyrlər. (Çədvəl №10, şəkil №1 a bax).

5) **Qıymış qan kырəçikləri** mə'də məhtəviyatına mə'dədə qarşınoma (qatı qəhvə rəngi), girdə jara (təzə qan rəngi) və həmcinin mə'dənin selik pərdəsində eroziya bulunduqu zaman qarışa bilirlər. Bu kырəçiklər miqrosqop altında dəyişməmiş qan kырəçikləri və ja rəngsiz və nyvəsiz halqalar şəklində gərynyrlər.

6) **Qanın aq kырəçikləri** mə'də məhtəviyatında çyzi miqdarda təsadyf edir, bunlar vəzən öz protoplazmaları ilə itirib miqrosqop altında jəhlən bir tək nyvədən ibarət olaraq gərynyrlər. (Çədvəl №10, şəkil №1 k bax). Bəzi xəstəliklərdə, mə'dənin divarında abscess bulunub irin-cirk mə'dəyə təklydygy zaman mə'də məhtəviyatında irin-cirk kырəçiklərinin miqdarı coqlu olur.

7) **Nəvat parazitləri** (miqroorganizmlər). Qıymış və gəvələçiklərdən mə'dədə *saccharomyces cerevisiae* buluna bilir, bunlar tynd sarı rəngdə olub, qanın aq kырəçiklərinə vənəjirlər və əzləri də qyvətli bir surətdə zija şyalıqları sındırma qabiliyyətinə malik olurlar. Bunlar normal mə'də məhtəviyatında da bulunurlar, mə'dədə qatı bulunduqu zaman isə bunların miqdarı artıq olur. Mə'də məhtəviyatında yzym salqımları vənəzər qıymış gəvələçikləri də coq buluna bilir (Çədvəl №10, şəkil №1 m. bax). Mə'də məhtəviyatında *sarcinae ventriculi* bulunması arıqca əhəmiyyətli vardır. Bunlar miqrosqop altında sarı rəngdə jyk tajları şəklində gərynyrlər. (Çədvəl №10, şəkil №1 l bax) Myxtəlif mə'də xəstəliklərində *Sarcinae ventriculi* mə'də məhtəviyatında və xysusən mə'də genişlənməsində, mə'də atoniyasında təsadyf edilir.

V FƏSİL

12 BARMAQ BAQİRSAQ (DUODENUM) ŞİRƏSİ.

1. Ümumi mə'lumat.

Əd jolları, on iki barmaq baqırsağ və mə'də altı vəzisinin xəstəliklərini təşxis etmək işlərində *duodenum* şirəsi və ədyn tədqiq edilməsi coğ vəyək bir rol oynayır. *Duodenum* şirəsinin tədqiqi nəticəsində əldə edilən mə'lumatlar nisbi bir əhəmiyyətə malik isə də jənə səjir qı nik simptomlar ilə birlikdə diaqnoz ucyn bir istinat nəqtəsi təşkil edir; əzy əzlyklərində isə onlar coğ nadir ittifaqlarda diaqnoz ucyn bir əsas təşkil edə bilir.

2. *Duodenum* şirəsinin alınma texniqası və onun myajənəsi.

Duodenum şirəsi 1 metr uzunluqunda olan qalın divarlı elastiki rezin bir zond vasitəsilə 12 barmaq baqırsağdan cəqarılır. Bu rezin zondun ucunda metal və ja şişədən cəjrylmış bir oliva vardır, olivanın ucunda bir deşik, janlarında da 4—5 deşik vardır. Zondun üzərində 3 işarət edilir; bunlardan birinçisi olivadan 45 santimetlik bir məsafədə, ikincisi 70 santimetr və ucuncusy də 80 santimetr olivadan uzaq cəjulmuşdur. Zondu səhər aç qarnına orqanizmə daxil edirlər. Bunun ucyn zondu cəraqqadan su ilə ısladıl və xəstənin udlaqına jeridirlər. Bə'zən xəstə bir necə dəfə udqunmaqla zondu aşıqıya doqru jeridə bilir, və'zən isə oliva xəstənin udlaqına cəjulduqdan sonra xəstəyə bir necə qurtum su icirmək lazım gəlir ki, bununla da zond tədriqlə sıryıy və mə'dəyə gedir. oturmış halda bulunan xəstələrin orqanizminə zondu birinçisi işarətə cəqədr jeridirlər. Sonra xəstə saq janı ystə uzanmalıdır; xəstənin baş və cəvdsinin juqarı cəqmı mymkyn cəqədr aşıqı olmalıdır (başın altına jastı bir valış cəjulmalıdır və ən jaxşısı valış hec cəjmmalı.) Bə'zən hevsələ cəqmınlı altına bir jasdıq cəjurlar ki, dev-

dənin orta cəqmı juqarı cəqıqmış olsun. Bundan sonra xəstəni öz halına buracaraq aşıqıyından ucu cəqıqmış rezin zondı dişəri arasında səqmamaq təjryılır, olivanın daha da aşıqı getməsi ucyn xəstəyə ara-sıra bir necə dəfə udqunmaq təvsijə edilir. Bu surətlə 5—10 dəqiqədən sonra zond xəstənin vüçuduna ikincisi işarətə cəqədr jeridilmiş olur. Mə'dədə axılıja olursa 5—10 dəqiqədən sonra zond artıq 12 barmaq baqırsağın icində olur. Mə'dədə hyperseqresija olduqu təqdirdə isə zond 12 barmaq baqırsağa 30—40 dəqiqədən sonra və və'zən bundan da geç, bir saat ərzində daxil olur. Hər 5—10 dəqiqədən bir zondun xariçi ucuna kecirilmiş 5—10 cəramlıq şırynqa (şprits) vasitəsilə majei soraraq, onun xasijətindən (turş cələvi, rəngsiz, ədlə cəqırsıq olduqundan) olivanın harada olduqu təjyin edilir. *Duodenum* şirəsinin birinçisi cəqardıqdan sonra zond ucuncu işarətə cəqədr jeridirlər. Zond ucuncu işarətə cəqədr jeridilmiş olursa, təxminən *papilla fateri* janında bulunmuş olur. *Duodenum* şirəsi cələvi olub sarı və ja jayı-sarı rəngdə olur. Jarym saat ərzində hər 6—10 dəqiqədən bir cəqarılmalı şirəni ajrı-ajrı mixvərlərə toplayırlar. Bu „A“ ədidir. Bu ədy hər hansı bir səvədən dolajı tədqiq etmək mymkyn olmajırsa, onda mixvərlərin hər birinə bir necə damcı 10%-li formalin məhlulu ilavə etməklə cənservləşdirirlər və bununla şirənin formalı elementləri tezliklə həzm olunmaqdan saqlanırlar. Adı halda jarym saat ərzində toplanmış „A“ ədynin miqdarı 10—15 sm³ olub, acıq sarı-jayı rəngdə, tamamilə şəffaf və cıy'ı cəkyntyly olmalıdır. Bu rəjyn xıysı cəkisi 1008—1016 olur. Adı halda bu əddə təxminən hec bir zaman zylal, lejqositlər, əd jolları epitelisi, vəqterijalar bulunmaz. Xolesistit xəstəliyində „A“ ədy öz şəffaflyqınlı bir az cəjv edir, bir az vulanıq olur, bu halda onun icində kylli miqdarda selik, lejqosit, əd jolları epiteli və vəqterijalar tapmaq olur. Hepatit və anqioxolitlərdə „A“ ədynin miqdarı azalmış olur. Əzy vulanıq, cəkyntısy coqlu olur. Icində kylli miqdarda selik, zylal maddəsi, lejqosit, epitelij və vəqterijalar tapmaq olur. „A“ ədynin toplanmasından jarym saat kecdikdən sonra, zond vasitəsilə xəstənin orqanizminə *Magnezium sulf.* 25%-li məhlulundan 50 sm³ 37°—42° C (vüçud hərərəti cəqədr) cəzdirilməmiş halda daxil

edirlər. Bu məhlul əd kisəsini yaxşı qeyd olunduğu yə 5—10 dəqiqədən sonra „B“ ədy, jəni əd kisəsi ədy ifraz olunmağa başlayır. „B“ ədynyn sorulması və yzərində aparılan müşahədələr əd ifraz olunduğu müddət ərzində (adətən 15—20 dəqiqə) davam edilir. 15—20 dəqiqə keçdikdən sonra qara çigəiri kicik əd jollarından acıq rəngli bir əd, „C“ ədy ifraz olunmağa başlayır ki, bunu mytləq qeyd etmək lazımdır. „C“ ədyny də $\frac{1}{3}$ saat ərzində mıxvərlərə toplaşır. Adı hallarda „B“ ədy tynd sarı, qonur və ja qonur-sarı rəngdə olur. „A“ ədy kibi, bu da tamamilə şəffaf olub çyzi bir cəkyntysy və bir qədər artıq xysusi cəkisi (1016—1032) olur. Adı hallarda bu ədyn cəkyntysyndə hec bir zaman lejqsit, əd jolları epitelisi və baqterijalar bulunmaz. Xolesistit xəstəliklərində qeyd olunduğu məhlulu daxil etdikdən sonra da „B“ ədy cətinliklə hasil olur, onun rəngi bulanmış, cəkyntysy coq, xysusi cəkisi də bir qədər az olur, icində kylli miqdarda səlik bulunur, cəkyntysyndə də miqrosqop altında həmişə lejqsit, əd jolları epitelisi və baqterijalar tapmaq olur. Angioxolit və hepatit xəstəliklərində „B“ ədy xolesistitdə olduqunun ejni olur, jəlyəz burada onun rəngi bir az acıq, xysusi cəkisi də norma hydudunda olub coq zaman icərisində zylal maddəsi bulunur.

„C“ ədy adi halda „A“ ədyndən acıq, tamamilə şəffaf, cəkyntysy də çyzi olur. „A“ və „B“ ədləri kibi icində çyzi miqdarda səlik və zylal maddəsi, lejqsit və əd jolları epitelisi bulunur; icində baqterija əsla olmaşır. Xolesistit xəstəliklərində „C“ ədynyn rəngi „A“ ədynyn rəngi kibi olur. Bunun icərisində kylli miqdarda səlik, lejqsit, epitelij və baqterijalar olur. Hepatitlərdə və aşaqı doqru intışar ədən angioxolit xəstəliklərində „C“ ədy, adi halda kəndən acıq rəngdə olur, əzy bulanmış, icində də irin cirk və səlik cəkykləri, kylli miqdarda cəkynty və zylal maddəsi bulunur. Miqrosqopla myajənə edildikdə cəkyntysyndə həmişə lejqsit, əd jolları epitelisi və baqterijalar tapmaq olur. Juqarı doqru intışar ədən „angioxolit“ xəstəliklərində isə „C“ ədy „A“ və „B“ ədlərindən şəffaf olur, cəkyntysy az olur, icində zylal maddəsinə nadir olaraq təsadyf edildigi halda lejqsit, epitetij və baqterijalar daima bulunur.

VI FƏSİL

SİDİK.

1. Ymumi mə'lumat.

Sidigin tədqiq edilməsinin əhəmiyyəti bir tək bəjrək və sidik ifraz ədən jolların xəstəliklərini doqru təşxis etməkdə dejil, bir coq səjir xəstəliklərin diaqnozunda da bəjyk bir rol oynayıb. Bəjrək xəstəlikləri və sidik ifraz ədən aparatın xəstəliklərini dyzgyn təşxis etmək yəyn sidik tədqiqinin xysusi bəjyk bir əhəmiyyəti olduqı yəyn sidiji tədqiq etməjin bytyn ysulları ilə ətraflıca aşna olmaq lazımdır. Qan və vələqəmin tədqiqində əsas rolu miqrosqopija oynadıqı juqarıda gərđyk. Sidik tədqiqində isə bil'əks əsas rol sidigin kimjəvi tədqiqinə aşıdyr. Bununla bərabər sidigin tədqiqində miqrosqopijadan tamamilə vaz keçmək doqru dejildir; bil'əks sidigi kimjəvi çihətdən tədqiq edildikdən sonra cəkyntysynyn miqrosqop altında tədqiq edilməsi kimjəvi tədqiq əsasında mejdana cəqməş bir coq əjyən olmaşan şyvhəli məsələlərin həllinə bəjyk jardımedir.

2. Sidigin fiziki və kimjəvi xassələri.

a. *Sidigin rəngi.* Təzəcə ifraq edilən normal sidigin rəngi bir qədər məşbu sarı rəngdə (saman rəngində) olur. Sidigin bu rəngi məşbuıjət dərəçəsinin və tərkibindəki normal voja maddələrinin az və ja coq miqdarda olması ilə əlaqədardır. Jəlyəz diabet xəstəligindəki sidikdə məşbuıjət dərəçəsinin jyksək olmasına baqmajaraq bu sidigin rəngi acıq olur.

Sidigin acıq rəngdə olması diabet xəstəligindən başqa xronik nefritdə, anemijaly xəstələrdə və səjirlərində olur. Sidigin tynd-sarı və ja dutqun sarı rəngdə olması sidikdə qatı myrəkkəv hissələrin (sidik çevhərinin) kylli miqdarda olması ilə əlaqədardır; bu çyr sidik qeyd olunduğu xəstəliklərdə.

təliklərin əlaməti olmaqla bərabər, saqlam insanlarda da bəzrəklərdən su hər hansı bir səvəbdən dolay az ifraz edildiyi ittifaqlarda da gərynyr. Sidigin cəhrajı, qırmız və qəhvəyi rəngdə olmas-y-sidikdə qanın olduqunu və ja icində hemoqlobinin əridiyini gəstərir. Sidigin və kəpygynun sarı jaşıldan dutmuş dutqun-sarı rəngə qədər olmas-y-sidikdə əd voja maddələrinin—pigmentlərinin bulunmas-y ilə izah edilə bilir. Sidigin mavi rəngə vojanmas-y və yzındə acıq-avı rəngdə ərlərin əmələ gəlməsi və ja ejni rəngdə qristalçyqların sidigin cəkyntysyndə gərynməsi sidikdə indiqanın (indigo) kylli miqdarda əmələ gəlməsindən ola bilər. Bunlardan başqa bəzi dərmanlardan sidigin rəngi dəjişə bilir. Antipirin, antifeyrin, sulfonal, trional və sajirədən sidigin rəngi sarı-qırmız və ja qırmız-şarav rəngində olur. Metilen, avıy jedikdə sidigin rəngi avıy olur; piramidondan-sidigin rəngi cəhrajı-qırmız olur.

b. Sidigin şaffaflyq, acıqlıq. Normal sidik həmişə şəffaf və acıq olur, jalınyz bir qədər qaldıqdan sonra sidikdə inçə bulut (*nubecula*) halında çyzi bir bulanlyq əmələ gəlir. Uzun myddət (24 saat) sərin jerdə qalan və coq duru olmayan sidikdə coq zaman qırmızmtəl bir cəkynty əmələ gəlir. Bu cəkynty topraq danələri və ja qristal halında olur. Sidigin bu cəkyntysy sidik turşusundan, sidik turşusu duzlarından və əhəng oqsalat qristallarından ibarət olub, bunlar sidik bir az qızdırıldıqda tamamilə ərijirlər. Bəzi patoloji hallarda isə əvvəldən bulanlyq sidik ifraz olunur və ja bir qədər qaldıqdan sonra sidikdə kylli miqdarda cəkynty əmələ gəlir, bunu coq diqqətli bir surətdə miqroskop altında tədqiq etməli.

c. Sidigin qoqusu. Normal sidigin özynə məxsus bir aromatik iji olur ki, bu ijət suyunun ijinə oqsajır. Patoloji hallarda sidik torbasında və ja sidik torbasından xarıçda sidik dəjişib xarav olursa onda iji də dəjişib bir başqa ijə olur, məsələn: amonjaq iji—amonjaq qıçqırmasında, hidrogen-sulfid iji—aqır sistiddə (sidik torbasının iltihavında), meyvə iji-sidikdə aseton olduqu hallarda və ja qızdırılmalı xəstəliklərdə olur. Bəzi maddələri jedikdə və ja hava ilə bərabər icəri aldyqda da sidik bunlara myvafiq xysusi bir ijə kəsb edə bilir. Buna gərə sidigin iji, sidik torbasından cəqan kivi təjin edilməlidir.

d. Sidigin bir gynlyk miqdarı. Myəjjən bir myddət əzinnə cəqarılan sidigin miqdarı coq vöjyk bir təvədylyata uqraja bilir. Hədi kamala jetmiş bir adamın bir gyn əzində ifraz etdigi sidigin miqdarı orta hesab ilə 1500 sm³. (1½ litr) bərabərdir. Bəzrəklər adi vəziyyətdə olurlarsa sidigin miqdarı jejilən qyda gəyn və icilən məjələrin miqdarı ilə əlaqədar olaraq artıb azalar; sidigin azalması bir də insan bərk tərlədikdə olur. Patoloji hallarda isə sidigin gyndəlik miqdarı olduqca artıb 5—10 litrə qədər və bəlkə də bundan artıqda varır (diabet xəstəliyində, əsəv sisteminin bəzi xəstəliklərində); bəzi hallarda isə sidik azalıb tamamilə sifra bərabər ola bilir. Sidik miqdaryn patoloji surətdə azalması (oliguria)—bytyn şiddətli qızdırılmalı xəstəliklərdə, şiddətli nefritdə, qan itirdikdən sonra, ishal, xolera, yrək qsuru (*vitium cordis*) və sajir xəstəliklərdə gerylyr. Sidigin tamamilə kəsilib ifraz olunmaması (anuria)—üremiya hallarında, sidik aqarılmasının təqanmasında və qırşun, çivə, arsenik və oqsalat turşusu ilə zəhərlənən ittifaqlarda gerylyr. Sidigin gyndəlik miqdaryn təjin etmək ucun bir gyn əzində ifraq olunmuş sidigin hamıyın vöjyk bir şişə qaba toplaıyb həçmini əlcyb silindr vasitəsilə təjin etmək lazımdır. Sidigin gyndəlik miqdaryn həçmini təjin edib xysusi cəkisini də bildikdən sonra ymumi vəznini hesablamaq asan olur.

e. Sidigin xysusi cəkisi. Sidigin xysusi cəkisi sidikdə ərimiş yzvi və qeyri-yszvi maddələrin keffijət və miqdaryndan, icilmiş sudan və bəzrəklər ilə sajir orqanlar vasitəsilə ifraz edilmiş sudan asıydyr. Orqanizmə kylli miqdarda suyun dəxil edilməsi sidigin xysusi cəkisini azaltdıq kivi, az miqdarda dəxil edilməsi də xysusi cəkisini artırır. Sidigin xysusi cəkisinin jyksəlməsi qızdırılmanın (temperaturanın) jyksək olduqu hallarda, transudat əmələ gəldikdə və şəkər xəstəliyində (*diabetes mellitus* da) olur. Az xysusi cəkili sidik dadsız şəkər xəstəliyində (*diabetes insipidus* da) nev-rastenijanın bəzi şəkillərində sidigin miqdaryn artmasına səvəv olan bəzi hallarda və sajirədə olur. Orta hesab ilə sidigin xysusi cəkisi 1015—1020-jə mysavi olur.

Sidigin xysusi-cəkisi urometr vasitəsilə təjin edilir. Sidigi silindrvari bir qaba təkylər, icərisinə quru bir urometr buraqyb hansə dərəçəyə qədər sidigə batdyrılmalı qejd edilir (urometr qavın divarlarına toqunmamalıdır). Gynun

myxtəlif vaxtlarında ifraz edilən sidigin xysusi cəkisi də myxtəlif olur; buna görə də bir gyn ərzində orqa izmdən ifraz olunan sidigin bərk maddələri miqdarının haqqında əldə məlumat etmək üçün bir gyn ərzində ifraz edilmiş sidigin hamı hissələrində xysusi cəkini təj'in etmək lazımdır.

c. Sidigin reaqsiyası. Sidigin reaqsiyası saqlam insanda orqanizmə daxil edilən qədanın qaracterindən aslıdır. Myxtəlif qədalər sərf edən saqlam bir adamın sidigi adətə zəif-turş reaqsiyalı olur. Bəz patoloji hallarda (məsələn, qələvi transudatlar sorulduqda, sidik torbasında qələvi qəçqırma əmələ g. liddə və sairə) bu kibi hallarda təzə ifraz edilmiş sidigin reaqsiyası qələvi ola biliri qələvi reaqsiyalı sidik orqanizmə kylli miqdarda, nəbat; qəda daxil edildikdə də müşahədə olunur; buna görə də nəbat jejən hejvanların sidigi adətə qələvi reaqsiyalı olur. Normal bir sidik coq zaman jerdə qalarsa o vaxt vaqterijaların təsinlə amonyaq qəçqırması əmələ gəlir və sidigin turş reaqsiyası dənyv qələvi reaqsiya olur. Sidik reaqsiyasını təj'in etmək istədikdə mymkyn qədər təzə sidik gətirməlidir. Sidigin reaqsiyası av və qırması ləqmus kaqızları vasitəsilə təj'in edilir. Sidik—turş, qələvi, amfoter və nejtral reaqsiyalı ola biliri. Av ləqmus kaqızları sidiklə bsləndə qırması olursa, sidik turş reaqsiyalıdır, qırması ləqmus kaqızları sidikdən av olursa, sidik qələvi reaqsiyalıdır, amfoter reaqsiyada ejni bir sidik av ləqmus kaqızları qırması, qırması ləqmus kaqızları da av edir. Nejtral reaqsiyada isə av və qırması ləqmus kaqızları öz rənglərini dəjismirlər.

Sidigin reaqsiyasında hysula gələn ən çyzi dəjışikliklər hidroqen ionları qonsentrasyasını təj'in etmək jolu ilə mymkyn olur. pH təj'in etmək üçün dəqiq ysullardan biri Mixaelisin indiqator ysuludur. Bu məqsədlə qomparator və dert sra qaralı mixərdən ibarət bir çihaz gətirylyr. pH 8,4—dən 6,8 qədər təj'in etmək üçün I-nçi sra, metanitrafenol srasından, istifadə edilir; II-çi sra paranitrafenol srasıdır, bu pH-ın 7,0 dan 5,4 qədəri ucındyr. III-nçi sra gamma-dinitrofenol sradır, pH 5,4 dan 4,0 qəddir. IV-nçi sra alfa-dinitrofenol srasıdır, bunun pH-ı 4,4 dan 2,8 qəddir. Sidikdə hidroqen ionları qonsentrasyasını təj'in etdikdə III və IV sraların praqtik əhəmiyyəti joqdur.

I və II sralara qədikdə bunların jardımı ilə vutyn variasiyaları təj'in etmək olur.

Texniqa. Indiqator sralarını təşkil edən qaralı mixərlər qəlislərində (əlcysyndə) 4 mixvər gətirylyr. Bu mixvərlərdən birisinə 3 sm³ destillat su, digər üçün isə tədqiq ediləcək olan sidikdən 3-ər sm³ təkilyr. Sidigin rəngi həddən artıq dəjışmiş olduqda, bunu əvvəlcədən 2% natrium xlorid məhlulu ilə durultmaq lazımdır, əgər daima aşaqda gəstəridigi kibi qontrol mixvərdən istifadə ediləcək olursa, o zaman bir coq hallarda buna ehtiyac gərylməjir. Su təkilymiş mixvər, qomparatorun birinci dal gəzünə qojulur. Sidik bulunan bir mixvərdə ikinci dal gəzə jirləşdirilir. Sidik, bulunan ikinci mixvərə 0,5 sm³ miqdarında (və ja 10 damla) 0,3% metanitrafenol, üçün isə ejni miqdarda, jəni 10 damla 0,1% paranitrafenol məhlulu ilavə edilir. Rəngi gəzə carpaq bir surətdə dəjışən mixvər qomparatorun I-çi ən gəzünə qojulur, bunun ikinci ən gəzünə isə myvafiq indiqator srasında I-çi və 2-çi gəzlərdə bşyq vuraqıldə qda tamamilə ejni rəngi verən mixvərlərdən birisi seclib qojulur. Bir etiketi olan mixvər tədqiq edilən sidikdən daha asyq rəng, qonşu mixvər isə daha tynd rəng alırsa o zaman tədqiq edilməkdə olan sidigin pH-ı bu indiqator olan mixvərlərin indeqləri arasında bulunur. Qonşu mixvərlərdə hidroqen ionları qonsentrasyasını indeq fərqi 0,2 jə mysavi olduquna görə, pH ın 0,1-ə qədər olan kicik bir miqdarını belə təj'in etmək mymkyndyr. 7-jə qədər olan pH, reaqsiyanın turş olduqunu gətərir, pH-ı tam 7 olan bir məhlul nejtral sayılır, pH 7 dan artıq olursa reaqsiya qələvidir.

3. Sidigin kimjəvi myajənəsi.

Sidigin kimjəvi myajənəsinə iqdam etmədən qabaq sidigi syzgeç kaqızından kecirib syzmək lazımdır; sidigi syzdykdə vəzən xysusilə sidikdə vaqterijaların bulunmasından sidik bulunan olduq hallarda təmiz bir filtrat almaq mymkyn olmajr, bu kibi hallarda filtrə bir qədər (vəsaqın ucunda) infuzor toraqı ilavə etmək fəjdalı olur.

a. Zylalın təjini. Zylal maddəsi sidikdə bir coq xəstəliklərdə əmələ gələ bilir, lakin sidikdə əmələ gələn zylal maddəsi təxminən həmişə serum albumin ilə serum qlavulinin məxlutundan ibarət olur. Zylal maddəsinin

miqdarı sidikdə coq zaman 0,5%-dən az olursa da vəzən bu miqdar 5—8%-ə qədər jetişə bilir. Zylal maddəsini təjini etmək ucyn sidik syzlyə tamamilə şəffaf və təmiz olmalıdur. Zylal maddəsini sidikdə kəşf etmək ucyn bir coq ysullar təklif edilmişdir ki, onların ən əhəmiyyətli bunlardır:

Qajnatma ysulu Turş reaksiyalı sidikdən 3—5 sm³, gətyuv bir mixvərdə qajnadırlar (qələvi sidigi qavaqca sirkə turşusu vasitəsilə turş etmək lazımdır) və cəkynty əmələ gəlirsə bu ja zylal maddəsinin və ja da qalium-fosfatın cəkməsindən iləri gəlir. Mixvərə bir necə damçy azot-turşusu və ja da sirkə turşusu ilavə edib, jəniden qajnadırlar; cəkynty əriməz və ja turşunun ilavə edilməsindən sonra əmələ gəlersə, sidikdə zylal maddənin bulundugunu gəstərir. Təcribəsi az olan adamlar bir tək qajnatma ilə iktifa etməyib sajir ysullar da işlətməlidir.

Heller ysulu. Bir mixvərə 3—5 sm³ azot turşusu təkylv mixvəri jany ystə əjərək tədqiq olunaçaq sidikdən mixvərin divarilə, coq ysullu bir surətdə bir qədər təkylrlər. Sidigi mixvərə elə təkmalı ki, sidik turşuja qarışmasın. Sidikdə zylal maddəsi varsa onda hər iki majein bir-birinə toqunduqu hydudda aq bir halqa əmələ gəlir. Sidikdə zylali maddənin miqdarı çyz'i olursa halqa 2—3 dəqiqədən sonra əmələ gəlir. Bu sənəmə coq əmnijətli olub ejni zamanda da coq həssas bir sənəmədir, bunun vasitəsilə zylal maddəsi coq çyz'i miqdarda və hətta 0,002% miqdarında belə olursa jənə də kəşf edilir. Bunu da unutmamalı ki, icində sidik turşuların duzları bulunan sidik dəxi aqımtıl halqa əmələ gətirir, fəqət bu halqa iki majein bir-birinə toqunduqu jerdə dejil, ondan juqarıda əmələ gəlir və qajnatmadan hamən qajiv olur. Belə bir keffijətdən qacmaq ucyn sidigin ystynə qavaqcadan 1—2 həçm miqdarında su ilavə edilir.

Sulfosalisil turşusu sənəması. 3—5 sm³ sidigin ystynə sulfosalisil turşusunun 20%-li sulu məhlulundan 5—7 damçy və ja həmin turşunun qristallarından bir necə dənəsini ilavə edirlər. Sidikdə zylal maddəsi varsa aq rəngdə bir vulanqılıq və ja cəkynty əmələ gəlir. Bu sənəmə jərdə qavda reaksiya əmələ gələn mixvəri, icində təmiz syzlyə sidik bulunan sajir mixvərlə həmişə müqajəsə etməli. cynky vulanqılıq çyz'i surətdə əmələ gələn hallarda

jaxşy gərynməyə də bilər. Albumoz və peptonlar da bu reaksiyanı əmələ gətirirlər, lakin albumoz və peptonların vulanqılıqdan əmələ gələn vulanqılıq, qajnadıqda, tamamilə qajiv olur. Reaksiyanın həssaslığı—zylal maddəsinin 0,015% qədərdir.

Zylali maddənin miqdarı təjini. Esbax albuminometri dejilən dərəcələrə belynmış qalın divarlı bir mixvərə turş və ja çyz'i surətdə turşulanmış və 2—3 dəfə syzlyə şəffaf və təmiz sidikdən mixvərin U cizgisinə cəqıncaja qədər təkylr; R cizgisinə qədər Esbax reaktivi (1 q/r piqrin turşusu, 2 q/r limon turşusu və 100 sm³ su) ilavə edilir (şəkil № 12) Mixvərin aqzınlı qausuq tyaqç ilə tyaqadıqdan sonra mixvəri 10—15 dəfə cəvirərək icindəki ni ysulluça qarışdırırlar, qarışdırıqda mixvərdə kəpyk əmələ gəlməməlidir; ondan sonra bu mixvəri otaq hərəti dərəcəsində 24 saat ərzində saqlayırlar. Bir gündən sonra dərəcəli mixvərdə əmələ gəlmiş cəkyntyynun hyndyryk dərəcəsini sajırlar. Bu dərəcənin müqabilində bulunan rəqəm zylal maddəsinin sidikdə bulundugunu %-lə gəstərir. Zylal maddəsi 6%-dən artıq olan sidigi qavaqcadan destilat suju ilə qarışdırılmalı.

v. Albumozun təjini. Albumozlar, normal və patoloji toqumaların syrətlə pozulub daqılmalardan mytəaqiv xəstəliklərdə sidikdə əmələ gəlir. Sidigə toxum majei qarışdıqda sidikdə albumozların izlərini kəşf etmək olar, bunun da səvəbi odur ki, toxum majeinin əzyndə albumozlar bulunur. Sidikdə albumozların varlığını kəşf etmək ucyn bu təcribələri jərpmaq olar:

1) Sidigin ystynə bir necə damçy sulfosalisil turşusu ilavə edilərsə, albumoz bulundugunu təqdirdə bir vulanqılıq əmələ gəlir; bu vulanqılıq qızdırıqda tamamilə qajiv olub, sojudulduqda isə jəniden zahir olur.

2) Bir necə sm³ sidigi sirkə turşusu vasitəsilə turşulayırlar; bu sidigin həçmi qədəri ystynə jəmək duzunun məşbu məhlulunu ilavə edirlər, bunu qajnatdıqdan sonra isti majei syzylrlər. Sidigi qajnatdıqda zylal maddəsi rıxtalaşyb filtdə qalır, albumozlar isə filtdən kecir və filtratı sojudduqda vulanqılıq halında dibə cə-

Şəkil 12.
Esbax albuminometri

kyr. bu bulanbqlıq qız ıbrıma nətıçəsındə qajıv olur. Təç-riyətən mənfi nətıçə hasil olduqu təqdirdə sirkə turşu- sunun miqdarı dajışdırərək təçrıvəni jənə də təkrrar et- məli.

c. Qan tə'jini. Sidikdə qırmızı kyğəçikləri pozul- mamış qan ola bildigi kişi (hematurija), ərinmiş qırmız- ı qan kyğəçiklərindən (eritrotsitlərdən) sıqıv qan qə- ləviləşmiş voja maddəsi olan hemoqlobin və methemoq- lobin dəxi bulunur (homoqlobinurija).

Sidikdə qan, sidik—tənəşyl aparatın mıxtəlif qısm- larından: vəjrəklərdən, vəjrək ləjənindən, sidik aqarıların- dan, sidik torbasından və sidik qanabından əmələ gələ- bilir. Sidikdə qan qırmızı jeri bilmək diaqnoz ucyn coq əhəmiyyətlidir. Hemoqlobinurijaja gəldikdə bu, əsas e'- tivarilə amilnitrit, arsenik, qarbol turşusu, hidroqen-sul- fid ilə vəqterija zəhərləri və başqa bu kişi zəhərlərlə zə- hərlənən ittifaqlarda aqır joluqucu xəstəliklərdə (sqarla- tin, siflis, cicək), aqır janqılardan vıçud nark sojuduqdan sonra olur; saqlam adamlarda da coq pijada gedə dən sonra əmələ gələ bilər. Qan sidikdə kimjəvi, miqrosqopik və sreqtrosqopik ysullar vasitəsilə aşkara sıqarmaq olar.

Qan göstəren kimjəvi reaqsiyalar.

Heller sınaması. $\frac{1}{2}$ mixvər sidigin ystynə bir necə damçy natrium hidroqsid və ja qalium hidroqsid ilavə ediv qajnadırlar. Burada fosfatlar divə cəkırlər, sidikdə qan mevçud olursa, divə cəkən fosfatlar qan piqmentini əzlərinə çəlv ediv qırmızı rəngə vojanırlar. Qanda fos- fatların miqdarı çyz'i olduqda cəkınty əmələ gəlməjir, bu halda tədqiq olunan sidigin ystynə ejni həçmdə normal sidik ilavə edirlər.

Veber sınaması. $\frac{1}{2}$ mixvər sidigin ystynə 10—15 dam- çy buzlu sirkə turşusu ilavə etdikdən sonra jaxşyca c l- qalajırlar, bunun da ystynə bir necə qub santimetr (həç- min $\frac{1}{3}$ qədər) eter təkıv, mixvərin aqızın tıqadıqdan sonra mixvəri bir necə dəfə cevrirlər. Bundan sonra ete- ri təmiz vır mixvərə təkıv, onun da ystynə 5—10 damçy qıvajaqol qətranın (resina quajaci) alqoqol məhlulundan və 20 damçy da ozonlaşmış skıpidar təkırlər. Sidikdə qan varsa mavi bir rəng əmələ gəlir. Bə'zən mavi rəng əmələ gəlmək ucyn bir necə dəqiqə gəzləmək lazıv gəlir.

Qıvajaqol tinqturu vasitəsilə sınaama. 3 qub. santim turşulanmış sidik gətırvə qajnadırlar. Sonra bunu, icinə mysavi həçmdə qıvajaqol tinqturu və kəhnə skıpidar təkı- lıymış başqa bir mixvərə ysulluça təkırlər (məxlut ma- vi rəngdə olmamalıdır). Sidikdə qan varsa qabaqça ma- vi-jaşıl bir halqa əmələ gəlir, getdikçə halqa sıqıv-ma- vi və aqırda da tınd-mavi bir rəng alıv.

d. Əd turşuların tə'jini. Normal bir sidikdə əd turşuların bulunması məsələsi hələ də myvənəsəli bir məsələ olaraq qalmışdır; patalozi hallarda isə əd turşu- ları sarıy xətəligində təşədyf edilir. Əd turşuları sarı- ıqda da həmişə olmaıvır.

Əd turşuların kəşf etmək ucyn kimjəvi reaqsiyalar.

Kykırt vasitəsilə sınaama. Şəffaf və hamar divarlı bir qədəhə 30—50 sm^3 syzıymış sidik təkıykdən sonra vısa- qın uçunda bir-iki cimdik kykırt tozu gətırvə, sidigin yzə- rinə coq ysullu buraqırlar. Sidigin icində əd turşuları bulunmuş olursa, kykırt tozu qədəhin divinə cəkər. Ky- kırtlə jarılan bu sınaama bir o qədər də e'tivarlı dejidir.

Sidikdən əd turşuların Bang metodu yzrə ajırmaq ysulu.

20—50 sm^3 sidigin ystynə 2—3 damçy qan serumu ilavə edirlər, bunu maqnezium sulfat ilə məşıv etdikdən sonra 1—2 damçy duz turşusu ilə turşuladırlar və qaj- najanadək odda qızdırlar. Sonra bunu syzırlər və icə- risində əd turşuları bulunan syzıymış cəkınty 10—15 sm^3 spirt ilə bir jerdə qajnadırlar, bunu qajnadan zaman *in substantia*, barium 3 hidroqsid vasitəsilə rəngsizlədi- rirlər. Qurudulmuş filtratı əd turşularına sıvajırlar.

Udranskinin ilavələrilə varabar Petteqofer sınaması. Banq metodu ilə hasil edilmiş quru filtratın sulu və ja spirtli məhlulundan 1 sm^3 alıv ystynə furfırolun 0,1%-li məhlulundan bir damçy ilavə edirlər; bunlar bir-birinə qa- rışdıqdan, ystynə 1 sm^3 məşıv kykırt turşusu (H_2SO_4) ilavə edirlər. Hasil olan məxlutu sojudırlar. Çyz'i miqdar- da əd turşuları mevçud olduqu təqdirdə, bir qədər qal- ıqdan sonra burada alıv qırmızı rəngində bir voja

əmələ gəlir. Bojanmış məhlul spektroskopda iki zolaq əmələ gətirir; bunlardan biri *D* ilə *E* arasında. o biri də *F*-in qabağında olur (zyal mədələri dəxi, ettenqo'er reaqsiyası əmələ gətirir, lakin burada spektroskopik tədqiqatda zolaqlar olmajır).

e. **Əd piqmentlərinin təjini.** Əd piqmentləri sidikdə sarıyaq xəstəliyinin myxtəlif nev'lərində təsədyf edilir. Belə sidigin rəngi də qeyri təvii dutqun sarı rəngdən dutmuş təxminən yaşıl rəngə qədər olur. Belə sidigin kəpygy də sarı rəngdə olur.

Əd piqmentlərini aşkar edən kimjovi reaqsiyalar:

Qjmelin sьnaması (Rosenbach ilavasile).

Ejni bir filtrdən sidigi bir necə dəfə syzyrlər, sonra filtr hamarlayıb icərisində azotlu turşu olan azot turşusundan şişə cubuq ilə bir damçy bu filtrin üzərinə qojurlar. Bu damçyryn ətrafında dairəvi, rəngli halqalar əmələ gəlir; bu halqaların icində yaşıl və mavi halqayn mevcud olmasы məsələni mьsbət həll etmiş olur.

Rosin sьnaması. 3—5 sm⁸ sidik getyryv, bunun üzərinə iodun 1% -li spirtli məhlulundan ysulluça jayrlar. Hər iki məjein bir-birinə toqunduqu hydudda dərhal və ja 1 dəqiqədən sonra yaşıl rəngdə bir halqa əmələ gəlir və xejli vaqt davam edir.

Huppert sьnaması. Tynd-qьrmyz rəngdə olan və ja indiqandan zəngin olan və həmcinin icərisində qan bulunan sidik üzərində Huppert sьnamasıny jərmaq asan olur; Huppert sьnaması əd piqmentlərinin əhəng birləşmələri halında sidikdən ayrılmasы üzərinde əsaslanmışdır. Bir miqdar sidigin ystynə bir qədər qalسيوم xlorid və bir necə damçy natrium-qarbonat (soda) iləvə edirlər; əmələ gələn cəkyntyne syzğəcdən kecirib su ilə jujurlar, sonra bunu bir mixvərdə duz turşusunun 5%-li alqohollu məhlulunun 5 sm⁸ ilə qarışdırıv qajnadırlar. Əd piqmentləri mevcud olduqu təqdirdə, məje yaşıl və ja mavi-jası rəngə vojanır.

i. **Urovilinin təjini.** Təzə ifraz edilmiş normal sidikdə adətə urovilin bulunmajıv, jalınyz urovilinoqen olur. Bə'zi xəstəliklərdə isə təzə ifraz edilmiş sidikdə urovilin tapmaq olur; urovilinin miqdarы sidikdə qara çijər xəstəliklərində qьrmyz qan kырəçiklərinin daqylyv pozulması ilə əlaqədar olan qan aqmalarynda, isitmədə, yrək xəstəliklərində və qurşun sənçylarynda artır.

Urovilinin təjini hamьыndan asan spektroskop vasitəsilə olur.

Filtrdən kecirilmiş sidigin ystynə bir necə damçy ykyrt turşusu iləvə edirlər, icində sidik olan qavь spektroskopun jaryqь qabağında dutub spektroskopu da ыььqə doqru cevirirlər. Urovilin spektroskopda speqtrin mavi və yaşıl qьыmlary arasında bir zolaq əmələ gətirir (jасыl və mavi rənglərin hyduunda).

Sidikdə əd piqmentləri mevcud olduqundan dolajь sidik coq piqmentləşmiş olursa spektroskopik tədqiqat coq cətin və vəzən də hec mymkyn olmajır, belə ittifaqlarda 10 sm⁸ sidigin ystynə 5 sm⁸ bu reaqtyvdən iləvə edilir: 5 qr HgO, 20 sm⁸ H₂SO₄ və 100 sm⁸ H₂O. Bu məxlutu filtrdən kecirdikdən sonra spektroskopda tədqiq edirlər.

Şlezinqer sьnaması. 10 sm⁸ sidigin ystynə bir bu qədər də siq-asetatın 10%-li alqohol məhlulundan iləvə edib filtrdən kecirirlər. (bu məhlul işlətmədən əvvəl jaxşыca calxalanmalıdır). Filtratda yaşıl fluoressensiya əmələ gəlir, bir qədər ыььqə dutub ystynə bir necə damçy *t-rae iodi* iləvə etdikdən sonra fluoressensiya daha ajdьnlaşır.

Nenskinin sьnaması. Bu sьnamany urovilin az miqdarda olduqu ittifaqlarda təcribə etmək myvafiqdyr. Sidigi duz turşusu ilə jыngylə turşlaşdırırlar, bunun ystynə həcmnin 1/3-i qədər amilalqoqolu tьkyv mixvərin aqzьny təqədyqdan sonra onu dəfələrlə cevirirlər. Alqoqolun cəkyv durulmasına imkan verdikdən sonra, bunun ystynə bir necə damçy amonjacyн alqohol məhlulundan və siq-xloridin 1%-li spirt məhlulundan tьkyrlər. Burada amilalqoqolu gəzəl bir yaşıl fluoressensiya əmələ gətirir.

Boqomolov reaqsiyası. 5 sm⁸ sidigin ystynə 1/2 sm⁸ 5%-li mis quporosu (CuSO₄) iləvə edirlər; sonra bunun da üzərinə 1 sm⁸ xloroform tьkyrlər. Sidikdə urovilin mevcud olursa, o vaqt mixvərin dibinə jatan xloroform cərajь rəngə vojanır.

k. **Urovilinoqenin təjini.** Urovilinoqen çyz'i miqdarda hər bir sidikdə təsədyf edilir. Bə'zi patoləzi hallarda urovilinoqenin miqdarы sidikdə artmış olur. Urovilinoqen sidikdə Erlix aldehid sьnaması vasitəsilə təjin edilir. Bir necə sm⁸ sidigin ystynə 20%-li duz turşusu məhlulunda ərimmiş dimetil—paramidobenzaldehidin 2% li məhlulundan bir necə damçy tьkyrlər. Urovilinoqenin miqdarы sidikdə

coq isə onda mixbərdə qərməz bir rəng əmələ gəlir; bu rəng sidığı, əzəndən bir necə dəfə artıq su ilə qarışdırıldıqda belə jənə də əjdən bir surətdə görünür. Urobilinoqenin miqdarı sidıkdə az olduqı vaxt bu qərməz rəng mixbəri bir qədər qəzdirəyqdan sonra əmələ gəlir. Urobilinoqenin Şlezinqer reaqsiyası vasitəsilə də aşkar etmək olur. Sidigin ystynə bir necə damçy Lyqol məhlulu iləvə etməklə urobilinoqeni urobilinə çevirib onu bir urobilin halında təjin edirlər.

l. İndiqanən təjini. İndiqan və ja indoqsilkykyrt turşusu az bir miqdarda hər bir normal sidıkdə bulunur. İndoqsilin miqdarı orqanizmə daxil edilən qədanın nevlərindən aslıydyr, məsələn, ətli xərəklər jejiləndə sidıkdə indoqsilin miqdarı artyır. Bunun miqdarı, vaqərsaq-larda zylal maddəsinin çyrymə proseslərinin artması ilə əlaqədar olan vəzi xəstəliklərdə və vəzi mədə vaqərsaq və qəzdirmə xəstəliklərdə (sqarlatin, qəzyl jel, cicəkdə) artyır. Sidıkdə indiqanı kəşf etmək ucyn təbiiq olunən reaqsiyalar, indiqan turşular təsirilə kykyrt turşusuna əjəvə bu kykyrt turşusunu da myxtəlif oqsidləşdirənələr vasitəsilə oqsidləşdirib indiqoja çevirmək yzərində əsaslanmaşdyr. İndiqan sidıkdə təjin etmək ucyn işlənən reaqsiyalar bunlardur:

Overmajer sənaması. Tədqiq olunaçaq sidıkdən 5—6 sm³ gətyryv ejni miqdarda da reaktiv ilə qarışdırırlar (reaktiv budur: 100,0 Ac. mur. conc., 0,2 ferri sesquichlor.); bunun ystynə 1 sm³ xloroform iləvə edirlər. Məxlutu calqaladıqdan sonra xloroformun cəkməsinə imkan verirlər. Sidıkdə indiqan olduqı təqdirdə xloroform bənəfsəji, mavi və cəhrəji rəngə vojanır. Bu cəhrəji voja iodun varlıqy ilə əlaqədar olmuş olsa idi, onda 1%-li Natr-hiposulfurosundan 1 sm³ iləvə etməklə bu voja qəjiv olardı.

Iaffe sənaması. 5 sm³ sidigin ystynə 5 sm³ də tynd duz turşusu təkylrər, bunların da ystynə 2—3 sm³ xloroform və 2—3 damçy dəxi 2%-li qalium permanqanat iləvə edirlər (sol. kali hipermanganici), mixbərin əqzıny təqadıydan sonra, 10—15 dəfə çevirərək, icindəkini qarışdırırlar. Sidıkdə indiqan mevcud olduqı təqdirdə xloroform mavi rəngə vojanır.

m. Sulu qarbonların təjini.

1) **Yzym şəkəri — qlyqoza.** Yzym şəkərinin əsərləri adi sidıkdə də buluna bilib miqdarı, ən coqu 0,02% qə-

dər ola bilir. Tərkibində şəkər bulunan qədalary bol bol jeməkdən və killy miqdarda şirin spirtli içgilər (şirin şərablar, şampan şərabı) icməkdən də sidıkdə mevcud olaraq şəkər zahir olur. Bu keffijətə fizioloji və ja ali-me tar qlyqozuriya deyilir. Patoloji hallarda *diabetes mellitus* xəstəliyində — sidıkdə yzym şəkərinə coq təsadüf edilir. Sidıkdə yzym şəkəri bir də vəzi dərman maddələri: məsələn alqoloidlər, tirjək, qurare, qoffein, xloroform, teobromin, xloral, amilnitrit, qurşun, qarbon 2-oqsid və qejrilə lə zəhərləndiyi ittifaqlarda əmələ gəlir ki, bu hadisəyə toqsik qlyqozuriya deyilir. Sidıkdə, yzym şəkərinə təjin etmək istədikdə, tərkibində zylal maddəsi olan sidıqı qajnadıv zylal maddəsindən azad etmək lazımdır.

Trommer sənaması. Tədqiq olunaçaq sidıkdən 5 sm³ gətyryv ystynə natium hidro-sidin 10%-li məhlulundan 5 sm³ (sol. Natr. caust. 10%) təkylrər; sonra bunun ystynə mis quporosunun 5%-li məhlulundan, mixbərdəki məje jəzyl-mavi və ja bulanıq olana qədər damçy damçy iləvə edirlər; bunların hamıyın mixbərdə calxalayıv qəjnəmə başlanıvən spirt lampasında qəzdirırlər. Sidıkdə yzym şəkəri mevcud olduqı təqdirdə mixbərdə sarı və qərməz rəngli bir voja əmələ gəlir. Bu sənəmə qələvi mis məhlulunu yzym şəkəri vasitəsilə irca etdirib, mis 1-oqsidə və ja mis 2-hidroqsidə çevirmək yzərində əsaslanmaşdyr.

Nilander sənaması. Tədqiq olunaçaq sidıkdən 5—4 sm³ gətyryv ystynə ejni miqdarda Nilander reaktiv (Bismut. subnitric 2,0 + Sal. Seignetti 4,0 + Sol. Natr. caust. 10% — 100,0) təkylrər, mixbəri spirt lampasında yzərində dutıv 2—3 dəqiqə ərzində qajnadırlar. Sidıkdə yzym şəkəri varsa qara rəngdə bir cəkynty hasil olur.

Fehling sənaması. Qavəqca iki çyr reaktiv hazırlamaq lazımdır:

I reaktiv: 7%-li cuprum sulfuricum məhlulu;

II reaktiv: Sal. Seignetti 173,0 + Natr. Caust. 70,0 + Aq destillat 100,0) Mixbərə mısavi miq arda (jəni hər birində 10 damçy) № 1 və № 2 reaktivdən təkıv bunun da ystynə bunların hər ikisindən iki qat artıq miqdarda su təkylrər, bunların bir jerdə qajnəməyə qəzdirırlər ki, məhlulun qajnamadan dəjışmədiyini vəlli olsun. Sonra bunun ystynə 5—6 damçy tədqiq olunaçaq sidıkdən iləvə edib bir daha qajnadırlar. Sidıkdə yzym şəkəri var-

sə majein tynd-mavi rəngi sarı və ja kərpiçi-qırmızı rəngdə cəvriliv mis l-oqsid cəkyntysy mixvərin dibinə cəkyr.

Fenilhidrozin sınaması. 5 damçə təmiz fenilhidrozinin ystynə 10 damçə *Ac. acetici glac.* 1 sm^3 *Natr. chlorati* məşbu məhlulu və 3 sm^3 tədqiq olunaçaq sidik iləvə etməlidir. Bu məxlulu qajnajanaçan 2—3 dəqiqə ərzində qəz-dərvə sojudurlar. Sidikdə yzım şəkəri varsa onda cəkyntyə miqrosqopla bəqəqdə, sarı rəngdə olan fenilqlıqozazon qristallarəvə gərmək olur.

Qəzqərmə sınaması. Bu sınaма *Einhorn*-un qəzqərmə-ja maxsus aparatında tətbəq edilir. *Privora* iləvə olunmuş mixvərə myəjjən cizgijə qədər sidik təkərlər; bunun ystynə bir noxud vojda təzə qəzqərmə majasə iləvə edərək mixvəri calqalajırlar. Qəzqərmə majasə ilə qarışmış sidigi qəzqərmə aparatına təkəv isti bir jerdə saqlajırlar. Qəzqərmə kejjijəti 18-24 saatdan sonra bitmiş olur (xysusi cəkisi coq olan sidigi su ilə qarışdırəvə 1010—1015 xysusi-cekijə qədər jetirirlər).

Yzım şəkərinin miqdarəvə ja qəzqərmə aparatəvə vasitəsilə (burada əmələ gələn qəzəvə miqdarəvə şəkərin miqdarəvəna dyz proporsionaldur) və ja daha doqru olmaq ysyn, poljarizasja aparatəvə – saxarimetr vasitəsilə təjjin edilir. Poljarizasja aparatında tədqiq olunaçaq sidik qət'ijən təmiz və şəffaf olmaqla vərəvər zylal maddəsindən də tamamilə azad olmalıdır. Bu prinsip qlıqozun poljarizasja səthinə saqa doqru cəvirmək qəvlijjətinə malik olduqu əsas yzərində əsaslanmışdır. Qlyqozanəvə izafi cəvirmə qəvlijjəti məlum olduqu ysyn poljarizasja səthinin cəvrildigi vıçaqa gərə qlıqozanəvə fajizçə miqdarəvə asanlıqla hesab ediliv cəqarəvə biliv.

2) *Mejvə şəkəri—levuloza.* Sidikdə levuloza (levulozurija) coq zaman yzım şəkərilə bir zamanda təsadyf edilir. Tərkivində levuloza olan sidik yzım şəkəri qlıqoza ilə əmələ gətirən vıtyv reaqsjialarəvə əmələ gətiriv. Lakin poljarizasja səthinə saqa dejjil, sola doqru cəviriv.

Sidikdə levulozanəvə kəşf etmək ysyn bu ysullardan istifadə edirlər:

Selivanov ysulu. Tədqiq olunaçaq sidikdən bir necə sm^3 gətyryv, ejni miqdarda olan 25%-li duz turşusu məhlulu ilə qarışdırırlar: bunun ystynə rezorsindən bir necə danəçik iləvə edərək, qajnadırlar, nəticədə qırmızı bir

rəng hasil olur. Majei tezliklə sojudurlar, soda vasitəsilə nejtrollaşdırıbdıqdən (mə'tədlləşdirdikdən) sonra sirkə eteri ilə bir jerdə calxalajırlar; sirkə eteri qırmızı rəngə vöjanəvə, speqtrdə *E* və *B* arasındəvə iki zolaq əmələ gətiriv, məşbu ijjət qyvətli olduqu zaman bir zolaq da *F* janında mavi qəzəvəmdə əmələ gəliv. Selivanov reaqsjiasəvə həmişə bir o qədər də doqru cəqmajıv, onu poljarizasja aparatında kəşf tədqiqatla və qəzqərmə sınaması ilə bir jerdə joqladıqdə qijmətli nəticələr veriv.

3) *Syd şəkəri—laqtoza.* Syd şəkəri doqmaqda olan qadınların sidigində (laqtozurija) və ja coq syd icən adamların sidigində əmələ gəliv. Syd şəkəri də qlıqoza kivi poljarizasja, səthinə saqa doqru cəviriv adi irçə sınamalarında mysvət nəticələr veriv, lakin qəzqərmə kejjijəti 18 saatdan artıq olmajaraq davam edərsə, qəzqərmə əmələ gətirməjjiv, buna gərə də sidikdə syd şəkərinəvə kəşf etmək cətin olur.

4) *Pentozə.* Pentozanəvə izi, ehtimal ki, myxtəlif şəraitdə hər bir sidikdə və hətta normal sidikdə də təsadyf edir (pentozurija). Pentozaja sidikdə yzım şəkərilə vərəvər təsadyf olunduqu kivi, bunsuz da təsadyf edilir. Pentozə qəzqərməjjiv, irçə reaqsjialarəvə uzun myddət qajnamaqdan sonra əmələ gətiriv; Tollens sınamasına qarış, mysvət nəticə veriv (Tollens sınaması: =3 sm^3 tədqiq olunaçaq sidik + bir necə fləroglyusin qristaləvə ejni həçmdə, jə'ni 3 sm^3 tynd duz turşusu); reaqsjia sojuqda əmələ gəlməjjiv, qəzdirəvəqdə qırmızı rəngdə cəkynty cəkyr). Pentozurjanəvə coq da cətin olmajan Bial reaqsjiasəvə vasitəsilə kəşf etmək olur. Bu reaqsjia vələdyr: 4—5 sm^3 . Bial reaktivi gətyryv qajnajanaçan qəzdirəvəqlar (reaktiv bundan ibarətdyr: 0,2 orsin, 1,5 ferri sesqvıxorati və 100 sm^3 duz turşusu); sonra mixvəri alavdan ajırvəv icinə bir necə damçə (ən coqu 1 sm^3) sidik təkərlər, sidigdə pentozə olursa majə tez jəşl rəngə vöjanəvə.

n. Asetonəvəv təjjini. Hər bir normal sidikdə asetonun izini tapmaq olur (fizioloji asetonurija), fəqət orqanizmdə olan və'zi xəstəlik proseslərində (*diabetes mellitus*-un əqər nev'lərində, qəzdirəvəmə hallarda), aqlyq cəkdiyəvə və zylal maddəsi coq olan qadalar işlətdikdə sidiklə vərəvər kylli miqdarda aseton ifraq olunur. Sidikdə çyz'i miqdarda aseton olduqu ittifaqlarda sidigi destilləşdirirlər, ondan ətry 100 sm^3 tədqiq olunaçaq sidigi destillə edirlər

və təmamlə sojumuş destilləni bir qaba, Erlen-mejjer balonuna tuturar. Jaxşy sojudulmaq şərtilə 20-30 sm³ sidik destilləşdirib aşaqıdakı sənəmələr təcrübə edirlər (sənəmələr adi sidikdən daha jaxşy destilləşdirilmiş sidiklə nətiçə verir).

Leqal sənəməş. 5 sm³ filtdən kecirilmiş sidigin və ya destilləmiş sidigin ystynə 5 damçy təzə hazırlanmış və sojuqda məşbu'laşmış niuprussidnatrinin sulu məhlulundan ilavə edib 1 sm³ 15%-li qalium-hidroqsid məhlulu vasitəsilə qırmızy boja əmələ gətirinçəyə qədər qələviləşdirirlər (bu hər bir sidikdə olur və qreatinin mevcudijjətindən asılıdır). Bu boja, sidikdə aseton olduqda, buzlu sirkə turşusundan 15—20 damçy ysulluça ilavə etməklə qajiv olmaıy b qarmin-qırmızy və ja pur pur-qırmızy (tynd qırmızy) rəngə cevrilir; uzun müddət durduqdan sonra vənəfşəji bir rəng alır. Normal bir sidik, ystynə sirkə turşusu ilavə etdigdə rəngini itirir.

Liben sənəməş. 5 sm³ sidik və ja onun destillatın ystynə bir necə damçy natrium hidroqsid məhlulu və Lyqol məhlulu (qalium-iodid icində iod məhlulu) ilavə etdikdən sonra azaçy qızdırırlar. Sidikdə aseton mevcud olduq təqdirdə sarı cöküntü halında mişvərin dibinə cəkən iodofom əmələ gəlir və özynə maxsus xaraqter ijindən bilinir. Bu sənəmə coq həssas olduquna baqmajaraq bir o qədər də isbat edici dejildir.

O. Aseto-sirkə turşusunun təjini. Aseto sirkə turşusu sidikdə aseton ilə bir jerdə əmələ gəlir. Aseto-sirkə turşusunun siçiklə ifraz olunması patoloji bir hadisə olub jaxşy olmaıan bir əlamətdyr. Aseto sirkə turşusu diabetin aqır nevlərində, aqır qızdırmaıy halarda, mədə və baqırsaqlar qarınomasında, sqarlatinin, cicəgin və diftəriyanın aqır nevlərində mişahədə olunur.

Aseto-sirkə turşusunun sidikdə kəşf etmək ysyn jeni ifraz etilmiş sidigi tədqiq etmək lazımdır.

Ojerhardt sənəməş. 5 sm³ sidigin ystynə bir necə damçy liq ferri sesquichlorati ilavə edirlər. Sidikdə aseto-sirkə turşusu mevcud olduq təqdirdə şarav qırmızy rəngdə boja hasil olur.

P. β-oqsijaq turşusunun təjini. β—oqsijaq turşusu sidikdə aseton və aseto sirkə ilə bir jerdə olaraq, diabetin aqır nevlərində təsadyf edir. Bu turşunun sidikdə əmələ gəlməsi diabet qoması dejilən aqır bir halın meji-

dana gəlməsi təhlykəsinin əlamətlərindədyr. β—oqsijaq turşusunun təjin edilməsi, bu turşunun poljarizasiya səthini sola doqru cevirmək qab lijjətində olduq əsas yzərində əsaslanmışdır. Sidigi qabaqça zylal maddəsindən təmizləjirlər, sonra qıçqırma miası vasitəsilə şəkər təmamlə qajiv olunçaya qədər qıçqırırlar, daha sonra (sola doqru cevirən maddələrin cəkməsi ysyn) bunun ystynə qurşun-asetat və ammonium ilavə edirlər. Filtrat β—oqsijaq turşusu mevcud olduq təqdirdə poljarizasiya səthini sola doqru cevirir.

G. Ehrlich diazoreaqsiyası. Bu reaqsiya aqır xəstəliklərdən (pnemoniya, sqarlatin, diftəriya və qızyı jel xəstəliklərindən) so ra sidikdə mişvət nətiçə hasil edir; qarın tifində, səpməli tifdə və tuberquljozun axırncı devrlərində bu reaqsiya həmişə mişvət nətiçə verir. Bu sənəmə təcrübə etmək ysyn qabaqçadan 2 diazoreaqtiv hazırlanmalıdır:

Diazoreaqtiv № 1 (1/2% li Natr. nitrosi məhlulu).

Diazoreaqtiv № 2 (Acid. sulfanilic. 5,0, acid. muriat. pur. 50,0 Aq. destillat 1000,0).

Diazoreaqsiya belə edilir. Bir nəmrali diazoreaqtiv iki nəmrali diazoreaqtiv ilə 1 : 50 nisbədə qarışdırılır. Bundan sonra mişvərin 1/3 həcmi miqdarda sidik və bu miqdarda da reaqtivlər qarışdır gətyrilyr; bunların yzərinə şiddətli qələvi reaqsiya olana kivi amonjaq ilavə edilir. Bundan sonra mişvər calqalanır. Mişvət nətiçədə miasə və köpyk qırmızy rəngə bojanır.

4. Sidigin miqrosqopik mişvəni

Sidigin kimjəvi tədqiqatı bəjrək və sidik ifraz edən jollar xəstəliklərinin diaqnozunda bəjyk bir rol oınamaqla bərabər sidig cöküntysynin miqrosqopiyası da bəjyk bir əhəmiyyətə malikdyr.

İnsanın təzə ifraz edilmiş normal sidigi adətə duru və şəffaf olur, fəqət bir qədər durduqdan sonra icerisində zərif buluta vənəzər bir şey—*nubecula*—əmələ gəlir. Bəzi xəstəliklərdə ja əvvəlçədən bulanbq sidik ifraz olunur və ja da təmiz ifraz olunmuş sidikdə bir qədər qaldıqdan sonra az coq cöküntü əmələ gəlir ki, bunun miqrosqopik tədqiqi olduqca əhəmiyyətli dyr. Sidigin cöküntysy mytəşəkkil və qejri-mytəşəkkil qısmırlardan ibarətdyr ki, bunların mytləq miqrosqop altında tədqiq etmək lazımdır.

Sidigin miqrosqorik tədqiqatına iqlam etmədən qabaq sidik cöküntysindən miqrosqorik preparatlar hazırlamaq bilməli.

İlin isti zamanlarında sidik ifraz olunan kivi tədqiq etmək mümkün olmadıqda sidiji müəyyən qaba topladıqdan sonra üstünə sığumənin qabaqlıq alan maddələr ilə və ediv qısqırmaqdan qorunmalı. Sığumənin qabaqlıq alan maddələr də bunlardır: xloroform, timol, toz halında qafur və sajiyə. Tədqiq etmək üçün ən yaxşı aq qarınəna ifraz edilən səhərki sidikdir. Alt tərəfi getdikcə daralan sentrifuqa miqvərinə 3—4 sm³ sidik təkmək lazımdır; ejni şəkildə olan digər bir miqvərə ja sidigin özündən və ja da su təkmək lazımdır ki, sentrifuqanın manivelasında miqvəzənət hasil olsun. Hər iki miqvəri, sentrifuqanın manivelasında tərtib edilmiş dəmir boruların icinə qojuv 5—10 dəqiqə ərzində sentrifuqada fırladılar. Sentrifuqanın dolandıрмаq əsnasında sidigin mineral və mytəşəkkil qısqımlar miqvərin dibinə cökür. Miqvərdəki sidigin juqarıbdakı məje qısqımlıq boşaldıv dibindəki cöküntysindən ysulluqa olaraq pipet vasitəsilə bir damcı gətürv əja şişəsinin üstünə qojuv yzərini də örtücu şişə ilə örtülər. Cöküntydən qatıjjan vöyuk damcı gətürməməli, vöyuk damcının üstünə qojuvmuş örtücu şişə, əja şişəsinə məhkəm jaryəməjəv damcının yzində qalır ki, bu da miqrosqorik mənzərəni pozmuş olur.

a) Sidigin mytəşəkkil cöküntyləri. 1. Epiteli hüçejrələri. Sidikdə vöjək, vöjrek ləgəni, sidik aqar, sidik torvas və uretranın epiteli hüçejrələrinə təsadyf edilir, buna gərə də bunlar bir-birindən seciv təşxis verməgin vöyuk əhəmiyyəti vardır. Mə'lum olduqu yzrə sidik qanalıqların içi bir qatlı silindir epiteli hüçejrələrilə, vütyn sidik çihazı da coq qatlı jastı epiteli hüçejrələrilə örtülmüşdür. Hər bir normal sidikdə çyzi miqdarda jastı epiteli hüçejrələri bulmaq olur, bunlar sidigin icinə başlıca olaraq uretranın deşigindən, synnət dərisindən (*preputium*) və qadınlarda da uşaqlyq jolundan dısyrlər, bunlar diaqnostik bir əhəmiyyətə malik dejildirlər. Jastı epiteli hüçejrələri miqrosqor altında vöyuk coqvucaqlı və nadir olaraq da girdə hüçejrələr şəkildə gerynyv nisbətən bir ədəd kicik nyvəli və inçə danəçikli protoplazmalıdırlar (çədvəl № 7, şəkil № 1 baq).

Sidik jollarında qatar olduqu zaman epiteli hüçejrələrinin miqdarı artmış olur. Vütyn sidik cıqaran çihazın orta və dərin qatların epiteli hüçejrələri oval və coq zaman da qejri-myntəzəm qonus şəkildə olurlar ki, vütyn da səvəvi bir və ja iki protoplazma cıqıntılarının varlıqıdır. Bu epiteli hüçejrələri vütyn qısqımlar ilə birlikdə birer qujuqlu hüçejrələr şəkildə gerynyrlər. Bunların coq zaman bir ədəd nyvələri və danəçikli protoplazmaları olur (çədvəl № 7 şəkil № 2 baq).

Bu kivi hüçejrələr çyzi miqdarda olub tək-tək jirləmiş olurlarsa, o vaqt onların sidik aqarlarından nəşə etdiklərini guman etmək olar. Qujuqlu hüçejrənin qirəməd şəkildə jirləmələri isə onların vöjrek ləjənlərindən əmələ gədiklərini gəstərir.

Sidik cöküntysində vöjrek epiteli hüçejrələrinin bulunması, olduqca vöyuk diaqnostik əhəmiyyətə malikdir. Juqarıda gəstərdigimiz şəkillərdən vöjrek epitelisi özynin kicik və coqvucaq şəkilli və nisbətən vöyuk oval nyvəli malik olması ilə ajrıla bilər. Bunun nyvəsinin icərisində nyvəçikləri də vardır. Bunların protoplazması sarımtıl və ja dutqun-sarı rəngdə olurlar. (Çədvəl № 7 şəkil № 3 baq).

Bu hüçejrələr tək-tək və ja coq zaman ajrə-ajrə qruplarla və ja da silindrik, jıqınlar şəkildə təsadyf olunurlar. Vöjrek epiteli hüçejrələrinə coq zaman pij deqenerasiya halında təsadyf edilir; iclərində kicik pij damcı halında bulunduqda hüçejrənin icində parlaq və qatı kyməçiklər gerynyr. Belə hüçejrənin sidik cöküntysində gerynməsi vöjreklerin mytləq xarab olduqunu və ən coq itihav halında bulunduqlarını gəstərir. Lakin həqiqi bir diaqnoz qojuv üçün sidigin saji çihazlarını və xəstəliyin ymumi qlinik şəklini də nəzərdə dutmalı.

2. Qısqımlı qan kyərəçikləri — eritrositlər. Qısqımlı qan kyərəçikləri sidikdə uretradan, sidik torvasından, sidik aqarlarından, vöjrek və vöjrek ləgənindən əmələ gələ bilər. Myxtəlif patoloji hallarda qısqımlı qan kyərəçiklərin miqdarı da sidikdə myxtəlif olur. Bəzən bunların saji coq az olur, bəzi ittifaqlarda isə bu kyərəçiklər sidikdə kyilli miqdarda bulunurlar. Eritrositlər miqrosqor altında xejli myntəzəm bir levhə şəkildə gerynyv asıq-sarı rəngdə və nyvəsiz olurlar. (Çədvəl № 7 şəkil № 4 baq).

Bəzən bunların qıraqları əjri-yjri və diş-diş olur; bəzən də şişərek ortalarında vısqıqlıq itirmiş olurlar.

Coq zaman bu kyrəçiklər öz voja maddələrini itirib sol-qun halqa şəklində gərynyrlər. (*Butschatten Traube*). Bə'zi hallarda qırmızь qan kyrəçiklərinin səjəndən və şə-killərindən onların, sidik-tənasyl sisteminin hansь qırs-məndən əmələ gəldiyini tə'jin etmək mümkyn olur. Di-gər ittifaqlarda isə myəjjən bir nəticəyə gəlmək ucyn si-dikdə təsadyf edən səjir çisimləri də nəzərə almaq la-zımdır.

3. Aq qan kyrəçikləri—lejyositlər. Aq qan kyrəçikləri-nə çyzi miqdarda hər bir normal sidikdə təsadyf edilir. Bunlar miqrosqop altında bir və ja bir necə nyvəli olub kicik dəjirəvi və danəçikli kyrələr şəklində gərynyrlər. Bə-zən bunlar şişib, birər şişə kibi gərynyrlər, bə'zən isə pij deqenerasjasyə halında bulunurlar. (Çədvəl № 7 şəkil № 5 vəq). Aq qan kyrəçikləri də qırmızь qan kyrəçikləri kibi vəjçrəklərdən, vəjçək ləjənlərindən, sidik aqarlarından, si-dik torvəsəndən və uretradan əmələ gələ bilirlər. Aq qan kyrəçiklərin nəş'ət etdikləri jeri tə'jin etmək ucyn onların miqdar və şəkillərini, sidik cəkyntysynyn zahiri gəry-nyşyny və sidikdə təsadyf edən səjir çisimləri nəzərdə tut-malı. Qadınlarda sidikdə təsadyf edən irinin haradan əmələ gəldiyini tə'jin etmək istədikdə bir qə'ər ehtijatlь olmalı, çynky uşaqlyq yolunun irinli iltihavьnda ifra-zatilə barəbar sidigə kylli miqdarda aq kyrəçiklər asan-lyqla qarışa bilirlər. Bə'zən aq qan kyrəçiklərini epiteli hyçejrələrindən ajırmaq coq cətin olur; bu kibi hallarda Lyqol məhlulundan istifadə edirlər, bu məhlul aq qan kyrəçiklərini qonur voz rəngə, epiteli hyçejrələrini də asq-sarь rəngə vəjçyr.

4. Sidik silindrləri. Silindrlər—silindr şəklində olan xysusi bi təqym çisimlərdir. Onların səjə, şəkilləri və əhəmiyyətli qejri-sabit olub, bir coq təvəddylata oqraja bilir. Bunlar başlyca olaraq zylali sidiklərdə bulunduqlarь kibi bə'zən zylalsьz sidiklərdə də təsadyf edirlər. Sidikdə təsadyf edən bytyn silindrik çisimləri iki vəjçyk qrupa bəlmək olar:

1) Qejri-mytəşəkkil silindrik çisimlər; bunlar qristal-lardan myrəkkəvdyr və 2) mytəşəkkil morfoloji element-lərdən və ja onların deqenerativ məhsulatından əmələ gələn silindrlər. Qejri-mytəşəkkil silindrlərin əhəmiyyəti coq çyzi'dir. Mytəşəkkil silindrləri isə uc vəjçyk qrupa ajır-

məq olar: Birinci qrup qırmızь, aq qan kyrəçiklərdən və epitelidən əmələ gəlmiş silindrlərə ajrlyr. (Çədvəl № 7 şəkil № 4, 5, 6-vaq) İkinci qrup—danəçikli, muma vənzər və pij silindrlərinə ajrlyr. Ucynçy qrup da hialin və ja şişəyə vənzər silindrlərdir. Sidik qanalçyqlarьna kylli miqdarda qırmızь qan kyrəçikləri, aq qan kyrəçikləri və ja da vəjçrək epiteli daxil olduqu zaman birinci qrup silindrləri əmələ gəlir. Bə'zi hallarda qırmızь və aq qan kyrəçikləri və vəjçək epiteli əzləri silindrlər əmələ gə-tirirlər, bə'zən də bunlar hialin silindrlərinin və danəçikli silindrlərin yzərinə jaylymış olurlar. Bu kibi silindrlərin sidikdə gərynməsi vəjçrəklərin xəstə olduqlarьn, kəsgin iltihava uqradlyqlarьn və ja da xronik iltihavьn kəsgin-ləşdiyini gəstərir.

Mytəşəkkil silindrlərin ikinci qrupu juqarьda gəstəril-diçy kibi danəçikli, muma vənzər və pij silindrlərindən ibarətdyr. Danəçikli silindrlərin en və uzunluqlarь olduqca qejri-sabit olub, bir coq təvəddylata uqrajlyr. Bunlar bə'-zən kicik və bə'zən də iri danəçiklərdən əmələ gəlib sarь və ja qonur sarь rəngə vojanmış olurlar. Coq zaman bu silindrlərin sьnyq-parcalarьna və qırmızьlarьna da təsadyf olunur. (Çədvəl № 8 şəkil № 1 vəq). Bunların, qan və epiteli silindrlər dəqəntəsəndən ibarət olduqlarьndan ehtimal etmək olar. Bu silindrlərin sidikdə zahir olmalarьnь, vəjçrəklərdə kəsgin və xronik iltihav keffijjətinin mev-çud olduqu ilə izah etmək olar. Muma vənzər silindrlər coq zaman öz uzunluqlarilə ajrlyrlar; bunlar bə'zən ajrly-ajrly parcalara da ajrlymış halda bulunurlar. Bunların rəngi sarь olub coq parlaq və myntəzəm—mytəçanis bir şə-kildə gərynen kibi olurlar. Hərdən bir bunların yzərində qırmızь, aq qan kyrəçikləri və ja epiteli hyçejraləri və pij damçylarь jaylyb bir təvəqə təşkil edirlər. (Çədvəl № 8 şəkil № 2 vəq). Bunların silikdə zahirə cəqmasь, vəjçrək-lərdə kəsgin və xronik iltihav keffijjətinin aqyr nev'lərinin mevçud olduqunu gəstərir.

Pij silindrləri birər silindrik təşəkkylər şəklində təsa-dyf edə bilir, və ja da pij damçylarь və pij turşularьnyn qristallarь danəçikli və epiteli silindrlərinin ystynə jayly-larəq bir təvəqə əmələ gətirirlər. (Çədvəl № 8 şəkil № 3 vəq) Bunların sidikdə əmələ gəlməsi vəjçrəklərdə, vəjçrək toqumasьnyn pij deqenerasjasyəna səvəv olan kəsgin və xronik iltihav keffijjətinin mevçud olduqunu gəstərir.

Hialin və ja şişəyə bənzər silindrlər olduqca soluq və zəif təşəkkillərdən myrəkkəbdyr. Təcrübəsi az olan adamlar miqrosqop altında bunları coq cətnliklə tapa bilirlər. (Çədvəl № 8 şəkil № 4 bəq). Hialin silindrləri özy-özlüklərində bir o qədər əhəmiyyətli dejildir, bunların yzərində epitel və qan kырəçikləri jəylməş olurlarsa, jəlnəz o zaman əhəmiyyət kəsb edirlər. Silindrləri, miqrosqop altında tamamilə başqa başqa olan sajir təşəkkillərlə qarşılaşmamamaq ucun, juqarıda zikr olunan quruluş və şəkillərini jaxş əjrənmək lazımdır. Miqrosqop altında hialin silindrlərini başqa təşəkkillərdən (dəsmal saplarından, jundan, tykdən) əjrəmaq ucun bu silindrlərin quruluşlarını və şəkillərini jaxş əjrənmək lazımdır, joxsa burada jəyləmaq bəyk bir diaqnostik səhlərin mejdana gəlməsinə səvəv olar.

Juqarıda gəstərilən həqiqi silindrlərdən başqa sidigin cəkyntysyndə jalancə silindrlər dejilən sajir cəsimçiklər də təsədyf edir. Bu jalancə silindrlər yzvi və qejri-yszvi mahijətdə olub bəjrək xəstəliklərilə qət'ijjən əlaqədar dejildir. Urat silindrləri, səlik silindrləri, baqteri silindrləri və sajir bu kibiləri bunlardandır.

Sidigin cəkyntysyndə bir də spermatozoidlər, myxtəlif şişlərin myrəkkəb hissələri, sidik miqrəblər, kif və qəşqərmə gəvələkləri, Qox vasilləri, smeqma baqterijalarg, myxtəlif həjvan parazitləri və nihəət honoqoqlar təsədyf edir ki, bunlar (honoqoqlar) bytyn sidik çihazında spesifik bir iltihab kejjijjəti əmələ gətirirlər.

в) Sidigin qejri-mytəşəkkil cəkyntyləri. Sidik cəkyntysynyn qejri-yszvi elementlərini miqrosqopik çihətdən başqa bir də miqrokimjəvi çihətdən tədqiq edirlər. Başqa təbirlə, onun miqrokimjəvi ynsyrlərinin myxtəlif reaktivlərə olan nisətlərini təjtin edirlər. Miqrokimjəvi reaqsiyalar bəsit bir reaqsiyalar olub, əsas e'tibarilə bundan ibarətdir: ertycy şişənin kənarlarından preparatın ystynə lazımi kimjəvi reaktivlərdən ysulluça olaraq bir damçə təküb bundan əmələ gələn dəjşiklikləri myşahədə edirlər

Qejri-mytəşəkkil cəkyntyny tədqiq etdikdə, sidigin reaqsiyasın mytləq bilməli, cnyky bir coq myxtəlif qristalların cəkməsi bundan asyldır. Turş reaqsiyalə sidikdə *в.г nev'*, qələvi sidikdə də digər bir nev' qristallar əmələ gəlir.

1) *Turş reaqsiyalə sidigin cəkyntyləri. Uratlar* (natrium-urat, qalium-urat). Uratlar amorf (qejri-mytəşəkkil),

boz-qərməz rəngdə bir kytlə olub, coq turş reaqsiyalə və məşbu sidikdə əmələ gəlir. Onun bu rəngdə olmasə sidik pigmenti olan uroeritrindən asyldır. Sidigi qəzərdə uratlar ərijirlər. sojutduqda isə jəniden məh ulə kecirilər Sidigin ystynə məşbu sirkə turşusu iləvə edilirsə bir az kecmədən orada sidik turşusu əmələ gəlir. Miqrosqop altında bunlar pigmentləşmiş birer danəçiklər şəklində gərynyrlər; sidikdə silindr olursa bunlar bəzən bu silindrlərə də jəryşə bilir və ja tək əzləri bir jərə toplanaraq silindrə bənzər şəkillər əmələ gətirirlər (Çədvəl № 8 şəkil № 5 bəq). Bunların diaqnostik əhəmiyyətləri coq də bəyk dejildir. Bu qristallar, coq vaqt qəzərmədə, yrək qsurunda (*vitium cordis*'də), turş sidik diatezində və saqlam insanlarda da aqır fiziki zəhmətdən və coq tərləmədən sonra əmələ gəlir.

Sidik turşusu. Sidik turşusunun qristallarg boz qərməz rəngdə myxtəlif şəkillərdə, məsələn, bilev, bocqa, topraq saaty, dərz və zimnastik daşlar şəklində olurlar; bu qristallar qələvilər icərisində asanlıqla ərijib duz turşusunun iləvə edilməsindən jənə də əmələ gətilirlər. (Çədvəl № 8 şəkil № 5 bəq). Bu qristallar da, uratlar kibi, onlar ucun xaraqter olan Mureqsid reaqsiyanə əmələ gətirirlər. Sidik turşusunun killy miqdarda ifraz edilməsi turş-sidik diatezində, qəzərməlx xəstəliklərdə və sidik çihazında daş əmələ gəldigi ittifaqlarda myşahədə olunur.

Qalsium oqsalat (oqsalatlar). Qalsium oqsalat qristallarg həm turş və həm də qələvi sidikdə təsədyf edir. Bu qristallar rəngsiz və coq zaman bəşqə qıran (inkisari-zijə qəblijjetində olan) coq kicik qvadrat oqtaedrlər şəklində olurlar (qonvert şəklində) (Çədvəl № 8 şəkil № 6 bəq). Lakin bəzən bu qristallar bir başqa şəkilə də olurlar, qısa və ja uzun prizmalara oqsajəv uclarında da piramidçiklər bulunur: belə şəkilləri miqrosqop altında zahiri şəkillərindən tanımaq coq cətin olur. Qalsium-oqsalat qristalların xaraqter çihəti budur ki, onlar duz turşusunda asanlıqla əridikləri halda sirkə (asetat) turşusunda qət'ijjən əriməjirlər. Qalsium-oqsalat qristallarg saqlam adamların sidiginde oqsalat turşusu ilə zəngin qəbdalar (alma, partaxal, yzym, quzu qulaq, oqsalat, tomat, sparza, gejj lobja və sajirə) işləndigi zaman təsədyf olunur. Patoloji hallarda isə bunlar sidikdə diabet xəstəligində, xronik nefritdə, padaqra və turş-oqsalat diatezində təsədyf edir.

Qalsum-su fat—(gips). Qalsium-sulfat turş reaksiyalaşmış sidikdə təsədyf edir, miqrosqop altında nazik, uzun və rəngsiz iplələr və ya da rozet şəklində görünür. (Çədvəl № 9 şəkil № 1 baq). Qalsium-sulfat qristalları sirkə turşusu və amonyaqda əriməyirlər. Diaqnost qayda üçün bunların əhəmiyyəti olub olmadığını bəlli deyildir. Bu qristallar kükürtdən qəbul etdikdən sonra da sidikdə əmələ gələ bilərlər.

2) **Qələvi reaksiyalaşmış sidikin cəmiyyətləri. Fosfatlar**, (qalsium-yc fosfat və maqnezium yc fosfat duzları). Fosfatlar qələvi reaksiyalaşmış sidikdə aq və ya aqəmtəl böz rəngdə kiçik, amorf və bəzən də kiçik jəqənlər halında toplanmış danəciklər şəklində təsədyf edir. (Çədvəl № 9 şəkil № 2 baq). Sidigi qızdırıldıqda urat duzları əridikləri halda fosfatlar cəmiyyəti artır. Qələvilərin ilavə edilməsindən fosfatlar, uratlardan əksinə olaraq əriməyirlər, sirkə turşusunda isə asanlıqla əriyirlər. Qılda rezimi, bəzən baqırsaqların düzgün işləməməsi və mədədə turşuluğunun həddindən artıq olması fosfaturiyadan əmələ gəlməsinə səbəb ola bilər.

Qalsium-qarbonat (qarbonatlar). Qalsium karbonatları sidikdə coq zaman rəngsiz amorf danəciklər və ya kükürdlər şəklində təsədyf edirlər; bunlar müxtəlif bəykillikdə olub bir-birilə ikişər-ikişər zimməstik daşları kimi bitmiş halda və ya da jəqənlər əmələ gətirmiş halda bulunurlar. (Çədvəl № 9 şəkil № 3 baq). Sirkə turşusunun ilavə edilməsindən bunlar asanlıqla ərijib qabarçıqlarla coq əmələ gətirirlər. Bunlara sidikdə qeyri-təbii əhəng mübadələsi olduqda zaman təsədyf edirlər.

Turş-sidik amonjaqı. Turş-sidik amonjaqı sidikdə qonur rəngə boyanmış və coq zaman tikanlı kükürdlər şəklində təsədyf edir (bat-batın tikanlı meyvələri şəklində). (Çədvəl № 9 şəkil № 4 baq). Bunlar duz və sirkə turşularında ərijib bir azdan sonra sidik turşusu qristalları əmələ gətirirlər. Sidik çəvhəri daqıqlıv rəzultduqda zaman (coq zaman baqteriyaların təsiri ilə) bunları sidikdə tapmaq olur.

Trippelfosfat qristalları. Bu qristallar 3, dörd və altı bucaqlı rəngsiz prizmalar şəklində olub janları hamalanmış olurlar, bunlara təbii qaraqıv deyilir (çədvəl № 9 şəkil № 5 baq).

Trippelfosfat qristalları sirkə turşusunda asanlıqla əriyirlər. Sidik, sidik torbasında və ya ondan xərçdə qələvt qısqırtılmağa dutulduqda zaman bu qristallara təsədyf edilir.

Nejtral qalsium fosfat qristalları. Ayrı-ayrı və yaxud qruplarla xotma, dəstə, jelpik təşkil edərkən, pazvarı, sivri prizmalar formasında müşahədə edilir: bunu bəzən amorf aq toz halında dəxi görmək mümkündür. (Çədvəl № 9 şəkil № 6 baq). Qızdırıldıqda ərimir, sirkə turşusunda isə ərijir.

VII FƏSİL

NƏÇİS.

1. Ümumi mə'lumat.

Həzm nəticəsində orqanizmə daxil olmuş qəbdların və həzm şirələrinin artıqlarından əmələ gələn və *anus* vasitəsilə xaric olunan kytlələrə nəçis deyilir. Nəçisin tədqiqi həzm çihazı və ifrazatları vəqərsaqqa daxil olan vəzilərin (qara çijər, pancreas) xəstəliklərini dyzgyn təxsis etmək işində xysusi bir əhəmiyyət kəsb edir. Nəçisin tərkibi olduqca myxtəlif olub fizioloji şəraitdə orqanizmə daxil edilən qəbdanın xaraqterindən və mə'də və vəqərsaqqların həzm fəalijətindən asılıdır.

Nəçisi tədqiq etmək üçün üç əsas usul vardır ki, o da bunlardır: maqrosqopik, miqrosqopik və kimyəvi usul.

2. Nəçisin maqrosqopik tədqiqi.

Nəçis adi hallarda myəjjən bir qolbas şəklində azca bərk qonsistensiyada olub, rəngi qəhvəji və ya da qonur olur; nəçisin bu rəngdə olması onun icində ədün voja maddəsi—sterqobilinin mevcud olmasından andur.

Nəçisi myajənə etdikdə 1) miqdarına, 2) şəklinə və bərkliyinə, 3) rənginə, 4) ijinə, 5) icindəki javançə çisimlər və parazitlərə, 6) qəda qalqylarının mevcud olmasına, 7) səlik, irin-cirk, qan, qristallik maddələr və sairənin mevcud olmasına diqqət verməli. Nəçis ən yaxşısı 2—3 gyn ərzində verilən Şmidt və ya Ştrasburger nymunə dietasından sonra tədqiq edilməlidir.

a) Nəçisin miqdarı. Adi hallarda nəçisin gündəlik miqdarı jejjilən qəbdanın çinsindən, miqdarından, vəqərsaqqlardan nə kibi syr'ətlə kecməsindən və həzm çihazında olan patoloji hallardan asılıdır. Saqlam bir insan hər dəfədə 100—200 qram vəznində nəçis ifraz edir; ümumiyyətlə bejvani qəbdadan nəçis az, nəvəti qəbdadan isə coq əmələ gəlir. Fizioloji hallarda nəçisin gündəlik miqdarı alban

qəbdanın $\frac{1}{7}$ — $\frac{1}{8}$ -nə mysavi gəlir. Bə'zi xəstəliklərdə, jejjilən qəbdanın çinsilə əlaqədar olmağaraq nəçisin miqdarı coq olur: bu hal xysusilə Şpru xəstəliyində və ümumiyyətlə aqqr enterit xəstəliyində müşahədə edilir.

b) Nəçisin şəkli və bərkliyi (qonsistensiyası). Adi hallarda, juqarəda gəstərdigimiz kibi, nəçis kytlələri qolbas şəklində və ya qatı bir horra kibi şəkilsiz kytlə halında olur. Patoloji hallarda isə nəçis kytlələri lenta və ya nazik silindr şəklində ola bilir. (Bu vəqərsaqqların aşaqqr qəsməndə spazm olduqunu və yaxud anusun daraldıqqlı gəstərir). Bə'zən adi hallarda qarın pressinin gərginliyi zəiflədikdə, yaxud aqlıqda və sairədə nəçis kytlələri ejni şəkli ala bilirlər. Vəqərsaqqlarda spazma olduq zaman, nəçis joqun vəqərsaqqların haustralar sahələrində uzun müddətdə qaldıqqr üçün kicik və bərk parçalar halında başqa təbirlə „qoğun qəqr“ və yaxud qələm şəklində xaricə cəqarılır. Şəkilsiz və bərk nəçis ümumiyyətlə qəbzədə (obstipatio) müşahədə edilir. İshal zamanı duru və sulu nəçisin ifraz edilməsi müşahədə edilir. Coq miqdarda sulu nəçis inçə vəqərsaqqların kəsgin qatara dutulduqlarında (*enteritis, cholera, typhus abdominalis*-də) gərylyr. Əksinə olaraq az miqdarda, selikli və selikli-qanlı nəçis joqun vəqərsaqqların qatarmnda müşahədə edilir.

c) Nəçisin rəngi. Nəçisin rəngi adi fizioloji şəraitdə bərkliyə, jejjilmiş qəbdanın tərkibilə və həmcinin orqanizmə daxil edilmiş dava maddələrilə sərbə surətdə əlaqə dərur. Orqanizmdə həddindən artıq əd əmələ gəlməsə nəçisin rəngi də tynd qəhvəji olur, əd jolları dutulanda isə nəçisin rəngi qacəv „axolik və ya gil nəçis“ deyilən bir çyr nəçis əmələ gəlir. Vəqərsaqqlarda həzm olunmamış pij maddələri coq olursa nəçis jənə də bu rəngdə olur. Bə'zən peritonitdə, vəqərsaqqlarda tbc. xəstəliyində və xlorozda da nəçis hamı rəngdə olur. Qarın jatalaqlarında nəçis kytlələri noxud suju kibi bir qonsistensiya və rəng ala bilir, xolerada isə nəçis dyjy həlimi halına dyşyr. Nəçisdə kyly miqdarda dəjşilməmiş qanın mevcud olması ona xysusi bir rəng verir. Vəqərsaqqların juqarə qəsməndə qan aqqlar hysula gəldikdə və bu qan vəqərsaqqlarda uzun müddət qaldıqda qanın hemoqlobini daqqlıvə xarab olur və buna gərə də nəçis kytlələri xejli tynd bir qatran rənginə vənəzər rəng kəsb edirlər. Nəçisin rənginə, daxil olunan dərmanlar da təsir edirlər: 1) qara rəng—dəmir, bismut,

manqanez-dən 2) sarı rəng—santonin, ravend, sənaje məkidən 3) gəy rəng—qalomeldən alınır.

d) **Nəçisin iji.** Adi halda nəçisin iji onun icində indol, sqatol və nitrogen sulfi tin mevcud olması ilə əlaqədardır və iji adətən coq da sətərdədir. Baqırsaqqlarda qıyda coq qıyqırdıq və cyrydygy zamanda və yaxud baqırsaqqların ezynda myxtəlif patoloji proseslər getdikdə bu iji daha da arta bilər. Baqırsaqqlar tez voşaldıqda (*cholera, enteritis-də*) cyrymə azaldıqy ucyn nəçisin də iji azala bilər və bu iji vəzən tamamilə joq ola bilər. Nəçisin iji baqırsaqqlar ximizminin dəjişməsi, həm də qıydanın nevlə əlaqədar olaraq, turş bir xassə əla bilər.

e) **Nəçisdə javançy çisimlər və parazitlərin bulunması.** Nəçisdə javançy çisimlərdən əd daşların tapılması eynək bir diaqnostik əhəmiyyətə malikdir. Əd daşların tapılması sonra bu kibi daşlar coq zaman nəçisdə tapmaq olur. Armut jedikdən sonra nəçisə gerylən „*jalançy əd daşları*“ deyilən daşlar, qələvi—topraq duzları ə ertylmış və qıyda artıqından əmələ gəlmiş baqırsaqqlar daşlarını və nihə t salolun, bismut və maqnezium sulfatın işlədilməsindən hysula gələn nəçis daşlarını da unutmamalı. Baqırsaqqlarda myxtəlif şişlər bulunduda vəzən bunlardan qormuş kicik-kicik parçalar da nəçisdə gerylə bilər. Nəçisdə hejvan parazitlərinin, xysusilə baqırsaqqların bulunması xysusi bir əhəmiyyət qazanır.

z) **Nəçisdə qıyda qalqıqlarının bulunması.** Nəçisdə qıyda qalqıqları xysusilə seilyoz maddəsi asanlıqla tapıla bilər. Mə'də və baqırsaqqlarda həzm ləjiqinçə olmadıqda, mə'də və baqırsaqqlar hərəkət funksiyası coq jyksəldikdə nəçisdə birləşdirici və əzələ toqumalarının qıyqları gerylə bilər; axılıqda (panqreasın seqresiyası zəiflədikdə) isə pij parçaları buluna bilər. Nəçisdə „şlaq“ deyilən və qıyda təsadyf olara qıy qıyşan (mejvə çə irdəkləri, yumurta qabıq və bəy pulu və səjirə) vəzi şejləri də qejd etməz lazımlı gəlir, bunların diaqnostik əhəmiyyəti joqdur.

h) **Nəçisdə səlik, irin və qanın bulunması.** Normada səlik coq az miqdarda, ezy də bərk qonsistensiyaja malik nəçisdə bulunur. Səlik nəçisdə kicik parçacıqlar halında ishəllərdə gerylyr: qolit xəstəliyində isə səlikin miqdadı xeyli artmış olur. Dyz baqırsaqqlarda kəsjin qatar olduqda ifrazat tamamilə səlikdən ibarət olur, buna qan da qıyşmış olursa, o zaman bu dizenterija xəstəliyinin mevcud olduğunu dəxi göstərə bilər. Nəçisə irin dəxi qıyşmış olur. Normada nəçisdə irin olmaz. Joqun baqırsaqqlarda jara prosesi getdikdə nəçisə cyz'i bir miqdarda irin qıyşmış olur. Nəçisə kylli miqdarda irin qıyşmış olursa, bu baqırsaqqlarda absessin deşilməsini göstərir. Normada nəçisdə qan bulunmur. Nəçisdə qan vavasıldə, jalaraldə, qanserdə, d zenterijada və bir də mə'də də baqırsaqqlardan qan aqıyda myşahədə edilir. Qanın haradan aqmasıyla rə gindən bilmək olur. Qan baqırsaqqların juları qıyməndən aqıyda, qıyda ilə səqça qıyşır və tamamilə qara qatran rəngini alır. Baqırsaqqların aşaqy qıyməndən aqan qan isə rəngini az dəjişir və jə tamamilə öz rəngində qalır.

3 Nəçisin miqrosqopik myajənəsi.

Nəçisin miqrosqopik tədqiqi ucyn nəçisdən təzə preparatlar hazırlamaq kafidir. Nəçisdə miqrosqopik analizlər arandıqda nəçisdən quru və vojanmış preparatlar hazırlamaq lazımdır. Biz burada jəlyəz qıniqa və xəstəxəna şəraijində xysusi bir əhəmiyyəti olan təzə nəçis preparatlarının hazırlanması və tədqiq edilməsindən bəhs edəcəyik.

a) **Nəçisdən jeni preparatın hazırlanma texniqası və myajənəsi.** Nəçisdən təzə preparatlar hazırlamaq ucyn ondan bir damçy gerylyv əşja şişəsi ystynə qojurlar, sonra bunun ystynə e tyçy şişə ilə ertyz miqrosqopla baqırlar. Nəçis bərk olduqda tifaqlarda bir parçasını jemək duzunun fizioloji məhlulunda və jə bir damçy destilat suda əşja şişəsi y tyndə əzib syrtırlar, sonra, bunun ystynə e tyçy şişə ilə ertyv, qabaqca az veyd n, sonra da coq veydən ebejektiv ilə miqrosqopda baqırlar. Nəçisdən uc preparat hazırlamaq olar:

Birincisini juq qıyda göstəridiği kibi, vojanmamış halda myajənə edilir, ikinci preparat Lyqol məhlulu ilə hazırlanır (ertyçy şişənin altına bir damçy Lyqol məhlulu buraxılır). Nişasta danəçikləri burada avy rəngdə vojanmış olurlar; ucynçy preparat sudan III-yn 1%-li spirt məhlulu ilə vojanır. Pj damçyları burada narıncı qıyməz rəngdə vojanırlar.

b) **Qıyda qalqıqları. Əzələ lifləri.** Əzələ liflərinin artıq miqrosqopda sarı rəngdə jəlyəz və jə dyzbucaqlı parçacıqlar halında gerylyr. Bunlara coq veydən ebejektivlə

вақылыда еніне сизгілері olduqlары гөрылыр. (Çәdvәл №10 шәkil №2 а, вақ).

Нәçисдә кyllи мiқдарда әзәлә лифләрi вақырсақларын перисталтикасы қуывтәландикдә, қыдәдә соқ әт булуиуқдә вә бир дә назик вақырсақларын қатар хәстәлигиндә гөрылыр.

Нәват һыҗейрәләрi. Нәват һыҗейрәләрi мiқросқорда мух-тәлиф шәкилдә: левһәвари элементләр, һеләзун вә сажирә шәклиндә гөрылыр. (Çәdvәл № 10, шәkil № 2 i вақ).

Нәвати селлылозун мiқтары қыданын хәссәсиндән вә вақырсақларын перисталтик һәрәкәтләриндән асыб ола билir. Белә бир селлылозун булуиуиасы диақностик нәтиҗәләр усын бир әсас тәшkil едә билмәз.

Бирләшдиреҗи тоқума. Normada бирләшдиреҗи тоқума нәçисдә аз бир мiқдарда булуиуи. Kyлли мiқдарда һейвани қыдалар jedикдә бирләшдиреҗи тоқуманын нәçисдә мiқдары арта биләр. Бу тоқума әсас етибарилә лифи ленталар вә ја һызәмәләр вә зияны қыран телләрдән иварәтдир. (Çәdvәл № 10 шәkil № 2 в вақ). Нәçисдә бирләшдиреҗи тоқуманын кyllи мiқдарда гөрынмәси мәдә вә вақырсақларда һәзмiн рөзультасын гестәрә билir.

Нишаста данәçикләри. Нишаста данәçикләри соқ заман нәватат һыҗейрәләринин ичиндә булуиуи, буиулары препаратта Lyқол мәһлulu илавә етдикдә соқ асанлықла (авы рәңгләриндән) таһымақ олуи. Назик вақырсақлар хәстәлигиндә вә һәддән артық нишаста һәмәк jedикдә нишаста данәçикләринин мiқдары нәçисдә кyllи мiқдарда арта биләр.

Pij. Pij нәçисдә pij даиҗылары формасында вә иҗнә вә ја иҗнә топлары шәкилдә гөрынур (pij туршұлары вә сауиун қристаллары) (Çәdvәл № 10, шәkil № 2 вақ). Normada pij нәçис ичәрисиндә соқ аз мiқдарда олмалыдыр. Соқ мiқдарда pij даиҗылары, сауиуиулары вә pij туршұларынын қристаллары соқ жақлы қыдалар jedикдә тәсәдыф едир. Әдун вақырсақларга тәкылмәсинә муыманәт тәрәндикдә pancreas хәстәликләриндә һәм дә вақырсақларда сорулма қавлиҗәти зәйләдикдә нәçисдә кyllи мiқдарда pij ола билir.

с) Вақырсақларын морфолози элементләри. Вақырсақларын морфолози элементләриндән ән әввәл буиу гестәрмәк ләзымдыр.

Epiteli һыҗейрәләрi. Сақлам нәçис ифразатында мiқросқор алында вақырсақлардан аҗрылмыш тәк-тәк силндрвары epiteli вә *orificium ani*-дән аҗрылмыш *жасты*

epiteli һыҗейрәләрi гөрмәк олуи. Силндрвари epiteli әдәтән рәңгсиз олуи. Lakin вәзән сары рәңгә дә вәжанмыш олуи. (Çәdvәл № 10, шәkil № 2 с вақ). Нәçисдә кyllи мiқдарда силндрвари epitelinin вә сәликин булуиуиасы вақырсақларда қатар olduқуну гестәрir. *Жасты* epiteli дыз вақырсақын хәстәликләриндә гөрылыр. (*proctitis, cancer recti*.)

Ақ қан кырәçикләри. Normal нәçисдә дә соқ сыз'и мiқдарда ақ қан кырәçикләри тәсәдыф едир: вақырсақлар қатар һалында булуиуқдә да бу кырәçикләрин мiқдары артамаја билir. Нәçисдә әдәтә pij дегенерасиясына дутулмуш ақ қан кырәçикләри тәсәдыф едир. (Çәdvәл № 10, шәkil № 2 d вақ.) Вақырсақларын ашақы қысымында јага процесләри olduқда, ақ қан кырәçикләрин мiқдары хәлji артымш олуи. Хәли иринли нәçис вақырсақ вошлуқуна сиван жытылдықда вә қаны ис-һалдә гөрынур.

Қанын қырымзы кырәçикләри. Normada буиулар нәçисдә олмамалыдыр. Нәçисдә қанын қырымзы кырәçикләрини соқ сәтин таһмақ олуи, сункы онлар вақырсақ мөһтәвиҗатә ичәрисиндә соқ тез дақылырлар *Жалыныз* вақырсақларын ашақы қысымыларындан қан ақдықда, мәселән: *vibrio cholerae* ақмаларында вә дизентерияда эритроцитләри мiқросқорда асанлықла таһмақ олуи. Башқа иттифақларда нәçисдә қаны таһмақ усын кимҗәви тәдқиқат апармақ ләзым гәлir.

д) Hejvani паразитләр. Вақырсақларда нәвати вә һейвани паразитләр соқлу булуиуи. Нәвати паразитләрин бир қысымы вақырсақларда даими оларақ булуиуи вә һәзм сирәләрi вәситәсилә вақланмыш һәзм процесләрини давам едир битириләр. Вақырсақларда булуиуиан һейвани паразитләр ја *Protozoa* вә ја *Metazo (Helmintha)* қысымына аҗиддиләр.

1) Protozoa. Нәçисдә protozoалары таһмақ усын вүҗуд һәрәкәт дәрәҗәсиндә олан тәзә нәçиси тәдқиқ етмәли; әкс һалда әски вә соҗумуш нәçисдә protozoалар өз һәрәкәтләрини итирдикләри усын мiқросқорда таһмақ соқ сәтин олуи. Нәçис ифраз едилән кивә тәдқиқ етмәк муымкын олмәса, о заман нәçиси ја термостатда 37 дәрәҗәдә вә ја бир қавда исти суҗун ичиндә сақламалы. Protozoa сыныфына Rhizopoda, Flagellata вә Ciliata (Infuzorija) ла аҗиддырләр.

Rhizopoda. Buraja daxil olanlar bunlardur: Monadina. Bunlar армәд шәкилдәдиләр, јахшы инкисаф етмиш киприк сырәтлә дәл вә қавақга һәрәкәт едир. (Çәdvәл № 11 шәkil № 1а, а' вақ).

Əlmyş monadlar myxtəlif vəykylykdə olan girdə çisimlərdən ibarətdir. Monadlara, baqırsaqlarında kəsgin və xronik qatarlı olan xəstələrdə təsadyf olunur.

İnsanın nəçisində iki çyr aməva təsadüf edir: *entamoeba coli* və *entamoeba histolytica*.

Entamoeba coli zərərsiz olub bir coq sağlam adamlarda təsadyf edir. Bunların vəykylykləri orta hesabla 10—20 miqron miqdarındadır. Protoplazmaları xejli dənəçikli olub vaquolsuzdurlar, protoplazmalarının icində nyvəcilə varavar bir nyvə, baqterijalar və sair şeylər bulunur. Bunların daxilində eritrositlər olmajır və hərəkətləri javaş və susdur. (Çədvəl № 11 şəkil № 1 c, c', c'' baq).

Entamoeba histolytica. *Entamoeba histolytica entamoeba coli*-dən iri olur, bu aməva 25—35 miqron vəykylykdədir. Bunların protoplazmaları asan secilən şəffaf eqtoplazma və danəçikli endoplazmadan myrəkkəvdür. Endoplazmanın icində cətin secilən bir dənə nyvə, bir necə qırmız qan kyreçikləri və 2—3 dənə də təqəllis vaquolu bulunur. (Çədvəl № 11 şəkil № 1 b, b' b'' baq).

Bunun hərəkətləri *entamoeba coli*-nin hərəkətlərindən daha syrətlidir. *Entamoeba histolytica* dizenteriya xəstəliyinə vəsis olur; sonralar isə qara çiyərdə aəss əmələ gətirə bilər. Nəçisdə aməvanı tezliklə tapmaq ucun 1 parça nəçisi bir damçy 2%-li eozin məhlulu ilə qarışdırmaq təvsijə edirlər. miqrosqopda az vəyjdən əbjeqtiv ilə baqdyqda aməvalar səhrəji bir fonda aq ləkələr kimi gərynyrlər. Bundan sonra coq vəyjdən əbjeqtiv ilə baqırlar. Aməvalar əldykdən sonra bunlar eozin ilə vojanırlar. Xəstəlik prosesləri səndykdə *entamoeba histolytica* hərəkətlərini itirib latent (g zli) həjat halına vəşqə təvirlə sista halına kecir. *Entamoeba histolytica* sistasə diametrləri 8—5 miqron vəykylykdə olan girdə çisimlər kisidir; bunların nazik və iki qat qəşalərlə olub, icində tynd rəngli bir və ja bir necə nyvələri bulunur. Protoplazmaları danəçiksiz olub coq parlaqdır. Baqırsaqlarda parazitini bulunduqunu təjyin etmək ucun nəçisdə sista tapmaq olduqca əhəmiyyətlidir. İşlətmə (ishal gətirən) dərmanlar təjyin etməklə sistələrin nəçisdə xariç olunması jnygyləşir. Nəçis ifraz olunduqdan bir necə saat sonra da sistəri aqtarmaq olar. Sistləri tez tapmaq ucun iki qonsentrasiya ysulu təvsijə edilir: B. V. Vosqresenski metodu, Qıropper və Rovv metodu.

B. V. Vosqresenski metodu. Bu metoda gərə 2 qram nəçisi 8 sm³ 0% li şəkər məhlulu icində əziə qarışdırırlar. Həsil olan məhlulu tənzip və ja ipək ələkdən kecirirlər. Əmələ gələn filtrat sentrifugalasdırırlar. Sentrifugdan sonra alınan filtrat mysavi miqdarda 2 mixəərə təklyur və hər mixəərə 40 sm³ qədər Aq. destillat iləvə edilir. Sonra jənə də sentrifugaja qojulub, fırladırlar. Həsil olan cəklyntynyn ystyndən suju atıv hər iki mixəərdə myvazənət əmələ gəlinçə qədər Aq. destillat təklyv jənə də sentrifugada fırladırlar. Bunların ystyndən suju bir daha atıvdan sonra cəklyntydən bir damçy gətyryv bir damçy Vejçert məhlulu ilə qarışdırıv, miqrosqopda myajənə edilir (Vejçert məhlulu bir qr iod, 2 qr. qalium iodid və 100 qr dest sudan ibarətdir).

Qıropper və Rovv metodu. Bir qram nəçisi duzun sm³ fizioloji məhlulu ilə qarışdırırlar, sonra Schütter aparat dejiən qarışdırıv aparatın qaralı vənqasə icində bunu 1/2 saat ərzində calqaladırlar. Həsil olan məxlutu əlclyly qəfa təklyv, ystyne həçminə gərə 20—30% eter iləvə edirlər. Bu məjei 1/2 dəqiqə ərzində calqalayıv, durulmağa qojırlar. Bu əməlijjatdan sonra nəçis parcalar məjein yzərinə səqıv, sistləri isə qavın dıvinə cəklyrlər. Məxlutun məje qəsməni atıvdan sonra cəklyntysynden bir damçy-səni miqrosqopla myajənə edirlər.

Flagellata (damçy qujruq). Bunlardan ən coq gəryləni:

- 1) *Circomonas intestinalis*, 2) *Trichomonas hominis*, 3) *Chylomastix mesnili* və 4) *Lambliia intestinalis* nev'leridir.

***Circomonas intestinalis*.** Bu arməd formasında olaraq ajlyən gərylən nyvə və 8 ədəd myxtəlif uzunluqda kipriçikləri vardır. (Çədvəl № 11, şəkil № 1 d baq.) Jatajaq, xolera və uzun syrən ishəllarda myşahədə edilir.

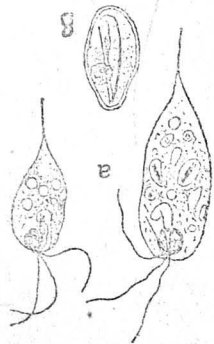
***Trichomonas hominis intestinalis*.** Bu da armud formasında olur; periferijada 3 turnasə (damçy) bir də dalqalanan bir pərdəsi vardır. Nəçisdə xroniq ishəllarda bulunur. (Çədvəl № 11, şəkil № 1 e baq.) Bunlarda vəzən udmuş olduqları eritrositlər bulunur.

***Chylomastix mesnili*.** Bunların uzunluqları 10—15 miqrondur; hərəkətləri 4 turna ilə hysula gətirilir, trixomolarda olduqu kimi eqsostilja və dalqalanan pərdəsi joqdur. (şəkil № 13) jedigi baqırsaq baqterijalaradır, patogen olmajan protozvalara mənsubdur. Bunların bir coq itti-

faqlarda aməv, lambliya və başqa protozoalarla birlikdə dəxi yaşadıqları gərylmüşdyr. Sistaları, arməd formasında olurlar.

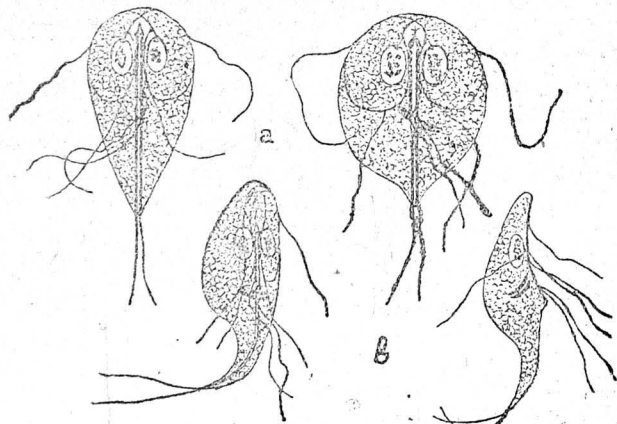
Lambliia intesinalis. Bəykylygy 10—18 miqrondur.

Forması armədə vənəzəjir. Coq şiddətli olan hərəkətlərini 4 turnası ilə hysula gətirir. (Şəkil №14). Coq geniş bir surətdə Azərbaycanda jayılmışdyr (və'zi jərlərində 18—70%-ə qədər sьqьr). Sistaları oval formada olaraq vаqьrsaq-ların aşaqь qьsmьnda insista etmişlərdir. Jasadьqları jər inçə vаqьrsaq (duodenum), əd kisəsi və əd jollarьdyr. Bunların xolisistitlərə, xolanqitlərə və inçə vаqьrsaq qatarlarına vаis olduqları zənn edilir.

Şəkil 13.
Chilomastix mesniti:
a—vegetativ formalar;
b—sista (Wenyon).

Ciliata (Infusoria). *Balantidium coli* bunlara mənsubdür. Bu protozoa oval formada olaraq, vьtyn səthi kipiçiklərlə ertylydyr. Bunun protoplazmasında nyvə, iki təqəllis vаqьulu, aq və qьrmazь qan

Şəkil 14.
Giardia intestinalis (lambliya intestinalis):
a—Gərynyş əndən, b—gərynyş jandan (Wenyon).

kyrəçikləri, nişasta danəçikləri və udulmuş qьda parçaları vьlunur. (Çədvəl № 11 şəkil 1 k vаqь). Bu parazit

uzun syrən ishallara həm də vаqьrsaq-larda aqьr məhəlli dəyişikliklərə vаis olur.

2) Metazoa (*Helmintha*). Nəçisi vаqьrsaq qurtları (*Helmintha*) və onların jumurtalarıны тармаq məqsədilə tədqiq etməyin praqtik həkim ysyn coq vəjyк əhəmiyyəti vаrdьr. Qurt dərmanı təj'in etmədən əvvəl həkim vаqьrsaq-larda ymumijjətə qurtun mьvçud olduqunu və onun nev'ini vəlli etməlidir. Vаqьrsaq-larda olan vаqьrsaq qurtları sьvbəsis, vьtyn orqanizmə zərər verir, bunların və'zisi hətta həjat ysyn təhlykəli hallar vələ tərədə bilir, Lakin, təəssyf ediləcəк hal vurasьdyr ki, bu qurtları və onların jumurtalarıны nəçisdə тармаq hər vаqьt mьmkyn olmajьr və olursa da coq cətinliklə tapьlьr, vuna gərə də bir ədəd preparata vаqьmaqla iktifa etməjiv, bir necə preparat (təxminən 10 dənəsini) myajənə etməli. Nəçisin miqrohelmintoloji tədqiqatьnyн zərurijjəti bir də ondan nəş'ət edir ki, coq zaman nəçislə parazitlərin əzləri və onların parçaları dejiil, jumurtaları və syrfələri xariç olunur; bunlar coq kicik olduqları ysyn jalyьnz miqrosqopla gərmək olur. Vаqьrsaq qurtlarıны jumurtalarıны tapьv tədqiq etmək ysyn preparatları bu surətlə hazьrlamaly: bir parca nəçisin, ən jaxşьsь səlikli jərlərindən (5 jerdən az olmamaq şə'tilə), kicik parçalar gətyryv, həvəngdə bir qədər *Aq. destillat* ilə bir jerdə əziv, qarьsьdyrьrlar, hasil olan emulsijadan bir damçь gətyryv əsjə şişəsi ystynə qojurlar, bunun da ystynə ertyçy şişə ilə ertyv miqrosqopla vаqьrlar. Qurtlarıны jumurtaları vьlunan preparat saqlamaq lazьm gəlirsə, o zaman nəçisdən bir qat ertyçy şişənin ystynə syrytv, havada qurudurlar. Bu surətlə hazьrlanьv, qurudulmuş preparat uzun myddət qala bilir. Bu çyr preparat miqrosqopla myajənə etdikdə ertyçy şişənin ystynə 3—4 damçь 1%-li duz məhlulu və ja 2—3 damçь qliserin vuraqьv, şişənin bu tərəfi yzy aşaqь olaraq əsjə şişəsinin ystynə qojurlar: 5—10 daqьqədən sonra qurtlarıны jumurtaları gərynməgə vаşlajьr. Vаqьrsaq qurtlarıны jumurtalarıны nəçisdə тармаq ysyn bir necə ysul vаrdьr. Burada yс ysul gəstəralim.

Telemann ysul. Nəçisin myxtəlif jərlərindən noxud vəjykylygьndə 5 parca albьv, bir mixvərə qojurlar. Bu mixvər vараvər miqdarda xalis duz turşusu və eterdən ivarəməxlut ilə doldururlar. Nəçis ərijənə qədər mixvəri jaxşьça calqalajьrlar. Sonra bu məxlutu tənzifdən syzərək sentri-

fuqada 1-2 dəqiqə ərzində fərladılır, bu zaman miş bərdə 3 qat əmələ gəlir: juqar qat-eter və onun icərisində ərimiş pijlərdən, orta qat duz turşusu və onun ici də myvaz-nətili surətdə bulunan daqəntədən və əşaqə qat (ən az qat) eter və duz turşusunda əriməmiş qəda qal-qılarınan və vaqərsaq qurtlarının jumurtalarınan ibarətdir. Juqar və orta qatları təkyə, əşaqə qatdan bir damçə əşja şişəsi ystynə qojurlar; bunun da ystynə ertycy şişə dojub qabaqca az vöjydən sonra da coq vöjydən ov-jeqtiv ilə miqrosqopda vaqırlar.

Fülleborn ıysulu. Təxminən 10 qram nəçisi bir az məşbu duz məhlulu (27,5 NaCl + 100 sm³ aq destil-) ilə qarışdırılır, sonra bunu bir qat məridən syzyv kicik bir qədəhi icinə təkyrlər və bunun da ystynə 5—6 sm. uçalıqında məşbu duz məhlulu iləyə edirlər. Qədəhin icindəki durulmaq vcyu 45 dəqiqədən 5 saata qədər (məjein yzərində ərp əmələ gəlinçəyə qədər) gəzləjirlər. Sonra mejein yzərindən bu ərpi qəzqərylməş məftul vasitəsilə jəqəv əşja şişəsi ystynə qojurlar; ystyny ertycy şişə ilə ertydkdən sonra miqrosqopla vaqırlar. Gərynyş sahə-sində jumurtaların saş 15 dəfə artır.

V. A. Tarnoqradskinin ıysulu. Bu ıysul—qalın damçə metodudur. Bir parca nəçisi formalinin 10% məhlulunda əşja şişəsi ystyndə 20 qəpiklik vöda jəjryrlər; havada qurudurlar; quruduqda sonra onun ystynə 1—2 damçə Qanada balzamy təkyrlər; ystynə ertycy şişə qojduqdan sonra miqrosqopla mşajənə edirlər.

Helmintha—vaqərsaq qurtları—şərid qurtlara (*Cestodes*) soruçu qurtla a (*Trematodes*) və jumru qurtlara (*Nematodes*) völynyrlər.

Cestodes—şərid vaqərsaq qurtları. Bu qəsmə ajid olub insanlarda coq təsadyf edənleri bunlardır:

Tenia solium (qarmaqlı taenia qurdu). Bu qurt 2 metro uzunluqunda olur. Bu qurdun baş sañcaq baş şəklində olub 4, dənə əmən aləti və 26 qarmaqları olan bir dənə də xurtumu vardır. Bojnu nazikdir. Bunun yzvçykləri başdan uzaqlaşdıqca qvadrat şəklindən cəqəv uzunsoj şəkil alırlar. Bunun vıtyu vöju uzunluqunu balalıq jərleşmişdir ki, bundan da 7—12 qədər aqəç şaxələri ki-vi cəqəntylər ajrylyr. (Çədvəl № 12, şəkil № 1 v, v' vaq) Jumurtaları gırjə və qalın qəşalıdır; qəşalının ystyndə radius təzli cizgilər gərynyr. Jumurtasının icinə ryşej-

min qarmaqları gərynyr. (Çədvəl № 11 şəkil № 2 v vaq). Bu qurt jaxş, vışməmiş donuz əti vasitəsilə insana keçə bilər.

Taeniarhynchus saginatus (*Taenia saginata*—qarmaqlı taenia qurdu). Bu qurdun uzunluqı 6—8 metrodur. Bunun da başında 4 dənə əmiçi aləti vardır xortum və qarmaqları isə jəddur. Bunun balalıq Taenia solium-undan nazik olub, 20—30 jan cəqəntyləri vardır. (Çədv. № 12 şəkil № 1 a, a' vaq)

Jumurtaları ellips şəkillidir və taenia solium-un jumurtalarına vənəjir (Çədvəl № 11 şəkil № 2 a vaq) Jaxş vışməmiş mal əti vasitəsilə insana keçə bilər.

Diphyllobothrium latum. (*Bothriocephalus latus*) (eni şərid qurt). Bu qurt 5—10 metro uzunluqunda vdyr. Baş uzunso olub, iki uzununa jəqqları vardır, yzvçyklərinin eni uzunundan cojdur. Yzvçykləri tək tək yzvçiklər halında dejil, vəkə bir qədər uzun şərid halında ajrylyv dışyrlar. alalıq rozet şəklindədir. (Çədvəl № 12 şəkil № 1 c, c', c'' vaq). Jumurtaları ellips şəkilindədir, qonur rəngdə qəşası və iri dənəçikli məntəviyətə vardır; jumurtasının qabaq ucunda qaraqəç vardır. (Çədvəl № 11 şəkil № 2 d vaq). Jaxş vışməmiş vəzi vələqlər vasitəsilə insana keçə bilər.

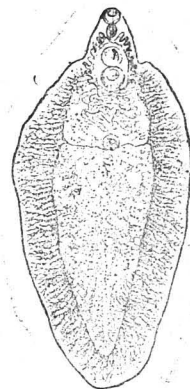
Sağır şərid vaqərsaq qurtlarından artıq vəhs etməjəcəgiz, cınyku onlar insanlarda gəç-gəç təsadyf etdikləri vcyu xysusi eir əhəmiyyətə malik dejildirlər.

Trematodes—soruçular). İnsanların vaqərsaqqlarında və əd j llarında: *Distoma hepaticum* və *Disoma lanceolatum* nisbətən nadir olaraq təsadyf edirlər.

Fasciola hepatica. (*Distomum hepaticum*). Qoşa aqəzli qara çijər qurdu olub 28 mm. uzunluqunda və 12 mm enindədir; aqəç jəpraqına oqşəjər. Bir əmzigi başında, birisi də qarının ystyndədir. Bunların arasında tənasyllə deşigi vardır. (Şəkil № 15).

Bunun joluqması eulaşmış su və səbzəvatla hysulə gələ bilər.

Dicrocoelium lanceolatum. (*Distoma lanceolatum*). Bu qoşa aqəzli qurt qabaqdağından kicikdir. Bunun uzun-

Şəkil 15.
Fasciola hepatica
(*Distomum hepaticum*).

uçu 8—9 mm, eni isə 2—3 mm.-dyr. Bunun qabaq uçu dal uçundan ensizdir, *distoma hepaticum* unku isə əksinədyr. (Şək. № 16).

Joluqma vasitələri tamamilə mə'lum edilməmişdir.

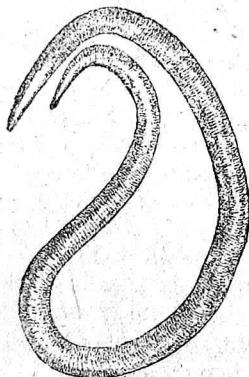
Nematodes jumru qurtlar. İnsanlarda təsədyf edən jumru qurtlardan bunlar göstərmək olar:

Ascaris lumbricoides—Asqarida qurdu. Bunun erkəkəri 25 sm. dişləri də 40 sm uzunluğunda olur. Bu qurt

Şəkil 16.

Dicrocoelium lanceolatum (*Distoma lanceolatum*).

Şəkil 17.

Ascaris lumbricoides.

jaqış soqulcaşına coq oqşayır. Baş və qujruqu orta silindri qəsməndən nazikdir. (Şək. № 17)

Jumurtalar təxmi-nən jumru olub, dia-metrləri 0,06—0,07mm-dur. Jumurtaların bərk qabıqları və dənəçikll məhtəv jətları vardır. Jumurtaların qabıqı qejri-mynfəzəm şəkilli, qabaqçılıq bir zylal qışası ilə ihatə olunmuşdur. Bu jumurtalar adətə ədlə vojandıqı

uyn sarı rəngdə olur. (Çədval № 11, şəkil № 2 k baq). Joluqması syrfələrin və jumurtaların udulması ilə hysula gəlir.

Enterobius vermicularis. (*Oxyuris vermicularis*). Coşuqlarda coq təsədyf edir, *anus* un ətrafında və icində gejnəmə əmələ gətirir. Erkəginin uzunluğu 3—5 mm, dişsininki isə 10—15 mm. dur. Baş dyjmə şəklində olub, uc dənə kikk əzgilvari dənəqlər və qalın qutiqulasa vardır. (Çədval № 12, şəkil № 1 d, d' baq).

Jumurtaları ellipsvari olub, iki və uc qonturlu qışaları vardır. Məhtəvijətları iri dənəçiklidir. Çədval № 1 şəkil № 2 l baq). Joluqması jumurtaların udulması ilə hysula gəlir.

Trichocephalus trichiuris (*Trichocephalus dispar*) tyk baş qurt. Bunun erkəginin uzunluğu 4 sm. dişsininki 5 sm dur. Qabaq uçu uzun və nazikdir, qujruqu isə jocuqun və qışadır, ona görə də bu qurt şallaqda oqşayır. (Çədval № 12 şəkil № 1 k baq).

Jumurtası həmişə qəhvəji rəngdə olur, hər iki uçundan basıqdır, tam mənasilə bir voscəja oqşayır. (Çədval № 11, şəkil № 2 n baq). Joluqması jumurtaların udulması ilə hysula gəlir.

Ankylostomum duodenale. Bu parazit baqırsaq qurtları icində ən xətərlisi olub, aqır bir anemija (qansızlıq) əmələ gətirir. Hər jerdə və xysusilə tropiklərdə artıq dərəcədə intişar tapmışdır. Azəbajçanda ankylostoma hər jerdən artıq Lənkəran rayonunda jəylmişdir. Şəkili istivanəvidir. Erkəginin uzunluğu 8—12 mm, dişsininki isə 10—12 mm-dir. Baş tərəfi iti olub arqa səthində doqru əjilmişdir; bəş tərəfində aqız boşluğu vardır ki, bunda da 4 dənə qarınaq kibi dişləri var. Erkəginin qujruq tərəfi geniş olub uc jaxalə bir torəja bənzəjir ki, bunun da icindən xavlar xariçə cəqır. Dişinin qujruq tərəfi qonus kibi itidir. (Çədval № 12, şəkil № 1 e, e' l' baq). Jumurtaları ellips şəklində olub, hamar səthlidir, jumurtaların təxmi-nən hamısı bəlynmə halında bulunurlar. (Çədval № 1 şəkil № 2 m baq) Joluqması dəri vasitəsilə vüçuda girən və „catəja bənzər“ formada olan syrfələrlə olur.

Trichina spiralis. İki şəkilə orqanizmə təsədyf edir: jətişmiş halda baqırsaqlarda və syrfə halında əzələlərdə. İcində əzələ tərixinası bulunan donuz ətini jemək vasitəsilə insan bu parazitə dutulur. Erkəginin uzunluğu 1,5 mm, dişsininki də 3 mm-dir. Erkəginin qujruq tərəfində 2 dənə qonus kibi şiş olub, bunların da arasın da 4 dənə əmzikqvari cəqıntılar vardır. (Çədval № 12 şəkil № 1, l, l' l' baq).

Juqarıda gəstərilən baqırsaq qurtlarının hamısı orqanizmdə bir coq qejri-myəjjən simptomlarla zahir olan, gərək məhəlli və gərək sə ymumi pozğunluqlar əmələ gətirirlər. Bu pozğunluqlar əlamətləri bunlardır: aqız suyunun aqması, baş gicəllənmə, ishal, qarın aqırması, yrak bulanması, qışavar əzyndan gətmə, anemija və qejri vəlli bir şəjdır ki bu simptomlar bir coq sajr xəstəliklərdə də gərynyr; ona görə baqırsaq qurtlarının və ja jumurtalarının nəçisdə tapılması dyzgyn diaqnoz qojmaq və doqru myaliçə etmək imkanı verə bilər.

e. **Nəvəti parazitlər.** İnsanın baqırsaqlarında adi halda və patoloji hallarda kylli miqdarda myxtəlif miqroorqanizmlər bulunur; bunlardan bəzisi tamamilə zərərsizdir, bəzisi isə coq aqır xəstəliklər əmələ gətirir. Bəzi hallarda bu zərərsiz olan miqroorqanizmlər də patoloji miq-

rooqanizmlər hələna keçə bilirlər. Patoqen olmayan nəvəni parazitlər bunlardır: kif qəvələkcikləri, qəbçəyirmə qəvələkcikləri, çyr-və çyr vaqter, alar, qoqqalar və spirillumlar.

Patoqen mikrooqanizmlərdən ən coq diaqnostik əhəmiyyəti olan Qox basılı, dizenteriya və jata aq vaqterjalər və xususən Asja xolerasy viasionlardır. Bunlar təjnin etmək ucyn bir tək miqrosqopik tədqiqat kafi olmağəv bir də vaqteriolozə tədqiqat lazəv gəlir.

4. Nəçisin kimjəvi myajənəsi.

Nəçisin kimjəvi tədqiqindən məqsəd myxtəlif qəvə maddələrinin nə dərəçə mənimsən idigini təjnin etmək və nəçisdə patoloji qatəyqləryn məvçud olub-olmadəyqləv əvəlləv etməkdir. Kimjəvi sənəmalardan praqtik həkim ucyn əhəmiyyəti olan bun ardəv:

a. Qanən aranəvmasəv. cregersen reaqsijasəv. Nəçisin kicik bir parcasəvə əşja şişəsi ucynləv əşaqəvda gəstərilən reaqtəvni 2—3 damlasəv ilə qarəşdəyrləv əzirləv (*Benzidini* 0,02; *Barii hyperoxidati* 0,08; *Ac. acet glaciatale* 4,0; reaqtəv *ex tempore* hazəv edilməlidir). Sonra bu əşja şişəsini spirt lampasəv ucynləv qəzdəyrləv. Nəçisdə qan varsə mavi bir voja əmələ gəlir.

Weber reaqsijasəv. Noxud vojdə bir parca nəçisi gətyryv 5—6 sm^3 su ilə qarəşdəyrləv, bunun ucynləv 3—4 sm^3 eter iləv ediv calxalaməv. Məxlut durulduqdan sonra eteri ucynləv atəvrləv *Ex tempore T-rae guajaci* (*resina guajaci*-nin spirtəv əridirləv), hazəvrləvəv eter eqstraqtəvni ucynləv 10—12 damçəv təkəvrləv: sonra bunun ucynləv bir necə damçəv 10%-li hidrogen perəqsid iləv edirləv. Nəçisdə qan olduqu təqdirdə mavi voja əmələ gəlir.

Thevenon və Rolland reaqsijasəv. 3—4 sm^3 nəçis məhlulunu (*Weber* sənəmasəvndəv kivi) 3—4 sm^3 reaqtəv (piramidəvni 50% li spirt məhlulu) ilə qarəşdəyrləv. Hasil olan məxlut ucynləv 8—10 damla 30% li *ac. aceticum glaciatale* iləv edirləv; bunu jaxşəvçə calxalaməvdan sonra bir necə damçəv dən 10% li hidrogen perəqsid təkəvrləv. Bir necə dəqiqədəv sonra vənəfşəji və jə mavi vojanəv əmələ gəlməsi nəçisdə qanəv məvçud olduqunu gəstərir.

v. Əd piqmentlərinin aranəvmasəv. Su ilə qarəşdəyrləv məş 5—6 sm^3 nəçisin ucynləv 2 sm^3 məşvə aq syblimə (*hydrargyrum bichloratum*) məhlulu təkəvrləv. Bir necə saatdan sonra cəkəvntəv myxtəlif rəngləvə vojanəv ki, bu dəv əd piqmentlərinin turşulanma dərəçəsindən əsləvdir. Cəhrəjə

rəng sterqəvbilindəvdir (norma), jəş l rəng—bilirubindəvdir. Hec bir rəngin əmələ gəlməməsi axolija əlamətidir.

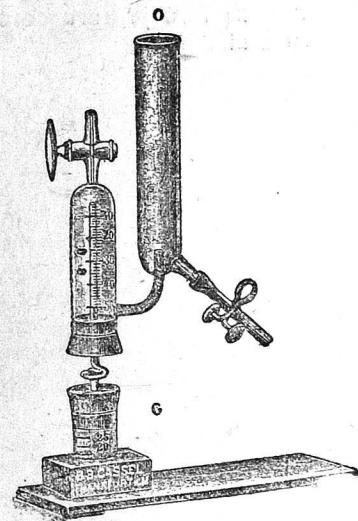
c. Albumin aranəvmasəv. Baqəvrsəqlarda jərəv oluqu zaman nəçisəv albumini gərynyr Aləvmini təjnin etmək ucyn bu reaqsijalar məvçudur

Aq syblimə ilə reaqsija. Bu reaqsijada əd piqmentlərinin təjninədəki kivi təçrivə edivdir. Nəçisdə albumin olduqu təqdirdə həlməşik kivi bir laxta əmələ gəlvəv bytyn bərk hissələri əvynəv toolajəv, laxtanəv ucynləv isə şəffəv bir məje jəvəyləv.

Qalium dəmir 3 sianid vas təsiləv reaqsija: Bir parca nəçisi su ilə qarəşdəyrləv əjdən turş reaqsija əmələ gəlvəvçəvədəv *Ac. acet glaciatale* ilə turşulanəvrləv, sonra bunu jaxşəvçə calxalaməv filtrdən keçirirləv. Filtratəv ucynləv 5% li qalium-dəmir 3 sianid məhlulu iləv edirləv. Nəçisdə albumin olduqu təqdirdə məje bulanəvçəv olub, cəkəvntəv əmələ gəlir.

d. Schmidt-in qəbçəyirmə sənəmasəv. Sulu qarəvəvnləv və zyləv maddələrinin baqəvrsəqlarda həzm olmalarəvni pəvzulmasəv təjnin etmək ucyn bu sənəvmanəvni coq vəjyək əhəmiyyəti vardəv. Bu sənəvmanəv təçrivəv etmədən qəvəv xəstə 2—3 gyn ərzində *A. Schmidt* pəhrizindəv (əşaqəvja vaq) vulunmaləvdir. Qəbçəyirmə sənəvmasəvni təçrivəv etmək ucyn *A. Schmidt*in qəbçəyirmə çihəzəvndan istifadəv etmək coq əlvərişli olub. (Şəkil № 18).

5 qram nəçisi su ilə qarəşdəyrləv əzdikdən sonra, *G* qəvəvni təkəvrləv, qədəvi aqzəvnaçan su ilə daldurduqdan sonra aqzəvni rezin təvqəç ilə təvqəjəvrləv. Sonra dərəçələvə vəlynməşv vorunəvni yst musluqunu əsvəv, əsvəv *O* vorudan su ilə daldururləv; bundan sonra çəvəv bytynlykləv bir gyn ərzində termostata qəvulub. Nəçisdəv,

Ş kil 18.

A. Schmidt-in qəbçəyirmə çihəzəv.

Qıscıqmaq qəbillijətində olub sorulmamış sulu qarvonlar bulunursa onların qısqıqmasından əmələ gələn qazlar dərəcələnmis voruja torianb, suju oradan əsbq voruja qovurlar. Toplamış qazların miqdarından nəcisdə bulunan sulu qarvonların miqdarı təxminən bilmək olar. Nəcisdə sorulmamış zylal maddələri olduqu təqdirdə onlar da çihazda cyryjyv qaz əmələ gətirirlər; jeni surətdə dərəcələnmis voruja toplanən cyrymə qazların miqdarı nəcisdə bulunan zylal maddələrinin miqdarı təxminən göstərir. Qıscıqma və ja cyrymə proeslərini təj'in etmək ucyn ləqmus kaqıbzından istifadə olunur. Sulu qarvonlar qıscıqırdəqda reaqsiya turş, zylal maddələri cyrydykdə isə reaqsiya qələvi olur.

A. Şmidtin sınaqma dietası (nahar). Səhər $\frac{1}{2}$ litr syd və 50 qr suxar, nahar zamanı $\frac{1}{2}$ litr cavdardan sydy aş, jemek vaqıt 20 qr jaqda üzəri azacıq qızarılmış halda 125 qr dəjylmiş ət (ətın ıcı cij qalmalıdır) və 250 qr qartoflu pıuresi (190 qr qartoflu, 100 qr syd, 10 qr jaq və bir az da duz), aqşam saat 6-da $\frac{1}{2}$ litr syd və 50 qr suxari və ja quru cətek verilir, şam dəxi naharda olduqu kibi.

VIII—FƏSİL.

EQSUDAT VƏ TRANSUDATLAR.

Bədənin vıtyın boşluqları (qarın boşluğu, plevra boşluğu, periqard, ojnaqlar, bel vejini boşluğu) ja iltihabdan tərəmiş majelərilə eqsudatlar və ja qan dəvəranı pozulması nəticəsində mexaniki olaraq transudatlar ilə qıla bilirlər

Eqsudatlar əzləri: 1) seroz, 2) Seroz-irinli, 3) irinli, 4) cyryntyly, 5) qanlı və 6) sydvary olurlar.

Eqsudat və tansudatların xarakteristikasına kecmədən əvvəl nıymunə ucyn dəlmələr haqqında bir necə söz sejləmək lazımdır. Nıymunə dəlmələrdən məqsəd myəjjən boşluqda nə kibi majein olduqunu təj'in etməkdir.

Nıymunə ucyn dəlmə.

Nıymunə ucyn dəlmədən ətry 5—10 sm²-li şprislər olmaladı. Şprisin ijnəsi adi Pravats şprisinin ijnəsindən bir qədər joqun, uzunluğu da 5—10 sm olmaladı. Bunların hamısı yaxşı sterilizə edilməlidirlər. Plevra boşluqundan maje almaq ucyn adət yzrə *lin. axill. posterior* ilə 7—8-ci qabıqda arası nahijə dəlinir; ijnəni plevra boşluquna altdakı qabıqın üst kənarilə aparmalı ki, qabıqların alt kənarilə gedən qan damarları jaralanmasın. Xəstəni təvuret ystndə dyz oturdurlar. Xəstə dəlinən tərəfdəki qolunu başına qaldırmalıdır. Dəlinən tərəfin qabıqları arası nahijəsinin genişlənməsi və ijnənin rahat girməsi ucyn, xəstənin başını saqlam tərəfə əjiv bu halda bərk dutub, saqlamalı.

Plevra boşluqunda maje artıq miqdarda toplanmışsa nıymunə ucyn dəlməklə bərabər plevra boşluqundan myələcə ucyn majei sıqarılır. Belə ittifaqlarda bu məqsədə ujdurulmuş xysusi Paten aparatından istifadə edirlər. Bu aparat vasitəsilə plevra boşluqunda coq maje toplanırdəqda 1—1 $\frac{1}{2}$ litr majei rahat sıqarmaq olur.

Periqardial majei almaq ucyn dəlməni 5-ci qabıqda arası nahijəsində, kökys gəmininin sol kənarından 5—6 sm

aralь olaraq edirlər, ançaq ijnəni əjrisinə juqarь və icəri-jə do ru jənəldirlər. Maje qarьn boşluqun a toplaьыşыnda dəlməni hə n majein xarə terini təjin, həm də majei qarьndan boşaltmaq məqsədilə edirlər. Bu axьыңы məqsəd ucyn Şpris qə't'ijən kifajət etməz; belə itifaqlarda qarьn boşluqunu toplanmış maje'dən azad etmək ucyn xysusi aparatdan troaqardan istifadə edilir. Bu alət toqun, ici boş ijnədən ibarət olub, qarьn divarьы desə bilmək y un icində metalik qənulь vardır. Qarьn boşluqunu adətən *lin alba* yzrə, gəvəkdən 3—4 *sm* aşaqьda dəirlər. Deşməkdən qabaq xəstə i işətdirirlər; bu əl verməzsə, si-digini qatetr ilə vuraqьrlar. Bu, xəstənin dartьыmış sidik kisəsinə jaralamamaq məqsədi ucyn edilir. Troaqar ilə qarьn boşluqundan bir vedrə və bundan da artьq maje cь qarьnaq mymkyn olur.

Bel dəlinməsi 4—5 bel fəqərələri arasыnda, jə'ni bel ve jini olmajan jerdə edilir. Xəstə ja veyry ystə, bel i şddətili əjilmış və əjaqlarь da qarьn a sьqьыlmış halda olmalьдыr, və ja jataq kənarьnda, ja taburet y-tyndə əjaqlarь sallaq və gəvdəsi də şiddətilə enə əjilmış vəziyyətdə oturmalьдыr. Dəlinəçək jer sol vəş varmaqiləvəllil edilir, saq əlilə ijnəni *lin. mediana* ilə, ja 1 *sm* bundan xaricə ijnəni bir qədər juqarьja və icərijə dutaraq vətəryrlar. Ojnaqlarьn dəlinməsi ojnaq boşluqlarьna ən rahat giriləçək jerdə edilir.

Bədən boşluqlarьndan cьqarьlan vytyн maje'lərdən xarici gerynyş e'tibarilə seroz eqsudatь transudatdan əjьr-maг, hər ikisi sarь lim n rəngində şəffaf maje olduqlarьndan, olduqca cətin olur, amma bunlar həm xysusi çəkiləri həm də iclərindəki zylala qerə biri-birindən fərqlidirlər. Eqsudatьn xysusi cəkisi 1,018-dir, zylal bunlarda 3%-dən artьq olur, transudatlarьn xysusi cəkisi isə 1002-dən 1015 qə'ər olur; zylalisi isə 0.05 % dən 3% qədərdir. Bə'zan iltihabi proses və ədəm bir jerdə ola bilər, onda bunlarьn xysusi cəkillərində o xysusijət olmajьr

Eqsudatarь tansudatlardan əjьrmaq ucyn Rivalta re-aqsijasьы etməli.

Rivalta re-aqsijasьы.—Hyndyr şişə bir qaba, 200 *sm*³ su alaraq, onu 2 damçь əuzlu sirkə turşusu ilə turs etməli və sonra buna dəlinmə ilə aldьqьымыz maje'dən damçь-damçь aqьtmalь. Eqsudatlarda qarьn dibinə dьşən damçь tysty kivi dutqun jerlər tərədəçək, transudatla isə dutqunluq olmajaçaqдыr. Dəlinmə vasitəsilə alьnmış

majein qaraqterini təjin etmək ucyn miqrosqop altыnda majein morfolozi elementlərini myajənə etmənin, jə'ni si-tosqopijayьn veyk əhəmiyyəti vardır.

2. Sitosqopija—morfolozi elementlərin myajənəsi.

Sitosqopija vasitəsilə transudatlarь seroz eqsudatdan əjьrmaqdan vaşqa myxtəlif seroz eqsudatlarьn nəş'ətini də təjin etmək mymkyn olur. Miqrosqop altыnda myajənə etmək ucyn dələnmə vasitəsilə alьnmış maje'lərdən təzə və quru preparatlar hazьrlamaq olar.

Təzə preparatlarьn hazьrlanması. Dələnmə vasitəsilə alьnmış majei sentrifuqa mixvərlərinə təkьv bir necə (5—10) dəqiqə sentrifuqada fьrladьrlar. Sonra ystəki maje hissəsini aqьdьv cəkyntydən bir damçь əşja şişəsi yzərinə salьv ystyny ertyk şişəsilə ertərək miqrosqop altыnda vaqьrlar. Təzə preparat hazьrlajanda ertyk şişəsinin altыna Methylen blau-nun 1% su məhlulundan bir damçь aqьtmaq olar. Bu voja hyçejrəvi elementləri tədricən vojayьr.

Quru vojanmış preparatlarьn hazьrlanması. Maje cəkyntyşynden quru vojanmış preparatlar, quru-vojanmış qan preparatlarь kivi hazьrlanьr. Jaxmalarь ha, zьrlajьv havada qurudurlar, metilalqohol ilə təsbət edərək Gimza yzrə vojayьrlar. Sentrifuqada fьrlatanda fibrin laxtalarь hyçejrə elementlərini sьrykləməməkləri ucyn, qavaqca majei fibrindən azad etməgi məsləhət geryrlər. Transudat miqrosqop altыnda bir coq endotelial hyçejrə-lərin, qьrmьz qan kьrəçiklərinin, limfositlərin və tək-tək lejqositlərin olmasilə qaraqterizə edilir.

Streptoqoqq, stafiloqoqq, pnejmoqoqlardan tərəmiş seroz eqsudat bir coq lejqosit və eritros flərin olmasilə qaraqterizə edilir. Burada limfosit və endotelial hyçejrələr ja hec olmajьr, ja olsa da coq az olur.

Tuberquljozdən nəş'ət etmiş eqsudat miqrosqop altыnda coq miqdarda limfosit və az miqdarda eritrosit və lejqositlər verir.

Plevra boşluqunda pis xasijətli şişlər (xərcənk ja sarqoma) olduqda miqrosqop altыnda bə'zan xysusi, olduqca veyk protoplazmalь iri və xьrda vaquollarь havi nyvəçikli və nyvəli hyçejrələr də tapmaq olur.

3. Baqteriooloji myajənə.

Ajrə-ajrə seroz eqsudat şəkillərinin nəş'ətini tə'jin etmək məsələsində baqteriooloji myajənə ysullarə vəjyk əhə-mijjət qazanmışlar. Bu ysul eqsudatda myxtəlif miqro-orqanizmlərdən hansynyn olduqunu tə'jin etməgə imkan verir. Burada əvvəlçə eqsudat cəkyntysyndən quru pre-paratlar hazırlamaq və hansə miqroorqanizmi aqtarmaq zənn edildigindən asyn olaraq bunlarə myxtəlif ysullar ilə (Gram, Ziehl-Neelsin yzrə) vojammaq mymkyndyr. Amma burasyn səjləmək lazımdyr ki, coq vaqt seroz eqsudatlar olduqca az miqroorqanizmləri havi olurlar və ja bunlarda hec miqroorqanizm olməjyr. Bunun ycyndə seroz eqsudatlarə myxtəlif qyda myhitlərinə baqteriooloji qajdalara istinadən, əkmək, tevsijə edilir. Bə'zən seroz eqsudatlarə myxtəlif hejvanlara şyrəncə etmək də lazımdyr. Seroz eqsudatyn tuberquljozlu qaraqterini tə'jin etmək ycyndə dəniz donuzunun qarın voşluquna 1—10 *sm*³ sentrifuqoda fırlatmadan alınmış eqsudat cəkyntysyndən şyrəncə edirlər. 2—3 həftədən sonra bu dəniz donuzunda tuberquljoz peritoniti və ja limfadeniti myşahədə etmək olur. Eqsudatyn streptoqoq ja stafiloqoq qaraqterini tə'jin etmək istənildisə, şyrəncə qan əda davşapynyn qarın voşluquna edirlər; eqsudatyn pnejmoqoq qaraqterində olmasyna şyvə gedirsə, sycapyn qarın voşluquna şyrəncə edirlər.

4. Başqa eqsudatlarə myxtəsər qaraqteristiqaş.

Seroz eqsudatdan başqa, qejri eqsudat şəkillərindən aşırdakylarə gəstəralim. **Əvvəlçə, seroz-irinli və xalis irinli eqsudati**—getyrəlim; seroz irinli eqsudatdan xalis irinli eqsudata qədər myxtəlif kecidlər ola bilər. Eqsudat seroz irinli isə bulanlyq olur və belə eqsudat durduqda irinli kyraçiklər cəkyntysy əmələ gəlir, cəkyntynyn ysytyndə isə şəftaf zərdəv məjə qatı durur. Xalis—irinli eqsudatlar nisbətən daha bulanlyq gərynyr, bə'zən də qan piqmentlərindən bəz və ja qyrməz-vozd rəngə vojanmış olur. Miqrosqop altında seroz—irinli eqsudatda olduqca coq irin kyraçikləri gərynyr; irinli eqsudatda isə bytyndə gərgy sahəsi tamamilə irin kyraçiklərilə dolmuş olur; ancaq bunlarda myxtəlif dərəcə ə dəğişikliklər myşahədə olunur: byzşmyş pij və danəçikli degenerasja halında olurlar.

Qanlı (hemorragial) eqsudat. Bu eqsudat bulanlyq və bundan başqa, qan qarışyqından qyrməz olur. Qanlı varlyq həm kimjəvi reaksiya ilə, həm də miqrosqop altında təzə eqsudat preparatyn myajənə vasitəsilə isbat edilir. Miqrosqop altında eritrositlərdən başqa hər dəfə lejqositlər və ejni surətlə endotelial hüceyrələr də tapmaq olur. Qanlı eqsudat təc-də, travmatik plevritlərdə, sqorbutda və şişlər əmələ gələndə myşahədə olunur.

Syryntyly eqsudat. Syryntyly eqsudatyn voz-jaşyl rəngi və olduqca pis indol və sqatol qoqusy olur. Miqrosqop altında hədsiz irin kyraçikləri, coq xollesterin və pij turşularə qristallarə və hədsiz baqterilər gərynyr.

Sydvarə eqsudatlar. Bu eqsudatlar zahiri gərynyşə gərə limfaja bənzəjir. Miqrosqop altında hədsiz pij damçylarə və bir qədər lejqositlərə təsadyf olunur. Bunlar iki hissəyə bəlynyr. Xiljoz və xilusvarə. Xiljoz eqsudatlar pij damçylarə emulsiyasından ibarət olub limfa jollarə (damar) partlayanda mejdana cəqar. Xilusvarə eqsudatlar isə lejqositlərin, endotelinin və şişlər hüceyrələrinin pij degenerasjə nətiçəsində əmələ gəlir. Təbii ki, miqrosqop altında bu elementləri myxtəlif pij degenerasjə devrlərində gərmək olur.

Ç Ə D V Ə L № 3.

Qan (A. Schittenhelm'ə görə).

Aq qan kырәçikləri.

1. Mijeloblastlar.
2. Promijelositlər
3. Mijelositlər:
 - a) neitrofil mijelosit
 - b) eozinofil » »
 - c) bazofil » »
4. Gənc lejqosit
5. Cubuq nyvəli lejqositlər
6. Seqmentli lejqositlər
7. Bazofil
8. Eozinofillər
9. Monositlər
10. Limfositlər
11. Plazmatik hüçcərlər
12. Vaquollu neitrofil
13. Toqşik danəvi neitrofil

Ç Ə D V Ə L № 1.

Qan (V. Je. Predteçenskijə görə).

Səkil №1. Normal qanın təzə preparatı. Qırtımbız qan kырәçikləri təxminən bir böjdə olub 6.5—8.5 miq. bəykyiyündədir; əksəriyyət manat sytunu şəklindədir, tək-tək kырәçiklərin mərkəzlərində cuqurluq vardır və yaxud kырәçiklər bisqvit şəklindədirlər. İki aq qan kырәçiklərində biri fiyurlu nyvəyə və danəçikli protoplazmaya, digəri isə kiçik dairəvi tək bir nyvəyə və nazik protoplazma təbəqəsinə malikdirlər. Səkilə *Bizzozero*-nın bir necə qan levhəçikləri dəstəsilə nazik fibrin telləri görünür. 480 dəfə bəydylmışdır.

Səkil № 2. Pernisjoz (pis xasilijətli) qansızlıq xəstəliyində qanın təzə preparatı. Kiçik və az miqdarda manat sytunlar (2—3 qan kырәçiklərindən ibarət), qəfi pojkilositoz və anizositoz, aq qan kырәçiklərinin ədədi artmamışdır; 480 dəfə bəydylmışdır.

Səkil № 3. Normal qanın bojalı preparatı. Qırtımbız qan kырәçikləri eozin ilə intensiv surətdə bojanmışlar. Dört aq qan kырәçikləri: saqda aşkar cəhrajə danəçikli protoplazmalı eozinofil; bunun solunda, kiçik bənəfsəvi danəçikli neitrofil və daha solda—limfosit; aşağıda monositin keçid devri. Qırtımbız qan kырәçikləri arasında bənəfsə rəngdə *Bizzozero* levhəçikləri görünür. *Eosin-Methytenblau* ilə Gimza ysulilə bojanmışdır. 480 dəfə bəydylmışdır.

Səkil №4. Gəmiç ilijə lejqomijasında bojanmış qan preparatı. Neitrofil və eozinofillərin hesabına olaraq aq qan kырәçiklərinin miqdarının xeyli artması; neitrofil və eozinofil mijelositlərinin mevcudiliyətleri coq əhəmiyyətlidir; bu axıncılar xüsusi rəngə malik olub, protoplazmalarında iri qırtımbız bənəfsəvi danəçikləri vardır. Aşağıda solda kiçik eozinofil; onun saqında—iki bazofil; iuqarıda saqda—iki tək nyvəli və bazofil protoplazmalı lejqositlər; iki, nyvəli qırtımbız qan kырәçikləri və bir coq qan levhəçikləri. *Eosin-Methytenblau* ilə Gimza ysu- lu ilə bojanmışdır. 480 dəfə bəydylmışdır.

Ç Ə D V Ə L № 2.

Qan (A. Schittenhelm'ə görə).

1. Normoblastlar
2. Meqaloblast
3. Zoli çismləri
4. Qəbət həlqələri
5. Polixromatofil
6. Retikulosit
7. Bazofil neqtəli eritrosit
8. Meqalositlər
9. Normositlər
10. Pojkilositlər.
11. Aсыq rəngli (solmuş) eritrositlər.

Ç Ə D V Ə L № 4.

Qan (malarijada) (V. Je. Predteçenskijə görə).

Səkil № 1. Malaria tertiana-da qanın preparatı. Gənc və qoca parazitlər. Aşağı və saqda sporuljasija şəkil. Gimza ysulilə bojanmış; 700 dəfə bəydylmışdır.

Səkil № 2. Malaria tropica-da qanın preparatı. Bunlar xarakterçə ajpara şəklində olurlar (qamətlər). Gimza ysulilə bojanmış; 700 dəfə bəydylmışdır.

Səkil № 3. Malaria tertiana parazitlərinin inkişaf devrləri. Gənc parazitlərin tədriçi olaraq sporuljasija şəklə keçməsi. Gimza ysulilə bojanmışdır.

Səkil № 4. Malaria quartana parazitinin inkişaf devri; ilk 4 həlqə gənc şəklil tədriçi olaraq sporuljasija şəklə keçməsinə göstərir; son 2 həlqələr isə qamətləri, solda—dişi və saqda isə—erkek qamətlərdir. Gimza ysulilə bojanmışdır.

Səkil № 5. Malaria tropica parazitinin inkişaf devri.

Ç Ə D V Ə L № 5.

B ə l q ə m (V. Je. Predteçenskijə görə).

Səkil № 1. Bəlqəmin təzə preparatı. Sxematik şəkil. Görünür: nyvəli irin kырәçikləri (a), pij degenerasiya devrində (a'), kömyr parcaçyqlarğa itə (a''); qırtımbız qan kырәçikləri (b); jastı epiteli (c); silindrvari epiteli (d); alveola epiteləsi (e), hamam epiteli pij degenerasiya devrində (e''); toz kömyr parcaçyqlarğa (e'') və hematodia qristalları ilə dolu halında (e''); mijelin şəkilləri (f); *corpora amyacea* (k); sarbast qara pigment (l); yırək qysurluqu (*vitium cordis*) hüçcərləri (m); 350 dəfə bəydylmışdır.

Səkil № 2. Irinli bəlqəmin təzə preparatı (gangraena pulmonaisdə). Pozulmanın myxtəlif devrlərində irin kырәçikləri və alveola epitelisi; bir coq myxtəlif baqterialar; pij damlaları və pij tırşusu qristalları; xolesterin qristalları (aşağı və saqda); hematoidin qristalları və aq çigərin ölmüş qara şəkilə parcaçyqlarğa (*Lungenschwarz*); 350 dəfə bəydylmışdır.

Səkil № 3. Bəlqəmdə elastiki liflər. Juqarıda elastiki liflər alveoljar vəzi- jətdə görünür; aşağıda solda tək-tək elastiki liflər, aşağı saqda—daha kobut şəkilə kəten dəsmalın lifləri görünür, 480 dəfə bəydylmışdır.

Səkil № 4. Bronxial astma xəstəliyində bələqəmin təzə preparatı. Aşkar mərkəzi lifli Qürşman (*Qurschman*) spirali; daqnybq, rəngsiz, iri uclu oqtaedralar kimi *Charcot—Leyden* qristalları. İrin kырəçikləri arasında protoplazmalar bəyjk danəvi bir coq iri danəçikli lejqositlər (cozinofil danəçiklərdə), 275 dəfə bəyjdylmysdyr.

Səkil № 5. Exinoqoq kisəsinin məltəviyatsı. Gərynyrlər: bir coq kisə qur-dunun qırmaqları, pərdə parçaları, əhəngləmiş *scolex*; bu axyrybçy qırmaqlar və əmçikli başdan ibarət olub, kisə şəklində olan arqa çyşmə qabaq çyşmədən bəhqəvari kopryçyçk ilə ayrılmysdyr. 350 dəfə bəyjdylmysdyr.

Səkil № 6. Aqtinomioz danələri. Juqarıdakı danələrin kənarlarında qol-bavari çyqntylar və alt hissədə ierləşən danələr isə budaqlı tellərlə ihatə olu-nurlar. Aqtinomioz danələri arasında daqnybq səkilə ayr-ayr qolbalar və irin kырəçikləri gərynyr. 480 dəfə bəyjdylmysdyr.

Ç Ə D V Ə L № 6.

Bələqəm (V. Je. Predteçenskijə görə).

Səkil № 1. Bələqəmdə vərəm cəpləri. Tək-tək və ja ıqnybq şəklində qır-myçy cəplər. Başqa miqrəblər mavi rəngə bojanmyslar, *Ziehl-Neelsen-Qabot* ysulilə bojanmys. 700 dəfə bəyjdylmysdyr.

Səkil № 2 Fränkel diploqoqları. Qyrtmyçy sahə üzərində bir coq tynd-bənefəçy rəngində qoqlar gərynyr; bunlar iki-iki olyb, coq vaqt qapsula ilə ər-tylydyrlər; bə'zən bunlar uzun zəncir hysula gətirirlər. Qram ysulilə bojanmys. 700 dəfə bəyjdylmysdyr.

AQYBZ, BURUN, BOCJAZ İFRAZATY.

Səkil № 3. Aqyç boşluğunun ifrazatı (təzə preparat). Gərynyrlər: Jasty epiteli (a); qismən pij degenerasiyay haldəndə aq qan kырəçikləri (b); *spirocha-ta bucalis* (c); *leptothrix buccalis* (d) və miqrəoqanizmaların başqa formala-ry cəplər və qoqlar (e). 350 dəfə bəyjdylmysdyr.

Səkil № 4. Syt gəbələji (*Oidium albicans*). Epiteli hüçeyrələri və irin kырə-çikləri arasında, uzun, budaqlı, qeiri-myntəzəm yzvlı liflər şəklində; bə'zi ier-lərdə gəbələjin sporağy jumurta şəklində gərynyrlər. Təzə, bojanmamyç preparat-dır. 350 dəfə bəyjdylmysdyr.

Səkil № 5. Badamçyç vəziləri üzərindən alsınan ortəkdə difteri basilləri. İrin kырəçikləri arasında myntəzəm, ucları bir əz juvarlaq olaraq difteri basilləri ierləşmişdir. Spesifik difteri cəplərindən başqa, digər miqrəblərdə bulunurlar, streptoqoq, diploqoq və stafiloqoqlar. *Roux* mavisilə bojanmyslar. 700 dəfə bəyjdylmysdyr.

Səkil № 6. Vincent basilləri. Bunlar uzun cəplərdən ibarət olub, ucları iti, ortalar isə qalyndır. Bunlardan başqa spiril və qoqlarda gərynyrlər. *Roux* mavisilə bojanmyslar. 700 dəfə bəyjdylmysdyr.

Ç Ə D V Ə L № 7.

Sidik (çəkyntysy) (V. Je. Predteçenskijə görə).

Səkil № 1. Vagina və sidik kisəsi epiteli. Vagina epteli bəyjk, qeiri myntəzəm, coq kuncyç, xırdə danəçikli protoplazmalı və kicik oval nüvəli jasty epiteli hüçeyrəsi şəklində; əksəriyyətdə təbəçə şəklində qurulmuşdur. Sidik kisəsi epiteli—bəyjk qolba şəklində dəjirəvi hüçeyrələr olub, bə'zən çyqntylar vardır.

Səkil № 2. Bəjrək ləjənin epiteli. Bu hüçeyrələr myxtəlif şəkilə və bəyjk-lykdə olub bir ja iki çyqntəyja malikdirilər; qismən bunlar kirəmid şəklində ier-ləşmişlər (qıruqlu hüçeyrələr).

Səkil № 3. Bəjrək epiteli. Bunlar poliqonal (coq bucaqlı) dəjirəvi və ja oval şəkilə hüçeyrələrdən ibarət olub, olduqca bəyjk dəjirəvi nüvəyə malikdir-ler; bə'zi hüçeyrələrin pij degenerasiyay devrinde protoplazmalarında dəjirəvi şəffaf danəçiklər bulunur, nüvələri isə olmyçr.

Səkil № 4. Qyrtmyçy qan kырəçikləri. Qismən tək, qismən qan silindri şəklində qurulmuşlar. Hüçeyrələrin bə'ziləri normal olaraq bojanmyslar, digərləri isə rəngsiz həlqə şəklindədirilər (heməqləbinləri joqdur, *blütscalten*).

Səkil № 5. İrin kырəçikləri. Bə'zən tək-tək və bə'zən irin silindrləri şəklində qurulmuşlar. Juqarıdakı lejqositlər pij degenerasiyay devrinde, aqayçda-kylar isə sidikdə uzun myddət icarəsində qaldyqlarından şəffailanmyslar.

Səkil № 6. Epiteli silindrləri. Mərkəz və saqda bir tək bəjrək epitellərdən iki silindir; bunlara epiteli borusu dejjilir. Solda, yzərində bəjrək epiteli olaraq hıjalın silindri və daqnybq halda bəjrək epiteli gərynyr.

Ç Ə D V Ə L № 8.

Sidik (çəkyntysy) (V. Je. Predteçenskijə görə).

Səkil № 1. Danəçikli silindrlər. Kicik və bəyjk danəçikli silindrlər. Bə'zi ierlərdə bunların yzərində degenerasiya devrinde bulunan epiteli hüçeyrələri vardır.

Səkil № 2. Muma bənzər silindrlər. Bunlar dutqun-parlaq bir çinsli, qatlı hydudlanmys, kənarları basyç bir silindrlərdir.

Səkil № 3. Pij silindrləri: Bunlar bəyjk və kicik pij kырəçiklərindən və habelə pij qristallarından ibarətdirilər. Saqda pij degenerasiyay iki bəjrək epi-teli, onların arasında pij turşularının inələri gərynyr. Aşaqyda—yzərində pij degenerasiyay bəjrək epiteli olan hıjalın silindri gərynyr.

Səkil № 4. Hıjalın silindrləri. Bunlar ensiz və geniş olub, təmiz və ja yzərləri aq qan kырəçikləri və bəjrək epitelisilə ertylydyrlər.

Səkil № 5. Sidik turşusu qristalları. Bunlar sarı-boz rəngdə myxtəlif (mə-sələn: bilev, bəçqə, topraq saats, dərz, xac, kyt bucaqlı) şəkillərdədirilər; qristallar arasında sarımtıraç, kicik—danəvi urat ıqmaları gərynyr.

Səkil № 6. Qalsium oqsalat qristalları. Bu qristallar rəngsiz, kicik qavdrat oqtaedrləri şəklindədirilər; bə'zi qristallar prizmalara oqsalyb, uclarında da piramədqçikləri vardır, bə'ziləri isə zimmastik daş və coq kicik qristallardan ibarətdir, əksəriyyətdə qoşa piramid şəklində olurlar.

Ç Ə D V Ə L № 9.

Sidik (çəkyntysy) (V. Je. Predteçenskijə görə).

Səkil № 1. Qalsium-sulfat. Uzun, rəngsiz iynə; nadir olaraq tablet şəklində və bə'zən ucları kəsikdirilər.

Səkil № 2. Fosfatlar (qalsium yç fosfat və məqnezium yç fosfat duzları). Rəngsiz danəçik, juvarlaq şəkilə, myxtəlif bəyjklykdə bə'zən isə qeiri-myntəzəm şəkilə bir araja toplanmyslar.

Səkil № 3. Qalsium qarbonat (qarbonatlar) Zimmastik daşların formasında və rəngsiz danəçiklər olub, myxtəlif bəyjklykdə bir jerdə toplanmyslar.

Səkil № 4. Turş Sidik amoniyaq. Qonur, sarımtıraç rəngdə bə'zən tikəli kырəçiklər şəklində, bə'zən isə zimmastik daşların və ilax... şəklindədirilər.

Səkil № 5. Trippelfosfat qristalları. Bunlar yç, dörd və altı bucaqlı rəngsiz prizmalar şəklindədirilər (təbət qaracayç şəkli). Bə'zən bu qristallar, qar danəçiki, qalyçqayç şəklini alırlar.

Səkil № 6. Nejtral qalsium fosfat qristalları. Ayr-ayr və ja qruplarla xot-ma, dəstəyə jətpk təşkil edirlər; bunların amorf duzları isə aq toz halında-dırlar.

Ç Ə D V Ə L № 10.

Mə'də möhtəvilijəti (V. Je. Predteçenskijə görə).

Səkil № 1. Mə'də möhtəvilijətinin ümumi görünüşü. Əzələ lifləri (a); qaxmal daməçikləri (b); piş daməçilərlə və piş iynələri (c); nəbati hüceyrələr (d); ağız boşluğunun jastı epitelisi (e); silindrvari epiteli (i); tam ağız qan kырəçikləri (k); ancaq nüvələri (k'); *sarcinae ventriculi* (l); qısqırma göbəkçikləri (m); sət tırsusu qısqırmasıının səpləri (n); 480 dəfə böyüdülmüşdür.

Naçis (V. Je. Predteçenskijə görə).

Səkil № 2. Naçis kыtləsinin ümumi görünüşü. Əzələ lifləri (a); birləşdirici toxuma (b); epiteli (c); ağız qan kырəçikləri (d); piş daməçilərlə və piş qristallərlə (e); myxtəlif nəbati hüceyrələr (i); spirəl liflər (k); qutiquljar maddələr (m); xolesterin (n); *Charcot-Leiden* qristallərlə (o); qısqırma göbəkçikləri (p); 480 dəfə böyüdülmüşdür.

Ç Ə D V Ə L № 11.

İnsan bağırsağında protozoa (V. Je. Predteçenskijə görə).

Səkil № 1. İnsan bağırsağında təsəduf olunan protozoa. I R h i z o - p o d a: diri (a) və öly (a') mənədlər; *antamoeba histolytica* (b b' b'') və *entamoeba coli* (c, c', c'') II. I n f u s o r i a. *cercaromonas intestinalis* (d); *meqastoma entericum* (e); *trichomonas intestinalis* (i); *balantidium coli* (k). 480 dəfə böyüdülmüşdür.

Bağırsağ qurtılarınin yumurtaları. (V. Je. Predteçenskijə görə).

İnsan bağırsağında bulunan qurtlarınin yumurtaları (anyqajisə etmək ucun tır jerdə cəkilmişdir). *Taenia saginata s. mediocaneolata* (a); *Taenia solium* (b); *Taenia nana* (c); *Bothriocephalus latus* (d); *Distoma hepaticum* (e); *Distoma lanceolatum* (i); *Ascaris lumbricoides* (b); *Oxyuris vermicularis* (l); *Ankylostomum duodenale* (m); *Trichocephalus dispar* (n); 480 dəfə böyüdülmüşdür.

Ç Ə D V Ə L № 12.

İnsan bağırsağında metazoa (Helmintha) (V. Je. Predteçenskijə görə).

Səkil № 1. İnsan bağırsağında ən coq təsəduf olunan qurtlar-metazoa; *Taenia saginata seu medicaneolata*: baş (a), yzvi (a'); *Taenia solium*: baş (b), yzvi (b'); *Bothriocephalus latus*: baş (çan qojuqlıq) (c), baş jastı tərəidən (c') və yzvləri (c''); *Oxyuris vermicularis*: dişisi (d), erkəgi (d'); *Ankylostomum duodenale*: dişisi (e), ergəgi (e'), baş (e''), erkəgin arqa hissəsi (e'''); *Anguilula intestinalis*: dişisi (i), erkəgi (i'); *Trichocephalus dispar*: dişisi (k); bağırsağ *trichina spiralis*-i erkəgi (l), erkəjinin arqa hissəsi (l'), dişisi (l'').

KITABIN ICINDƏKILƏR.

	Səhifə
Myqəddəmə	4
<i>I-FƏSİL.</i>	
QAN.	
1. Ümumi mə'lumat	5
2. Qan almaq (gətyrmək) texniqası	6
3. Hemoqlobin (<i>Hə</i>) miqdarının təjini:	6
a) myajənə y-sulu	7
4. Rəng gəstəricisinin (<i>Fəre index'in F. I.</i>) təjini	7
5. Qanın formalı elementlərinin (kырəçiklərinin) sayılması:	8
a) <i>Thoma-Zeiss</i> qamerası	9
b) <i>Bürker</i> qamerası	10
c) Qarğırdıq məhlullar	11
d) Qırmız və ağız qan kырəçiklərinin sayılması texniqası	11
e) Qırmız və ağız qan kырəçikləri miqdarının artıb əksilməsi	12
6. Təzə qan preparatının hazırlanması və myajənəsi	14
a) Hazırlama texniqası	14
b) Təzə preparatda qanın miqrosqopik şəkli	14
7. Quru, bojanmış qan preparatlarının hazırlanması və myajənəsi	15
a) Qan jaxmasıının hazırlanması	16
b) " " təsbiti	15
c) Qan preparatlarının bojanması	17
8. Qanın damçısının hazırlanması və bojanması	18
9. Qan levhəçiklərinin tromboositlərin sayılması	18
10. Retikulositlərin sayılması	19
11. Eritrositlərin (qırmız qan kырəçiklərinin) normal və patoloji morfolozisi.	20
12. Ağız qan kырəçiklərinin normal və patoloji morfolozisi.	22
13. Plazmotik hüceyrələr— <i>Türkin</i> qısqırma hüceyrələri	24
14. Lejyositar formula	24
15. Malaria plazmodijalarının qanda aranılması	26

II-FƏSİL.

BƏLQƏM

1. Ümumi mə'lumat	28
2. Bəlqəmin miqrosqopik myajənəsi	28
a) Bəlqəmin gündəlik miqdarı	28
b) " " iji	29
c) " " qonsistensiyası	29
d) " " rəngi	29

3. Bələqəmin miqrosqopik myajənəsi	29
a) Təzə bələqəm preparatının hazırlanma və myajənəsi	29
ə) Quru və bojanma bələqəm preparatının hazırlanma və myajənəsi	32
1) Hazırlanma və təsəit	32
2) Təsəitləndirici vasitələrini tapmaq üçün quru bələqəm preparatlarının bojanma və myajənəsi	33
3) Frenqel diploqoqlarının tapmaq üçün quru bələqəm preparatlarının bojanma və myajənəsi	36

III-FƏSİL.

AQIYZ, ÜDLƏQ VƏ BURUN BOŞLUQLAR VƏ İFRAZAT VƏZİYYƏTLƏRİ.

1. Ymumi mə'lumat	38
2. Soor (oidium albicans).	38
3. Difteriya basisi	38
4. Vensan (vincent) basili	39

IV-FƏSİL.

MƏ'DƏ ŞİRƏSİ.

1. Ymumi mə'lumat	40
2. Mə'də şirəsinin cəqarmaq usulu	40
3. Mə'də şirəsinin miqrosqopik myajənəsi	44
a) ymumi miqdər	44
ə) Mə'də şirəsinin rəngi	45
c) qoqusu	45
d) reaqsiyası	45
4. Mə'də şirəsinin kimjəvi myajənəsi	45
a) Sərbəst duz turşusunun (HCl) təjini Gunburq reaqsiyası	45
ə) Syd turşusunun təjini Uffelann reaqsiyası	46
c) Mə'də məhtəviyyətində turşuların miqdərçə təjini	46
1) ymuni turşuluğun miqdərçə təjini	46
2) Sərbəst duz turşusunun	47
3) Baqlı duz turşusunun	47
5) Fermentlərin təjini	47
6) Mə'də şirəsinin miqrosqopik myajənəsi	48

V-FƏSİL.

(12 BARMAQ BAQIYRSAQ) DUODENUM ŞİRƏSİ.

1. Ymumi mə'lumat	50
2. Duodenum şirəsinin alınma texniqası və myajənəsi	50

VI-FƏSİL.

SİDİK.

1. Ymumi mə'lumat	53
2. Sidigin fiziki və kimjəvi xassələri	53
a) Sidigin rəngi	53
ə) " şəffəfliyə, acıqlıq	54
c) " qoqusu	54

d) " bir gynlyk miqdər	55
e) " xysusi cəkisi	55
c) " reaqsiyası	56
3. Sidigin kimjəvi myajənəsi	57
a) Zylalın təjini	57
ə) Albuzun	59
c) Qarın	60
d) Əd turşularının	61
e) Əd pigmentlərinin təjini	62
i) Urobilin	62
k) Urobilinoqenin	63
l) Indikanın	64
m) Sulu qarvənlərin	64
1) Yzym şəkəri—oqlyoza	64
2) Mejdə şəkəri—levuloza	66
3) Syd şəkəri—laqtoza	67
4) Pentoz	67
n) Asetonun təjini	67
o) Aseto-sirkə turşusunun təjini	68
p) B—oqsi-iaq turşusunun təjini	68
g) Ehrlich diazo reaqsiyası	69
4. Sidigin miqrosqopik myajənəsi	69
a) Sidigin mytəş kki cəkyntyləri	70
1) Epiteli hüceyrələri eritrositlər	70
2) Qərməz qan kyaçikləri	71
3) Aq qan kyaçikləri leqositlər	72
4) Sidik silindrləri	72
ə) Sidigin cəjri-myətəşəkki cəkyntyləri	74

VII FƏSİL.

NƏÇİS

1. Ymumi mə'lumat	78
2. Nəçisin miqrosqopik tədqiqi	78
a) Nəçisin miqdər	78
ə) " şəkli və bərkliyi (qonsistenstiası)	79
c) " rəngi	80
d) " iji	80
e) Nəçisdə javançə cəsimlər və parazitlərin bulunması	80
i) " qə a qalqlarının bulması	80
k) " selik, irin və qanın bulunması	80
3. Nəçisin miqrosqopik myajənəsi	81
a) Nəçisdən jeni preparatın hazırlanma texniqası və myajənəsi	81
ə) Qıyda qalqlar. Əzələ lifləri	81
c) Baqlırsaqların morfoloji elementləri	82
d) Hejvani parazitlər	83
1) Protozoa	83
2) Metazoa. (Helmintha).	87
e) Nəvəti parazitlər	91

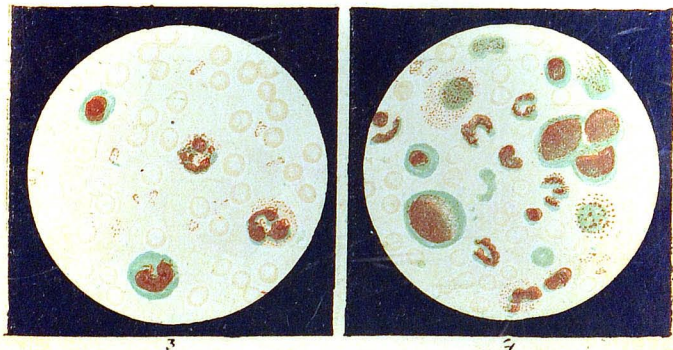
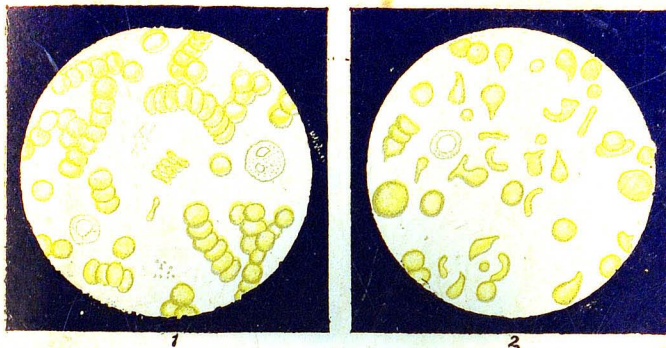
4. Nəçislin kimyəvi myajənəsi	92
a) Qanın aranıması Gregersen reaksiyası	92
ə) Əd rəqəmlərinin aranıması	92
c) Albumin aranıması	93
d) Schmidt-in qəçqərginə sınaması	93

VIII- FƏSİL

EQSUDAT VƏ TRANSUDATLAR.

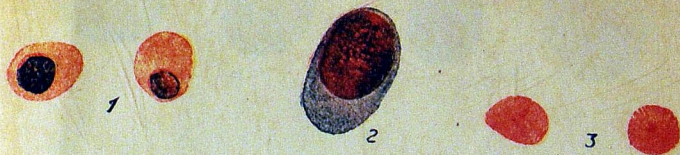
1. Nümunə üçün dəlmə	95
2. Sitosqopiya—morfoloji elementlərin myajənəsi	97
3. Baqteriolozi myajənə	98
4. Başqa eqsudatların müxtəlif qaraqlaristiqası	98
Çədvəllər	100

ÇƏDVƏL № 1

Rədaqtoru: Əfəndijev M. Ə.
Texredaqtoru: Z. Rəq jev.
Buraqəçb. H. Rəhimov.

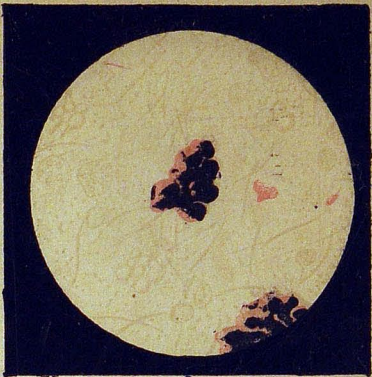
Baş Mətbuat Mədirliyi Məvəkilliyi №5357. Sifariş №1372. Tiraz 3000. İstehsalata verilmiş 1/33 Cəpə verilmiş 19/III-31 Cəp II ti 6^{3/4}. Kağız formatı 62×94. Azərnəqr mətbəəsində basıldı. 26-lar adına Kitab sarajı. Bakı, Əli Bəyramov küçəsi.

1

2

3

4

5

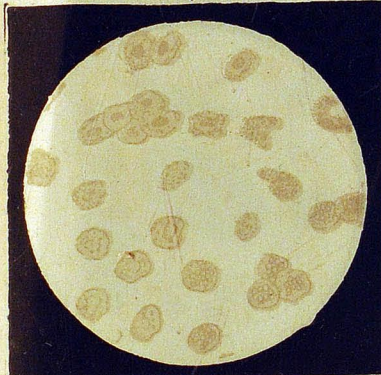
6

1

2

3

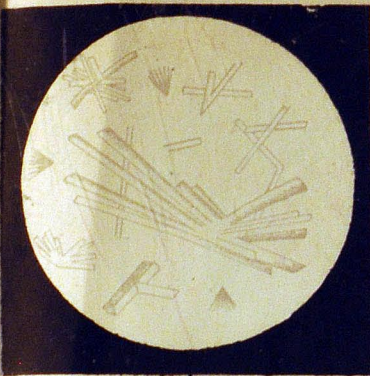
4

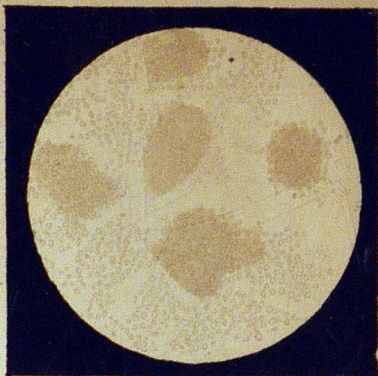
5

6

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Ac $\frac{1934}{683}$